

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

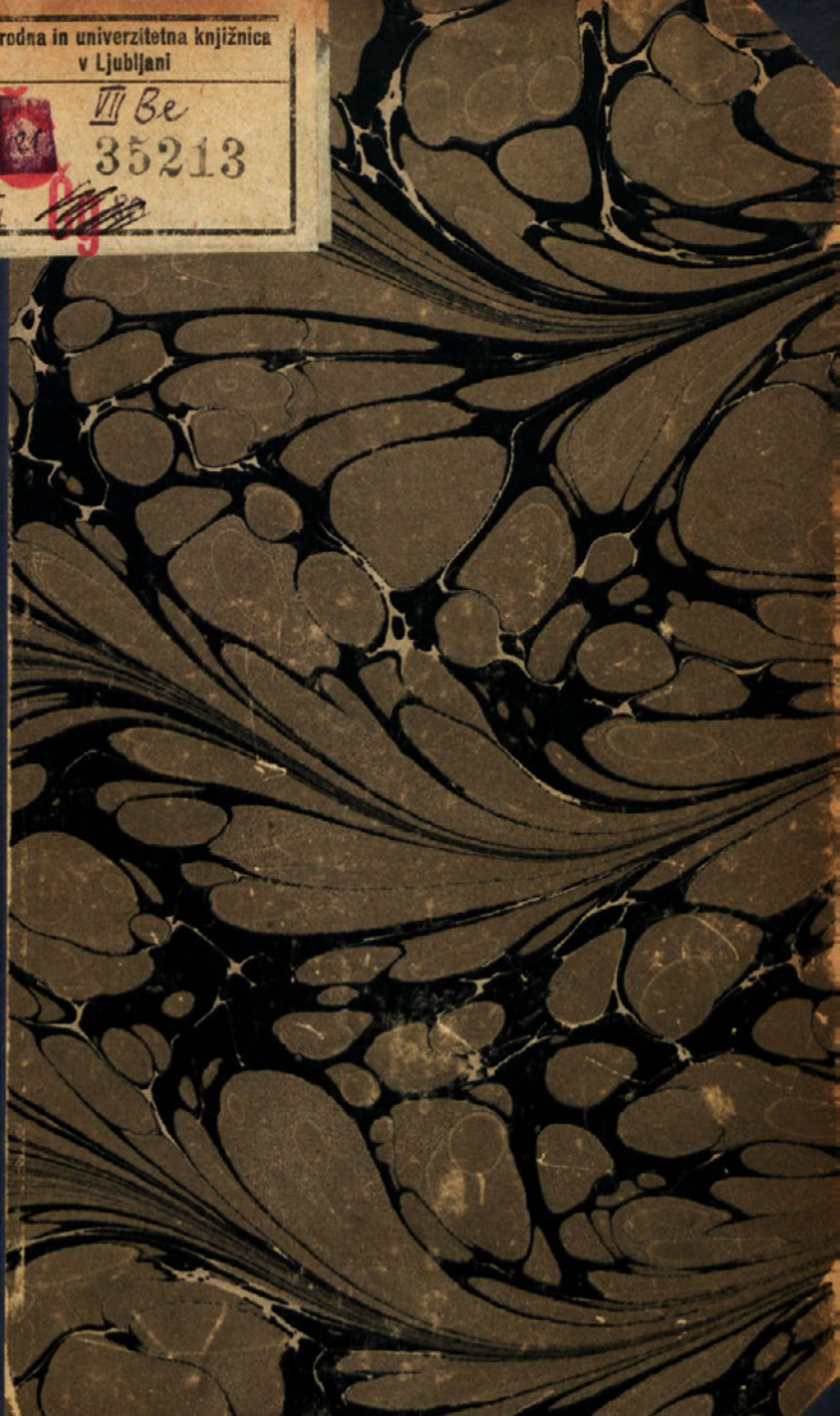

VII Be

35213

XXI

~~100~~

6/21. 1908. Jany

REVUE DE LA

REVUE DE LA

REVUE DE LA

REVUE DE LA

REVUE DE LA

REVUE DE LA

REVUE DE LA

KNEZOVA KNJIŽNICA

XXI. ZVEZEK

IZDALA

»MATICA SLOVENSKA«

V LJUBLJANI, 1914

TISK »NARODNE TISKARNE«

Njeno življenje

Povest

Spisala Zofka Kveder-Demetrović

·: V Ljubljani, 1914 ·:

Založila „Matica Slovenska“

W Be
35213

To knjigo posvečujem
gospê Irmi Demetrovičevi, svoji ljubljeni tašči in
materinski prijateljici.

Zofka.

Vescl

I.

Miren je bil dom Tilde Ribičeve. Stanovali so zunaj pred trgom v majhni hišici, ki je samotna stala v vrteh. Oče njen je bil davkar, visok in malobeseden človek, vesten in točen, kakor ura. Bil je nekdanj častnik in to se je še zdaj po desetletjih videlo na njem. Vedno je bil skrbno oblečen, hodil je s pravilnimi koraki in s povzdignjeno glavo. Bil je prijazen in pravičen in ljudje so ga spoštovali ter radi imeli. Ali malo je zahajal v družbo in bližnjih prijateljev ni imel nobenega. Kakor je bila njegova zunanost videti brez prigovora, lasje počesani s čela navzgor, lepe, aristokratske roke skrbno negovane, tako je bil tudi v svoji notranjosti, v svojem značaju vedno korekten. In vendar je vsa ta pravilnost, ki je bila v malem zakotnem trgu skoro odveč in neocenjena, izvirala globoko iz njegove prirode; ni bila niti najmanj prisiljena, naučena, ne s trudom pridobljena in z muko pridržana. Tako je bilo njegovo bitje, ni mogel biti drugačen. Vsi so to čutili, ki so prihajali z njim v dotiko. Stal je v vsakem oziru nad filistrskimi, zadovoljnimi malotržani, ki jim je bila telesna in duševna komodnost največji cilj življenja. Njegova mirna vsakdanost se ni izpreminjala, leta so mu potekala v natančnem izpolnjevanju vedno enakih, nezanimivih dolžnosti. Njegovi dnevi so bili podobni drug drugemu, kakor deževne kaplje. Nikoli ni nikamor potoval, desetletja so potekla in nič se ni izpremenilo v zunanjem načinu njegovega življenja. Vedno isto pot je hodil od doma v urad in iz urada domov, le poleti še na iz-

prehod v gozdiček nad trgom. In vendar je poznal vso Evropo, skoro ves svet natančno kakor domači vrt okoli svoje hiše. Njegova edina potrata so bile knjige, in sicer izključno potopisi. Imel je v svoji knjižnici potopise vseh izsledovalcev tujih zemlja; potovalcev severa in juga, afriških pustinj in ameriških prerij, Maroka in Sibirijske, hrabrih mož, ki so lezli na vrhunce gor, in onih, ki so pluli po morjih in po rekah sveta, po Nilu, Misisipiju, Gangesu, Volgi. Vse te zemlje, o katerih je čital, in vsi oni veliki in silni doživljaji tolikih pisateljev in učenjakov-potovalcev so njegovi duši dajali svoje bogastvo in jo pojili s svojimi krasotami, jo povzdigali nad dolgočasno banalnost njegovega vsakdanjega življenja. In čudno je bilo to, da si ni nikoli želel ven iz ozkih mej, kjer so mu potekala leta. Imel je svoj delokrog, svojo dolžnost, ki si jo je nadel na svoje rame, in to je bilo kakor železna zapoved, katero je treba izvrševati vztrajno in natančno iz dneva v dan. Tista leta njegove prve mladosti, ki jo je preživel kot častnik po raznih obmejnih garnizijah, so v njegovo bitje vkovala skoro mehaničen pojem discipline. Izbral si je potem prostovoljno svoje skromno mesto v organizmu sveta in ravno tako vztrajno je šel svojo skromno pot do svojih ciljev, kakor so jo hodili oni drugi, hrabri in podjetni ljudje.

Tak je bil oče Tilde Ribičeve.

Njej je bil vzor človeka in moža.

Njena mati je bila tiha žena, v mnogem podobna svojemu možu, Tildinemu očetu. Bila je hči bogate in vplivne rodbine v enem največjih in najlepših mest države. V zelo mladih letih se je zaljubila in zaročila z Ribičem. Starši so zahtevali, da se ženitev radi njene nežnosti in mladosti odloži za dve, tri leta, čeravno jim je bil Ribič po svojem posebnem značaju drugače dobrodošel zet. Njegova narodnost jih ni motila, pri častniku je to itak postranska stvar.

Ali v dveh letih čakanja se je mnogo izpremenilo. Starši Tildine matere so vsled nesrečnih špekulacij izgubili svoje premoženje; oče je kmalu nato umrl in le mati je še doživela, da je njena hči

našla varno zavetje v naročju značajnega človeka. Ribič je slekel častniško uniformo in si poiskal drug stan. Ko je čez nekaj časa dobil primerno plačo, si je svojo nevesto odpeljal na jug v svojo domovino.

Tildina mati je živela le za svojega moža in svoje otroke. Tujka, ki se je težko priučila jeziku svoje nove domovine, je postala samotarska narava ter se je ogibala družbe, kolikor se je mogla. Njen mož je bil edini človek na svetu, — tudi mati ji je kmalu po poroki umrla — pri katerem je našla zavetišče. Ljubila ga je iz vse duše in vendar ni bila ta ljubezen jasna in srečna. Čutila se je krivo pred njim, da ga je nehote potegnila dol k sebi v neznanost svoje žalostne usode. Po bleščeči cesti je bil nameril svoj korak, namenjen in obdarjen z vsemi lastnostmi za sijajno vojaško karijero. Duhovit in okreten, lep človek in nadarjen vojak, bi se bil hitro povzpел kvišku, da ni zaradi nje z eno samo gesto vrgel od sebe vse zamamne bodočnosti. Nikdar ji ni tega očital, niti z besedo niti z vedenjem in vendar je mislila vsak dan na to. Hitro se je sprijaznil z novo, skromno ulogo, ki si jo je bil izbral, da jo doigra v svojem življenju. Bil je fatalist in nikoli ni žaloval za onim, kar bi moglo biti. Ali njegova žena ni mogla pozabiti, da ga je poznala drugačnega, kakor je bil zdaj tu v malem trgu, daleč od železnice; ni mogla pozabiti onih sanj in načrtov, ki jih je sanjala in delala zanj v svoji najlepši dekliški dobi. Vedno so hodile njene misli ona pota in vedno je prišla do razkrižja, kjer se je pričelo zanj drugo življenje, pusto in brez bodočnosti, a na onem razkrižju je stala ona sama; ona sama ga je odvedla v stran, daleč od šumnega in bogatih, visokih uspehov obetajočega življenja. Vedela je, da je sprog davno obračunal s tem, a ona do svoje smrti ni obračunala; do svoje smrti, dolga, dolga leta je nosila na svojih ramah nevidljivo breme, težko čuvstvo neke neodpušljive krivde. In to jo je naredilo tiho, vzelo ji je mladost pred časom, zadušilo je veselje in smeh v njenem srcu.

Nikoli se ni pritoževala. Nikoli se ni spomnila, da je bila tudi njena mladost bleščeča, drugačna, širša nego malo življenje okrog nje. Bila je svojemu možu dobra žena in skrbna gospodinja. Privadila se je malenkostnega domačega dela, skromnosti in marljivosti, ki treba, da diči soprogo malega uradnika. To je smatrala za svojo dolžnost. Porodila je svojemu možu troje otrok in tudi v tem, kako jih je skrbno vzgajala in učila, da spoštujejo v očetu vzor plemenitega in značajnega človeka, je videla ono dolžnost, porojeno iz čuvstva velike nehoté storjene krivice.

Družinsko življenje Ribičevih je bilo vzorno. Edino, česar je morda primanjkovalo v hiši, je bilo veselje; tisto blagodejno veselje, ki brez vzroka kipi iz srečnih lahkih src. Krasen mir je bil v hiši, brezprimerna harmonija in vendar preveč resnobe. O, čist, zdrav zrak je bil v hiši! Iz stekla bi bila lahko hiša, prozorna za vse ljudi, in nihče ne bi bil našel nikjer madeža, v nobenem kotu skritih smeti. Ali otroci se niso znali igrati, niso se znali smejati. Starejša dva dečka sta razumno in spodobno skakala in letala, dokler se je to podajalo njunim letom. Ali niti tega ni bilo preveč, niti to ni bilo nikdar tako, da bi bil oče zaklical skozi okno: »Mirujta, motita me!« Nikdar tako, da bi mati svarila: »Nikar, pregrela se bosta in prehladila!« Ko sta začela hoditi v šolo, je bilo, kakor da sta bila pet let starejša, nego jima je bilo zapisano v krstni knjigi. In tako je tudi ostalo. Vsem sta bila v zadovoljstvo, vse ju je hvalilo, nihče se ni pritoževal nad njima. Vsi so vedeli: ta dva pojmeta sigurno svojo pot, dosegla bosta, kar se bosta namenila, na korist bosta sebi in drugim. Ali smejati se nista znala, samo nasmihala sta se.

In tudi Tilda je bila taka. Preprosta je bila in skromna, nikoli se ni vsiljevala v ospredje med svojimi tovarišicami. In vendar je stala vedno daleč pred njimi. Imela je take oči, da je bilo drugih sram, če so imele lahkomiselné, prešerne misli. Še ko je bila majhna, je bil njen smeh smeh pametne, modre

žene, ki se smeje bolj zaradi drugih kakor zaradi same sebe, zato, da bo drugim prijetno, in ne iz potrebe lastnega razkošnega srca. Imela je zlato dušo; ne lahke, kakor so včasih dekliške duše, kakor solnčni žarek: ne, njena je bila dragocena, vredna kakor zlato in težka kakor zlato. Tiho je šla ona leta, ki drže od otroka v dekliški čas. Skoro neslišen je bil njen korak, ali ne plešoč; resen je bil, zamišljen. Ni se zvečer lovila z deklicami, družicami po vrtih, ni se hihitala brez vzroka v onem sladkem, brezskrbnem smehu prvih dekliških let; nobenih skrivnosti ni imela, lahkih in svetlih, kakor so pod solncem spomladi beli oblaki, ki prihajajo, odhajajo, prijetna paša očem. Bila je lepa. Čista in plemenita lepota se je razlivala nad njo in kakor svetnica je bila v svojem sijju. Globoko v njenem srcu je bil skrit sveti plamen, zakrit očem, zaklenjen s sedmimi ključi. Namenjen, da zažari tistemu, ki bi ga znal odkriti in odkleniti s spoštljivo roko — ali pa da gasne sam, zavržen, dragocen zaklad, nobenemu v tolažbo.

Tilda je ljubila svojega očeta in svojo mater z veliko, boječo ljubeznijo. Sramežljiva je bila ta ljubezen in samo oči so jo včasih razodele, usta nikoli, nikoli ne roke. Ni bilo navada pri njih, da bi se poljubljali in božali. Stene niso slišale grde besede in ne trdega ukaza, obzirno so spoštovali drug drugega. Otroci starše in starši otroke. Ali to vse so bile stvari, o katerih se ni govorilo. Ni bilo krega v njihovi hiši, ni bilo žalitev, a tudi poljubov ne. Ni bilo joka in solz, a tudi smeh je bil tih in spodoben. Kakor na planini, tako čist vzduh je bil v njihovi hiši. Telesu in duši se je dalo, česar je bilo treba za dober razvitek. Nič škodljivega niso dobili otroci in tudi sladčie ne; nič mehkužnega za telo in dušo.

*

Pomlad je bila. In neko nedeljo so jo slavili tudi tržani s petjem in z veselico gori v malem gozdiču nad trgom. Dekleta so se oblekla v svetla, lahka oblačila: bele slamnike so imela na glavah, z rožami

nakičene in s pisanimi trakovi. Gospodje so imeli svoje skromno pevsko društvo; zapeli so par pesmi, ki so se lepo raznesle pod drevesa v gozd in na drugo stran čez trg v sosednji hrib. Tudi dekleta so pela z njimi; veseli in jasni so bili njihovi glasovi in odmev se je razkropil prijetno in mehko med pomladno žvrgolenje stoterih ptic. Šaljivo tombolo so priredili; trški krčmarji so postavili svoje šatore in so pekli janjce na drogu nad žerjavico. Par zastav je plapolalo v vetru in lepo jih je bilo gledati v razkošnem pomladanskem zelenju hrastovega gozdiča. Nekaj smrek je stalo vmes, resno in zamišljeno so stale v svoji temni, mirni barvi. Zvečer so nažgali lampijone in mlad sodni praktikant je veselo in navdušeno spuščal v zrak ognjene rakete, ki si jih je bil naročil za ta dan.

In ker je bila pomlad, je bilo vsem prijetno in razkošno v srcih. Domačih mladih gospodov je bilo malo. Tržani so pošiljali svoje sinove v svet in le malokateri se je vračal nazaj. Kdor je od tujih ljudi še mlad prišel semkaj, je prišel kakor na počitnice, na kratko zamudo. Vsak je upal, da pride kmalu val življenja ponj in ga odnese ven iz zatišja v široki, svobodni tok sveta. Ali marsikateri je zaman čakal; obsedel je tu na odleglem produ, navadil se je, ostal in pokopali so ga na trškem pokopališču, kjer nikoli ni mislil v mladih letih da bo počival. Kakor ptiči iz gnezda, je silil moški rod od tod in le ženske so ostajale doma. Dekleta so cvetela, zorela in čez par let so se umikala pobledela in povenela v skrita kota domačega življenja. Malokdaj je prišel kdo, izbral med njimi rožo in jo presadil na svoj vrt; malokatera je našla srečo v zakonu. Vsako leto je iz malih tihih hiš stopala nova ženska mladost, kipeča v prvi lepoti, razkošna in ljubezni vredna, ljubezen pričakujoča; a spredaj pred njimi so odstopale tiste, ki so bile lani še mlade, letos pa niso več; tiste, katerih cvet je zaman uvenil. Smejoče, z žarečimi očmi so nastopale prve, z lahkimi na ples pripravljenimi nogami; one druge so odhajale tiho, molče, sto neizpolnjenih upov jim je zastrlo oči s svojim melanholskim

velom, trudno so stopale noge, počasi. Že so odhajale v senco in še so se s strmečimi, žalostnimi pogledi ozirale nazaj v solnčno, pričakovanja polno mladost. In za njimi so se zapirala vrata življenja; za vedno so se zapirala in jih ločila za vekomaj od sreče, mladostnih sanj in želja. Nikoli jih ne bo objela močna roka ljubljenega moža, nikoli ne bo ležalo na njihovih grudih dete, njihovo dete, da ga objamejo in pritisnejo nase z materinskim ponosom.

Mnogo deklet je bilo zbranih tisto popoldne in tisti večer nad trgom v gozdiču. Bilo je takih, ki so bile kakor roža, ki se je ravnokar odprla v svežem jutru. Vesele so bile in niso se bale, da jim ne bi življenje dalo vsega, česar si želi mlado, prešerno srce. In take so bile med njimi, ki so že lani in predlanskim pričakovale čudež; ki so pričakovale ljubezen in njega, ki ga niso poznale. In že je bila lahna nestrpnost v njihovih dušah, da ga še ni, da še ne prihaja. In druge so bile med njimi, ki so se že bale, s prestrašenim srcem so se bale, da niso izvoljene in poklicane, da doživijo čudež življenja v sebi. Že je šla ljubezen mimo njih; dotaknila se je z mehko roko družice in prijateljice, a na njih, na njih se ni ozrla. In že so čutile mrzli dih usode na svojih obrazih in strah jim je trepetal v prsih, da ostanejo izključene od življenja, po nedolžnem kaznovane, krivično odpahnjene od sreče. In tudi take so bile, ki so že spoznale, da pojdejo samotna pota, stran od živega, vročega življenja; take, ki so jim bile ustnice že stisnjene v trpko odpoved in resignacijo. Še so pele z drugimi, še so imele svetle obleke na sebi, rože za pasom, ali kakor nevidno znamenje se jim je svetilo raz čelo.

Tudi Ribičevi so prišli na veselico. Mati, oče in hči. Sinova sta bila v glavnem mestu na študijah. Samo na počitnice sta hodila domov; že zdaj sta bila oddana, izročena velikemu življenju, ki ju bo kmalu na svojih silnih ramah za vedno odneslo v burni svet.

Tilda je bila lepa, kakor majniško jutro, visoka in vitka. Nekaj plemenitega je bilo v njeni lepoti. Ne-

podobna je bila deklicam, ki so bile okoli nje, tudi lepe, tudi cvetoče. Ona je bila drugačna, posebna.

Mati in oče sta gledala, kako je stopala pred njima, sveža in prožna, vzrasla kakor jela in kakor ukleta princesa vsa okičena s posebno, ginljivo krassoto. Gledala sta jo, kako je stala med trškimi dekleti, najlepša od vseh. Še preprosteje oblečena kakor tovarišice in vendar povzdignjena med njimi, kakor tula, skrivnostnega čara polna cvetka med domačimi rožami. In prvikrat sta čutila oče in mati, da ta mali trg, ta ozka dolinica, kjer je odrasla, ni pravi dom za njo, da je je škoda za te zadovoljne ljudi, ki so s tridesetimi leti že debeleli in se starali ob svojih skromnih ognjiščih. In zaskrbelo ju je, da bo tudi ona ena izmed tistih, ki jim zaman cvete pomlad. Kaj je vrtnarju žlahtna roža, če mu je koristno kuhinjsko zelišče potrebno za njegovo gredo? Od daleč jo bodo gledali in občudovali, a utrgal je ne bo nihče, ker je pregosposka za njih in ne bi vedeli, kaj z njo. Njena duša je bila plemenita, ne samo telo. Njene roke so bile lahko brez škode žuljave, vedno se jim je poznalo, da so ustvarjene tudi za kaj višjega. Na čelu in v očeh je nosila pečat svojega dostojanstva.

Temno sta slutila oče in mati vse to in prvikrat je zrasla skrb zaradi nje v njunih srcih.

Od daleč naokoli so se zbrali gostje na veselico. Pripeljali so se mladi učitelji iz sosednjih sel, poštarji in gozdarji, mladi trgovci in kar se je štel med inteligenco ure in ure naokrog. Dekletom so se iskriale oči in lica so se pobarvala z živo rdečico. Vsaka je postala še lepša, mlajša, zamamnejša. Zadehte so, kakor zadehte cvetlice, kadar se jih dotakne topel veter. Vse je oživel tisto popoldne in tisti večer; kakor iz spanca se je prebudil trg v dolini in na griču v gozdiču je zahihitalo mlado, veselo življenje.

Med tujci, ki so bili prišli na zabavo, je bil tudi mladi oskrbnik Viške graščine, kake tri, štiri ure od tod v hribih. Roman Sterle je bil vitek, temen človek; izza rdečih usten so se prešerno bliskali beli zobje in njegove črne oči so bile vroče kakor oglje.

Živahen je bil, vesel in okreten in vse se je smejalo okrog njega, kjer se je prikazal.

Vsakdo izmed tujih in domačih gostov je opazil Tildo in njeno posebno, nekoliko hladno lepoto. Njena lepota ni bila od tiste vrste, ki privlačuje; kakor nevidna ograja je bila okrog nje. Od daleč so jo pozdravljale občudujoče oči, ali v njeni bližini je mladeničem primanjkovalo besed in radi so zopet odhajali k onim, ki niso bile tako lepe niti tako globoke, ampak vesele in površne.

Roman Sterle je bil izmed tistih ljudi, ki ne poznajo zadrege. Kakor veter list, tako ga je nosilo življenje. Komaj so zapazile njegove oči Tildo, že se je vnel; odprl je svoje srce na stežaj in v glavi mu je zašumel nagel sklep: to je dekle, fino dekle, kakršnih ni vsak dan, še vsako nedeljo ne. Kakor ustvarjena je zame. Pojdem in jo vzamem; utrgam jo, to rožico, pripnem si jo na prsi in pojdem z njo domov. V vsakem pismu mi pišeta mati in stric, naj se ženim. Ta bi bila za me.

Preril se je skozi množico do nje, predstavil se je njenim staršem in kakor star znanec je prisedel k mizi. Ni nič vedel, kako poseben človek je Ribič, kakšna je njegova žena; nič si ni domišljjal, da najde tu v odleglem trgu ta čudni par, ki se je zmotil semkaj pred dolgimi leti iz širokega, šumnega sveta. Le Tildo je gledal in spoznal, kakšna nenavadna lepota je, lepša od vseh žensk, kar jih je videl doslej. A on jih je mnogo videl, njegove črne oči so vedno iskale okrog in v mestnih salonih je istotako rado vedno gledal v obraz gospem, kakor je gledal vaškim deklicam, ki so delale na graščinskih poljih. Njegov smeh je bilo njegovo orožje in z njim je odpiral vsa vrata. Nepokvarjen in otroški je bil ta smeh in z njim je prišel k ljudem, blizu, mnogo bliže, kakor so oni hoteli.

Ribič je bil navajen, da so ljudje v trgu in uradu v nekem posebnem tonu govorili z njim, da se je že v besedah videlo, da ga respektirajo. A ta mladenič se mu je zasmeljal v lice nekako prisrčno in odkrito in vprašal ga je, kakor bi bil vprašal vsakega dru-

gega navadnega človeka, kaj dela v prostih urah, če hodi rake lovit ali doma obdeluje vrt ali morda kot lovec s puško in s torbo lazi po sosednjih gozdih. Ribič mu še ni odgovoril, a že je Sterle pripovedoval, da je njegov oče, postajenačelnik na železnici, dokler je bil še živ in zdrav, imel posebno slabost za metulje. Lovil jih je vztrajno, gosenice je pobiral in doma je imel celo sobo, kjer je gojil metulje, kakor drugi goje svilorejko. Vse vrste je poznal, vse redke eksemplarje in v živahni korespondenci je bil z raznimi nemškimi učenjaki zaradi njih. Pošiljal jih je po vsem svetu, celo trgovino z metulji je bil uvel in zaslužil že marsikateri goldinar s tem svojim športom.

Vprašal je Ribičevo gospo, od kod je, da se mu njen tip ne zdi, kakor bi bil od tod iz teh krajev. Rekla mu je svoje rojstno mesto. Roman je bil tam štiri leta na študijah; za vse ulice je vedel, gledališča, stare prodajalne, izletne gostilne v okolici. Tilda še nikoli ni videla svoje matere tako živahne, še nikoli je ni slišala tako zgovorne. Izpraševala je za igralce, igralke, pevke in pevce svojih mladih let, za kavarne, za stare palače, za starinske, romantične trge. In na vse je vedel Roman odgovor. Igralci in pevke — o, ta je umrl, oni je že dolgo v penziji, nekdanja subreta Mici še poje, le da že davno ni več ljubimka; debela, komična mama je v operetah. Le Hans Stark še vedno igra Hamleta; star je že, ali še vedno je eden največjih umetnikov. Kavarna »pri Schillerju«, kamor je oče Tildine matere hodil na kavo, je še vedno, renovirana je in elegantna, shajališče bogate, solidne gospode. On je s študenti zahajal drugam, kjer je bolj demokratsko, kjer se lahko na glas govori in debatira z južnim temperamentom. — Tam, kjer je stala prej stara baročna palača grofa R.skega, je zdaj moderna trgovina, kolosalen trgovski dom, kjer dame kupujejo vse, kar jim poželi srce. Sploh je mnogo starih, tihih, aristokratskih trgov izpremenjenih; hiše so druge, banalneješe, starih lip in kostanjev ni več na sredi, posekali so jih, ker so bili v napotje modernemu prometu. Vse je asfaltirano in med drožkami in fijakerji se pode avtomobili. Mesto šumi

in rjove ves dan, da človek ne sliši svojih lastnih besed. Gospa naj vsekakor zopet enkrat poseti svoje rojstno mesto. Presenetilo jo bo; skoro vse se je že izpremenilo, zraslo je, povečalo se je.

Tildina mati je odkimala z glavo: »Ne želim si. Davno sem pozabila na vse. Nikogar nimam tam.« Ali vendar je še izpraševala mladega moža za to in ono.

S Tildo Roman ni mnogo govoril. Ali na sto načinov je znal kazati, da mu je simpatična. Pogo-varjal se je s starim Ribičem o njegovih knjigah. Ribič je najrajši bral potopise, morda zato, ker ga je poklic tako rekoč za vedno priklenil na eno mesto. Tudi Roman je rad čital potopise; živahno fantazijo je imel in dober spomin. Ni vedel ravno mnogo, ali s tem, kar je vedel, se je žogal in igral, da se je leske-talo od vseh strani. Včasih so bile le pene, a videti je bilo, kakor da so sami biseri. Besede je postavljaj, kakor da zastirajo še mnogo drugega, lepšega, teme-ljitega. Ni lagal in vendar so se lagale besede same od sebe, več so obetale, kakor so rekle, in vendar je bilo le tisto res, kar se je slišalo, nič niso zamolča-vale. Tildi je padel robec iz rok na tla in Roman ga ji je pobral. Čudila se je, da je opazil to, saj je bil ves zatopljen v pogovor z očetom. Iztegnila je roko, da si naliže vode v kozarec, a že ga ji je on nalil in ponudil; in vendar je mislila, da je ne vidi, saj je ves živahen in nasmejan materi pripovedoval smešno dijaško anek-doto. Majhna kmetjska deklica je šla mimo s šopkom šmarnic v rokah. Skočil je, odkupil je šmarnice in jih prinesel Tildi. Njegov obraz se je izpreminjal vsak hip, še nikoli ni videla Tilda takega človeka. In med vse njegove besede je zvenel njegov otroški, nepri-siljeni smeh. Sama od sebe so se smejala njegova usta.

Tilda ni vedela, ali ji je ta človek všeč ali ne; preveč nemiren je bil, da bi ga bila spoznala. Vsa zmedena je bila in kakor trudna od njegovega pri-povedovanja.

Ves čas je bil z njimi in zvečer jih je spremil do hiše pred trg. Pripovedoval je, da ostane par dni

v trgu, da ima itak v graščinskih zadevah opravka pri davkariji in sodniji, a v četrtek da je praznik, to je z nedeljo vred pet dni dopusta. V Dragi, kjer on gospodari, da je pusto in samotno. Graščina stoji prazna in zaprta po več let, dokler se ne spomni grof, da pride kakšno jesen na lov s prijatelji. A selo doli ob deželni cesti je majhno in pusto. Z gozdarjem, učiteljem in poštarjem ubijajo dolgočasne večere s tarokom v gostilni. Včasih pride kakšen agent v oni kraj, vinski ali lesni trgovec, kak geometer; in to je dogodek za vse. A on ne bo dolgo tam. Stric mu obeta, da mu kupi posestvo v bližini glavnega mesta; tudi mati je premožna, ima svojo hišo v Trstu. Samo na to čakata stric in mati, da postane on, Roman, soliden in resen mož. Silita ga, naj se oženi. Tudi on sam misli, da bi bilo najbolje zanj. Mlad človek v samotni se izgubi; življenje nima pravega smisla in cilja. Nobene izpodbude ni in tako živijo tja v en dan neumno in lahkomišno. Ali leta potekajo počasi, prva mladost se že odmika in treba je misliti tudi na resno stran življenja. Če gospa Ribičeva dovoli, bo jutri tako svoboden, da jo poseti.

Povabili so ga, naj pride.

Prišel je drugega dne, vesel in svež in ravno tak, kakor je bil gori v gozdiču na zabavi. Kakor potok je žuborelo njegovo pripovedovanje, smeh je bil doma na njegovih ustnah in njegove oči so žarele in se bliskale, lice se mu je izpreminjalo, neka lahka, brezskrbna veselost je puhtela iz vsega njegovega bitja.

V torek je bil pri njih na obedu. Še stari dekli Mini je bil všeč, kakor še nihče nikoli. V kuhinjo je bil prišel in jo je prosil s smešno skesanostjo, naj se ne jezi nanj, ko ima zaradi njega več dela kakor po navadi.

»Oh, kako golanten človek je to,« je mislila v svoji stari, sivi glavi. »Ko bi bili le gospodična pametni . . .«

Opoldne pri obedu so vprašali Romana, ali hoče vina; Ribič pije sicer le vodo, a za goste je tudi vino v hiši. Roman je rekel, da tudi on ne pije vina, in še zavedel se ni, da laže.

Ribič in njegova žena sta vedela, kaj pomeni Sterletov obisk.

»Tilda je še mlada, še le sedemnajst let ima,« je rekla ona možu zvečer v spalnici. »Ampak zelo simpatičen človek je . . . In tako vesel . . . Ravno pravi par za Tildo, ki je skoro preveč resna . . .«

»Jaz sam ne vem, kaj bi rekel,« je modroval Ribič. »Saj ga prav za prav še nič ne poznamo,«

»Tudi jaz sem se zaročila s teboj in te nisem poznala, saj veš. Samo všeč si mi bil. In glej, kaj bi bilo iz mene, da nisem imela tebe . . . Ti si mi bil v srečo, jaz tebi ne . . .«

»Tvoja stara pesem. Nikoli se je ne odvadiš in tolikrat sem te že prosil, da pustiš te stare, zdavnaj poravnane stvari v miru. Kaj nisva bila srečna? Kaj nisem zadovoljen? Kdaj sem si želel kaj boljšega?«

»Ker si preskromen. Ali jaz edina te poznam in vem, kaj bi bil lahko dosegel . . .«

»Pusti to, mama . . .,« je dejal Ribič, pristopil k svoji ženi in ji poljubil roko. »O Tildi sva se hotela meniti . . . Kaj bi jo dala Sterletu?«

»Zakaj ne? Saj veš, kako je v našem trgu. Na vsakega mladega človeka, ki bi se lahko ženil, deset, dvajset deklet. In bolj premožnih, kakor je naša Tilda. Daleč proč od sveta smo, kdaj pride kdo sem-kaj? Niti enega mladega moža ne poznam pri nas, o katerem bi želela, da bi postal naš zet. Morda tudi Sterle ni tak, kakršnega bi Tilda zaslužila. Ali izbirati ne more.«

»Sama si rekla, da ima še le sedemnajst let. Pa naj še malo počaka.«

»Kaj bo čakala? To je nevarno in nesigurno. Sam vidiš, koliko jih čaka zaman; poznaš jih, na vsak prst pet, ki so bile lepe in poštene in so zaman čakale. Jaz ji rečem, naj ga vzame, če bi vprašal.«

»Dobro, reci ji! Imam jo rad. Lahko bi še ostala doma. Ali tega ji tudi ne želim, da zamudi življenje za vselej. Škoda bi bilo za njo.«

»Dà, tudi jaz sem tega mnenja, da je celo nesrečna možnost za dekle boljša kakor prazno življenje, pusta in žalostna leta starih devic. In Sterle je,

mislim, dober človek. Rad jo bo imel, nič hudo ji ne bo pri njem.«

»Kaj ko bi malo pozvedela, kako je tista stvar z njegovim stricem,« je menil Ribič. »Pa tista materina hiša v Trstu, če res stoji. Tudi drugače bi se rad informiral, kakšno je bilo dozdej njegovo privatno življenje.«

»Čemu informacije?!« je rekla njegova žena. »Kdo se je za te informiral, ko so me zaročili s teboj? Kdo je pozvedoval po tvojih stricih in sorodnikih tu doli na jugu? Moji na Dunaju skoro niti imena tvojega naroda niso vedeli. Na besedo so ti verjeli. In še takrat, ko bi bil tvoj odstop upravičen in pojmljiv, si ti s svojim ravnanjem prekosil moje zaupanje in zaupanje moje matere.«

»Oh, žena, edino slabost imaš! Za junaka in svetnika si me naredila v svoji glavi in svojem srcu. In zdaj že sam verjamem, da sem pošten človek, trden mož, ker se nisem prevzel ob tolikem malikovanju,« se je nasmehnil Ribič. »Torej misliš, da lahko zaupava hčer temu človeku?«

»Lahko,« je trdila žena. »Odkritosrčen se mi vidi in nepokvarjen. Samo njegove oči poglej, naravnost otroške so. In kdo ve, če se bo še kdaj ponudila Tildi prilika, da se omoži? Če se natanko vzame, je vsaka poroka opasna igra: lahko dobiš, lahko izgubiš, lahko je sreča, lahko tudi pokora in trpljenje za vse življenje, a zaigrati je treba vsekakor, Če te vpraša Sterle za Tildo, mu jo obljubi! Upam, da bo prav.«

Tako sta sklenila stara dva.

Tudi v sredo je bil Sterle pri njih na obedu.

Mati je vprašala popoldne Tildo: »Kako ti je všeč ta človek?«

»Ne vem, kaj bi rekla, mama. Niti mi je všeč niti mi je zoprno.«

»Jaz bi bila prav zadovoljna, če bi ti postal prijeten. Mislim, da zaradi tebe zahaja k nam. In jaz bi ti svetovala, da ga vzameš.«

»Kaj moram?« je vprašala Tilda in solze so ji stopile v oči.

»Ne moraš, draga moja. Silili te ne bomo. Samo to ti svetujemo, — tudi tata je mojega mnenja, — da dobropremisli, predno se odločiš ali predno rečeš: ne. Saj veš, koliko deklet je pri nas in kako malo nade za ženitev. A zakon, veš, je nekaj posebnega; življenje je to. Ne bi rada, da tvoja mladost zaman odcvete. Ne vem, kaj te čaka, ali vse, tudi najtežje, je morda boljše, kakor prazen nič. Sicer pa se mi zdi, da je Sterle pošten in dober človek in da bi bila srečna z njim.«

Tilda ni odgovorila. Vzela je slamnik in odšla ven v cvetoča polja po mehkih stezah. Vse je klilo in cvelo. Bujno se je razgrnila sočna trava po travnikih, na mejah so cvele poljske cvetlice v svojih živih barvah, ob potoku so se modrile modre spominčice. V zraku so pele ptice, metulji so se zibali v mehkem vetru. Po gričih in hribih so zeleneli gozdovi, sočni in pomlajeni. Visoko na jasnem modrem nebu so plavalahki beli oblaki. Njive so bile vse pisane in obdelane; kakor široki svileni trakovi so sezale od hriba do hriba čez dolino. Še par tednov in kosci bodo kosili in še par, ženjice bodo žele. Pride leto in jesen in vse bo zorelo, kar zdaj cvete; v koristen sad se izpremeni lepota.

Korakala je po stezah, mehkih kakor preproge. Grudi so se ji polnile mehkega, dišečega diha pomladi in čutila je, čutila je, da tudi ona cvete. In spomnila se je materinih besed: Ne bi rada, da tvoja mladost zastonj odcvete . . . Nekaj hladnega je stisnilo njeno srce. Ne, tudi ona ne bi rada, da ji ostane bodočnost prazna in gluha . . . Ali nekaj se je balo v njeni duši . . . Izpraševalo je srce: kaj je ta pravi? ta Roman Sterle? Kaj je to tisti, ki bo srečna z njim? Ljubezen? . . . Čitala je o ljubezni in včasih so se je njene čiste misli dotaknile kakor svetinje. Ljubi li tega mladega moža, ki ima vesele oči in smejoča usta? . . . Njena duša je molčala.

Mati in oče prigovarjata, bojita se, da bi ostala doma . . . Vedela je to, da je ta bojazen potekla iz skrbne ljubezni, in vendar jo je bolelo. Svet njene matere je bil boleč in bodeč.

Dobro, poslušala ga bo, ubogala bo. Življenje ženske je slučaj. Da, toliko je pač videla v domačem trgu, da ženska skoro nikdar ni krmilarica lastne usode. Kakor ladja je, ki jo vodi kapitan, kamor on hoče. Kakršen je on, taka je njena sreča.

Tilda se je vrnila zvečer domov mirna in pripravljena.

Drugi dan, v četrtek je prišel Roman Sterle in je vprašal Ribiča, ali bi mu dal hčer za ženo.

Poklicali so Tildo in ona se ni branila.

»Zvesta in poštena žena vam bom,« je rekla važno in dala Romanu roko.

Ta se je zasmel, objel jo je in poljubil jo na čista in trpka deviška usta.

Tako so zaročili Tildo z Romanom peti dan, kar ga je prvič ugledala.

Stari Ribič je povedal Romanu, da nima posebnega premoženja. Tildi da je določil štiri tisoč dote, ali iz te svote se mora plačati tudi bala. Ako hoče kaj gotovega denarja, bodo balo naredili skromnejšo.

In zopet se je zasmel Sterle. Da je snubil Tildo in ne dote in ne bale. Da bi jo vzel brez krajcarja. Denarja da neče, naj le naredijo hčeri vse lepo in gosposko, kakor pristojna taki lepoticici.

II.

Že čez dva meseca je bila poroka. Nihče od Romanovih ni prišel na ženitovanje. Mati njegova je pisala Tildi prijazno pismo, da se veseli, da se je sin odločil za zakonski stan. Ona da je bolehnna in ne more potovati, pričakuje, da jo Roman in Tilda posetita takoj po poroki. Poleti ima itak Roman, kot grajski oskrbnik, mnogo dela in skrbi in ne bo imel časa za dolgo ženitovanjsko potovanje; naj prideta k njej za par dni. Da bo sprejela tudi Tildo z materinsko ljubeznijo.

Romanov stric je pisal isto.

Ribičevi so naredili Tildi lepo poroko in njena mati ji je sestavila opremo s finim velikomestnim

okusom. Imela je neopisljivo veselje z naročili in paketi in pošilkami, ki so prihajale zadnje tedne vsak dan v hišo. Kakor da se je naglo za kratek čas vrnila njena bogata mladost, polna razkošja. In prvič je pripovedovala Tildi o svojih mladih dekliških letih, o bogatem očetovskem domu, o salonih in sijajno opremljenih sobah, v katerih je odrasla; o kočijah, v katerih se je vozila, o dragocenih oblekah, ki jih je nosila njena mati; o prelestnih družabnih večerih s petjem, z glasbo, z gostbo, ki so se vrstili v nje rojstnem domu, predno ga je uničila nesreča. Kakor pestra pravljica so se zdela Tildi ta pripovedovanja.

»Koliko ti je obetalo življenje!« je vzkliknila nekoč, ko je mati razgrinjala pred njo krasno svilo za fino obleko hčeri za vizite v Trstu in se je pri tem spomnila svojih davnih plesnih oblek, s pravimi čipkami okičenih in z beseri pošitih. »In zdaj imaš žuljave roke, mama!«

In hči je zajokala, vzela materino roko, otrdelo od domačega dela, in je spoštljivo poljubila vsa znamenja, ki jih je življenje pustilo na njih.

»Oh, davno je to, draga,« je mirila mati. »Kakor da sem v sanjah doživela tisti čas in ne v resnici. Kaj jaz, ali oče... Njega mi je žal še danes... Za kaj drugega je bil ustvarjen, ne za to ozko pot, po kateri hodi zaradi mene.«

In pripovedovala je hčeri s trepetajočimi ustnicami povest svojega življenja in svojega zakona.

Vzvišeno in plemenito se je zdelo Tildi vse, kar je slišala. Kakor vredna priprava ji je bilo to za njeno lastno usodo. Sklenila je v svoji duši, da bo tudi ona živela s svojim možem tako življenje, kakor sta ga živela oče in mati, svetlo, čisto in brez madeža.

Oče in mati sta se dogovarjala, da pojdejo vsi skupaj neko nedeljo na ogled v Drago, da pogledajo Sterletovo oskrbniško stanovanje, hišo in sobe, v katerih bo živela Tilda prvi čas svojega mladega zakona. Ali vselej je prišla kaka zapreka vmes. V uradu je bilo mnogo dela, a nedelje so bile deževne. Nekoč je bil voz že naročen in vse pripravljeno, pa

je mater naglo zgrabila njena stara nadloga, hudo trganje v desni nogi, da je morala par dni ostati v postelji in ji je Tilda grela vroče obkladke. Zdravnik je trdil, da je škodovalo pač pripravljanje za poroko, delo z balo. Saj je bila res od zore do mraka na nogah.

Tudi Roman jih je v času zaroke posetil samo dvakrat na par ur. Tildo je malo motilo, da je vedno tako lahkomišeln, dobre volje, poln šal in da se ogiblje resnih pogovorov. Tudi na poročni dan se ji je zdel premalo zbran, preglasen. Njej se je zdel oni dan svet in poseben dan. Vrata se odpirajo v življenje... Že stoji na pragu... Kaj jo čaka tam? Kaj je skrito pred njo?... Njeno srce je bilo polno ponižne vdanosti in neke globoke pobožnosti. S čim jo obdari bodočnost, s čim jo izbiča?... Koliko sreče jo čaka, koliko solz?...

Roman je šel k poroki kakor na veselico.

»Kako si lepa, nevesta moja, kako si lepa!« je govoril. »Kakor dva goloba bova živela. Veselo nama bo, kratkočasno...«

In smejal se je.

Prvič je motil Tildo njegov smeh. Zdel se ji je otroški in površen.

Ali popoldne je bil tako ljubezniv in nežen, da se mu je naklonilo njeno srce, kakor cvet. Čutila je, da je dober in mehak človek.

Bil je obziren z njo, kakor brat jo je tolažil, ko se je z jokom poslovila od roditeljev, od bratov in doma. Kakor da je bolna, tako skrbno jo je posadil v kočijo, da sta se odpeljala na železnico, ki je tekla dve uri daleč od trga.

Pisal ji je bil, da je naročil za njo krasen dar, dolgo zlato verižico, fino izdelano, in zlato uro z emajliranim umetniškim pokrovcem. Ali prišel je prazen. Rekel je, da je pozabil dar doma v Dragi, da ga že dobi. Tildi je bilo vseeno, ni bila izmed tistih, ki so lakomne na zlatnino. Od matere je dobila starinske naušnice, brošo in tanko verižico okrog vrata s prekrasnim priveskom, edine stvari, ki jih je bila rešila iz poloma njena stara mati za svojo hčer; dra-

gocenosti, ki so jih nosile v materini družini žene morda par sto let nazaj in ki so prehajale z matere na hčer, neprecenljiv spomin, cenjene še bolj zaradi ideelne vrednosti nego zaradi dragih kamnov in zlata.

Tilda ni bila še nikjer z doma, nobenkrat se še ni vozila po železnici. S svojimi sedemnajstimi leti je bila kakor otrok tuja svetu. Ni bila pohlepna novih vtisov, ali vožnja jo je vseeno zanimala in razvedrila. Roman je bil otroško preprost in vesel. Prijeten ji je bil in ona se ni bala bodočnosti. Res je bil popolnoma drugačen, kakor je bil njen oče in kakor si je predstavljala moža, a mislila si je v svoji nedolžnosti, da pride to pač z leti. Zdaj ji je bilo ugodno, da je tako brezbrizen in lahkomiseln.

Ko je zagledala morje, se je njeno srce zganilo v drhtečem občudovanju. Kakor življenje, tako je ogromno, si je mislila. Solnce je sijalo na njegovo modro azurno površino, ki je bila posuta z belimi čolnici in temnimi parniki. Razkošno je bilo in blesteče. — Tu je пристаниšče, si je mislila, miren zaliv. Od tod plujejo ladje v daljave, v viharje in nevarnost. Tudi jaz se spuščam danes iz пристаниšča, — kje, kje je moj cilj? Kakšna pota vodijo tja? Nemirna, pogubna?

Na kolodvoru ju je čakala njegova mati, prijazna, a precej preprosta starka. Seli so v kočijo in se odpeljali nekam v predmestje. Pred preprosto enonadstropno, majhno hišo se je ustavila kočija.

Tukaj se je prvič začudila Tilda nad svojim možem. Kaj ni rekel, da je njegova mati bogata, da ima veliko dvonadstropnico? Ah, gotovo ni dobro razumela ...

Tesno je bilo v stanovanju Sterletove matere. Čuden, starinski duh se je držal pohištva, sobe so bile temne in neprijazne. V spalnici, ki jo je odstopila mati sinu in njegovi mladi ženi, se je zdelo Tildi zadušljivo in ne posebno čisto. Doma je vse še v noči dišalo po solncu in po svežini, a tukaj je bil zrak težak in masten. Začela jo je boleti glava in prosila je, da bi jo pustili, da leže. Mati jo je silila, naj ve-

čerja, a Roman jo je sam odpeljal v spalnico in kakor brat je bil z njo obziren. Nežno ji je poljubil roke: »Nikar se me ne boj, dragica, nisem tak . . . V resnici te imam rad, verjemi. Saj si še otrok in premalo me poznaš . . . Tam doma v Dragi boš moja žena . . . Zdaj pa si še nevestica ves teden . . . Nikar se ne boj! Saj nisem divjak. Lahko kri imam res, a srce imam mehko, boš videla.«

Pustil jo je samo in legel v jedilnici na divan. Neizrečeno mu je bila hvaležna za to. Ah, res je bila velika bojazen v njej. Noge so se ji šibile, ko je pomislila na noč, ki je slutila v njej usodno in težko skrivnost.

Ko se je drugega dne zbudila, je bil Roman že odšel v mesto.

»Sama sem ga poslala proč,« je rekla njegova mati. »Rada bi na samem govorila s teboj. Le kar poleži še malo v postelji; vidiš, prinesla sem ti kave. V miru se bove pogovorili.«

Prijela jo je za roko in jo božala.

»Oh, sam Bog ve, kako sem srečna, da se je oženil. In ti se mi vidiš prava zanj. Modra se mi vidiš in pametna. Veš, kakšna šumasta ne bi bila zanj. O, ne! Ker je sam tak. Sam večni Bog vé, koliko sem imela že skrbi z njim,« je vzdihnila naivno. »Ferdo, njegov oče, je prezgodaj umrl, si včasih mislim. Ali pa mu je bilo namenjeno, da še v miru umrje, brez skrbi za tega fanta. Komaj je prišel na Dunaj, se je že začelo z njim. Ti ne veš, koliko je zapravlil in zalumpal! Kako sem se bala, da se bo že takrat izgubil. Ampak k sreči se je vseeno nekako izmotal iz onih zank, naredil je izpite. Oh, sem si mislila, zdaj je rešen. Toda vedno iznova se je začelo. Dobil je lepo službo na Štajerskem. A pomisli, prišel je v slabo družbo, kvartati je začel, ves zaslužek je zapravlil in še iz graščinske blagajne je vzel denar. Telegrafski sem morala obljubiti, da vse poravnam, drugače bi se mu bilo slabo godilo. In službo je izgubil seveda. Par mesecev je bil pri meni doma. Kaj mi je vse delal, se ne da v kratkem povedati. Na vse strani je bil dolžan; na menico je podpisal moje ime in morala sem

plačati. Potem je zopet našel službo. Poldrugo leto je bil mir. Pa se je zopet pripeljal k meni. Mama, daj mi toliko in toliko, če nečeš, da bom izgubljen! In dala sem. Rada ga imam, saj je dober. Samo družčina ga zapelje. Kakor otrok je slab. Nekaj časa strpi, premaguje se, pa ga spet dobijo in zvabijo. Če ima dobre prijatelje, je dobro z njim, če ima pa slabe, je izgubljen. In to veš, da je pokvarjenih ljudi več kakor dobrih. Devetindvajset let je star, pa se ne moreš nič zanesti nanj. Če bi ga človek držal za roko in vodil, bi bilo vse dobro, najboljši bi bil, ali kako more človek paziti na odraslega moškega?! Enkrat sem bila pol leta pri njem nekje na Gorenjskem. A kaj bo mati? Jaz sem že bolehná in stara, jaz ne morem za njim po gostilnah in v njegovo tovarišijo. Še huje je bilo. Vsak drugi dan je hotel denarja od mene, pa sem rajša odšla spet nazaj. Vse mi je že zapravlil. To le hišico sem podedovala po sorodnikih. Za njegove otroke bo, sem si mislila. Ali vse je že zadolženo. Bog ve, če umrem pod svojo streho. Res imam tisto penzijo po možu in ne bom stradala nikoli, a navedila sem se na to-le hišo, pa bi mi bilo le težko, iti čez prag s silo. No, zdaj, zdaj bo vse drugače. Samo da se je oženil. Kar opisati ti ne morem, kakšen kamen se mi je odvalil od srca, ko mi je pisal, da se oženi. Neka moja znanka je iz vašega trga doma, tej včasih pišejo z doma o tem in onem. Ta mi je povedala, kakšni so tvoji starši, kako jih vse spoštuje in kako resna in pametna deklica si ti. Ti ga reši! Vem, da ga rešiš. Ti si tudi za me še edino upanje. Saj je dober. Tako mehko srce ima, da bi kožo dal s sebe za drugega. Kolikrat se je jokál pred menoj; kesal se je sam nad seboj. Vidim, da je dober. Mati sem mu, rada ga imam; na koščke bi si iztrgala srce iz prsi zanj. Toda jaz ga ne znam in ne morem voditi. Ne morem mu pomagati. Nimam moči nad njim. Ti si mlada, lepa, rad te ima, ti boš lahko dobila oblast nad njim. Pazi nanj, dobra bodi z njim, vodi ga, svetuj mu, opora mu bodi! Stokrat in tisočkrat sem mislila v srcu: edino še pametna in dobra žena bi ga rešila. In ti si pametna in dobra, to vidim in čutim.«

Kakor vir, ki ga ni moči ustaviti, so se izlile težke in usodne besede nad Tildo. Kakor toča na cvetoče polje so se ji usule na srce, komaj prebujeno v prvi slutnji življenja. Majhna in boječa je postala njena mlada duša, vsa uplašena in zbegana. Široko so se odprle njene nevedne dekliske oči. Mladi udje so zatrepetali pod odejo, kakor od nagle bolezni.

Taka bo torej njena pot? Tako težka bo njena naloga? Kaj ni še premlada? Od kod naj vzame poguma in moči?

Samo mater in očeta je poznala in v trgu le poštene, resne in spoštovane ljudi. Nobenega lahkomisljenika ni bilo med njenimi znanci. Saj je še otrok, tudi Roman je rekel, da je še otrok . . . In ona naj bo njemu voditeljica in reševalka, zavetišče in opora? . . .

Bridke solze so se vzdignile, kakor val iz srca, in so ji iztekale iz oči. Iz stisnjenih, prenatrpanih, prestrašenih prsi se ji je izvil bolesten stok. — Oh, sreča, kje si? Saj te še ugledala nisem in že bežiš . . .

»Nikar se ne jokaj, Tildica,« je besedovala njegova mati. »Malo sem te prestrašila, vem. A ti moraš vse vedeti. Morala sem ti vse pojasniti. Ali ne boj se, ti ga ljubiš, tvoja ljubezen ga reši. Ljubezen je mogočna, vse premore.«

Ljubezen?! se je prestrašila Tilda v duši. — Kaj ga ljubim?! Kakor prvi nežni, občutljivi cvet spomladi se je narahlo odpirala ljubezen in že je dihnil mrzel veter, že je pala slana. Oh, ona je bila takega srca: najprej spoštovanje, potem ljubezen . . .

»Nikar se ne jokaj, golobica moja,« je tolažila njegova mati. »Kako si pobledela, kako si se prestrašila. Prehitro sem ti povedala, polahko bi ti bila morala vse razodeti . . . Ali glej, komaj sem te čakala. Tisočkrat sem mislila, da bom tako govorila snahi, kadar mi jo pripelje sin. Še takrat, ko nisem slutila, da boš to ti. Še pred leti, ko si bila ti še otrok.«

Tilda je ihtela. Stemnilo se je pred njo, zbala se je življenja.

Domov bom pisala, si je mislila. Saj ne vem, kaj naj počnem. Svetovali mi bodo... Toda ne, kako naj jim piše vse to, saj ne bi razumeli... In bolelo bi jih... Ne morem obremeniti očeta in matere s takimi skrbmi... Stara sta že. Preveč me ljubita. Ves mir bi jima vzela, starost bi jima zagrenila, če bi jima pisala, da se bojim, bojim življenja...

»Umiri se nekoliko,« je prigovarjala Romanova mati. »Ko vse malo premisliš, boš videla, da ni tako hudo. Kaj ni nekaj krasnega, rešiti pogube človeka, ki ni pokvarjen, ne hudoben, samo malo preslab? In vidiš, tebi bo to lahko. Ljubezni je vsaka dolžnost lahka in sladka.«

»Da, dolžnost mi je to in izpolnjevala jo bom,« je rekla Tilda glasno. In beseda »dolžnost« ji je dala čudno moč. Saj je hči svojega očeta in ta nikoli ni pomišljal, kadar je ukazovala dolžnost. Silnega, hrabrega in radostnega srca je izpolnjeval vse svoje življenje dolžnosti, ki mu jih je naložila usoda.

Oh, ne, tudi ona ima pogumno srce, ne boji se; ne bo bežala, ne bo se obotavljala. Naj bo jarem kakršenkoli, nosila ga bo, saj je močna.

»Nič se preveč ne boj! Oh, draga, ženske smo ubožice. Skoro vse, verjemi! Tudi meni je bilo jako težko v prvih letih mojega zakona. Mnogo teže, nego bo tebi, dušica!

S šestnajstimi leti so me omožili. Z dvajsetimi leti sem imela že troje otrok, ki so pa vsi pomrli. Roman je prišel pozneje na svet. Na samotni železniški postaji sva živela z možem takrat tista leta. Pusto mi je bilo in žalostno, verjemi. Ferdo, moj mož, je začel piti iz samega dolgočasje in osamelosti. Kadar je imel par ur prosto, se je odpeljal v bližnji trg. Jaz nisem mogla nikdar nikamor od otrok, ki so bili slabotni in bolehní. In koliko strahu sem pretrpela, da se mož ne vrne o pravem času in se zgodi kakšna nesreča. Drugi uradnik je bil ravno tak, pil je. Še bolj čuden je bil kakor moj mož, malo je govoril in kadar je odprl usta, je proklinjal življenje, samega sebe in svojo usodo.

Neke strašne jesenske noči ne pozabim nikoli. Moj mož se je vrnil zvečer ves vinski iz trga, a drugi uradnik je izginil s postaje. Moj mož je šel k mizi z aparati in videla sem, kako mu glava omahuje, kako se mu hoče spati. Pol ure sem ga pustila, da si počije. Močno kavo sem skuhalo v stanovanju in jo prinesla dol. Za četrto ure je imel priti brzovlak skozi postajo. Začela sem buditi moža, a on spi in se ne gane. Moj Bog, vsa sem se tresla od groze. Vsak čas zazvone signali, kdo ve, če je proga prosta... Ali naj bežim ven na tir vlaku nasproti?... Če se zve, da je mož pijan spal v službi, ga spodijo in vsi bomo ob kruh... Tresla sem ga za rame, vrč z vodo sem pograbila in mu jo zlila na glavo. Malo se je zdramil. Mehanično so mu tipali prsti po gumbih aparatov. Če da kriv signal, če se zgodi nesreča, če zavozi brzovlak v tovarne vagone, ki stojijo na postranskem tiru... Kri se mi je ledenila v žilah. Z zobmi sem škripala od neopisljivega strahu. Na kolena sem padla, ko je grmel zunaj brzovlak mimo naše postaje v črno, viharo noč. Še dva brzovlaka sta vozila tisto noč skozi postajo in pet tovornih. Vso noč sem stala ob možu, umivala mu z mrzlo vodo obraz, vlivala kavo vanj, da bi se iztreznil. In tisti strašni, divji strah, da se nekje zunaj pred postajo, za postajo ne zgodi strašna, krvava nesreča!... Bila sem četrtič v blagoslovljenem stanju, proti jutru so me začeli viti krči. V nezavesti sem se zgrudila na tla. Mesece sem takrat ležala v postelji med življenjem in smrtjo. Dete je prišlo mrtvo na svet. Vso zimo sem preležala v vročici, nezavestna po cele dneve. Malo mi je odleglo in zopet se je začela bolezen iznova. Zaradi tistega silnega razburjenja je nastopilo vnetje možganskih mrežic in dolgo časa moje življenje ni bilo vredno pol vinarja.

Ko sem spomladi prvikrat sedela na solncu na klopi pred postajo, sem bila ubožica suha kakor kost, brez las na glavi, slaba, kakor ptica, ki je prežgodaj padla iz gnezda. Vsi moji trije mali blede črvički so bili po zimi umrli od davice, ki je bila tudi vratarju ubila dva krepka fantka. Ali jaz sem bila še

preslaba, da bi se zavedala svoje izgube, da bi bila sposobna žalosti.

In vidiš, vse je pozneje postalo še dobro in srečno. Ferdo, moj mož, se je takrat zaklel, da ne bo nikoli več pokusil vina. Temeljito ga je bila izpreobrnila tista strašna noč in moja bolezen. Osem let pozneje sem rodila Romana. Prelepo sva živela z možem, ljubeč otroka nad vse. Moj mož je umrl še v sreči; še predno je zabredel Roman na lahko-miselna pota.

Da, vidiš, tako je življenje. Kakor morje, zdaj gladko in ljubeznivo, mehko in prekrasno, potem pa zopet divje in hudobno. Ali nič se preveč ne boj! Lepše Ti bo, kakor je bilo meni.

Pustim te zdaj, da se oblečeš, da boš lepa, ko se vrne Roman. Oh, res mi je prizadel velikih skrbi, marsikatero noč sem prelokala zaradi njega. Alikadar slišim njegov smeh, pozabim na vse in še rajša ga imam. Njegov smeh je nekaj posebnega, kaj ne? Kar srce vzame s svojim smehom, kaj ne?»

»Da, smejati se zna zelo lepo,« je pritrdila Tilda.

Pri obedu je vprašala mati Tildo: »In kaj ti je dal Roman za poročni dar?»

»Zlato uro in dolgo zlato, fino izdelano verižico. Ali pozabil jo je doma. V Dragi dobim,« je pripovedovala Tilda.

»Kaj je res?« je vprašala mati sina. »Zdi se mi, da si se ji nalagal?«

»Pa, da, mama,« je priznal Roman s smehom. »Malo denarja sem imel zadnji čas, a nekaj sem moral vendar reči. Ne spodobi se za ženina, da pride praznih rok. Ti ji moraš kaj dati namesto mene.«

»Dobro, dam ji uro in verižico, kakor si rekel,« je dejala mati. »A ti, Tilda,« je rekla snahi, »mu nikar vsega ne verjemi, on se rad zlaže. Saj ne misli hudo, ali vseeno mu ni verjeti vsega.«

Z začudenimi očmi je gledala Tilda mater in sina. Spet ji je posegla mrzla, kruta pest v srce in ga stisnila, da je zaječalo v strahu.

Prvikrat v življenju se je Tildi nekdo zlagal. In ta je bil njen mož.

III.

Že tri tedne je bila Tilda v Dragi, kjer je bil Roman graščinski oskrbnik. Lepše si je bila predstavljala v mislih ta kraj in tudi hišo, vrt, vse. Stara hiša je bila to z nizkimi sobami in majhnimi okni, ta hiša, ki je bila odkazana oskrbniku v stanovanje. Lepo Tildino pohištvo, fini naslanjači, preproge, kredenca, divan, zrcalo, slike, vse se je nekako čudno stisnilo v sobe, kakor da nikakor ne spada semkaj. Vrt okoli hiše je bil neroden, kmetiški, nobenih rož ni bilo na njem. Graščina je stala vrh hriba, tudi že stara, neprijazna, vsa okna zabita z deskami. Nekaj smrek je raslo naokoli v parku, ki je prehajal v gozd. Vse je bilo zapuščeno in neprijazno. Vsa krajina je bila čudno molčeča, nepristopna in divja. Tudi gospodarska poslopja tu doli, hlevi, skednji, delavnice, vse zidano, staro, so kazala sledove zanemarjenosti in propadanja. V velikih, prostornih hlevih, ki so bili nekdam sezidani za krdelo konj, so se zdaj stiskale ovce. V drugem hlevu za govedo je samo v enem kotu stalo par krav in volov, dva para konj sta jim na drugi strani delala družčino. Drugo je bilo vse prazno; steljo so morali spravljati semkaj v hlev, prazen do dveh tretjin, da ni živina preveč zmrzovala po zimi. Hiša za gozdarja, ki je stala gori na drugi strani, kjer se je začel gozd, je bila napol razpadla in samo še na eni strani se je moglo stanovati. Tam je graščinski lovec, čudak, imel sobo in kuhinjo in je gospodaril s svojimi psi. Drugod na hiši so bila okna potrta in podi segniti, miši in podgane so se tam gojile.

Mnogo si je prizadevala Tilda prve dni, da se iznebi tesnobe, ki jo je spenjala od vseh strani,

kakor nevidljiva mreža. Hotela je biti vedra in hrabra. Spomnila se je besed, ki jih je rekla Romanu tisti dan, ko jo je snubil, da mu bo zvesta in poštena žena. Tudi njegovi materi je vnovič obljubila to. Roman je bil dober in nežen. Njegova blagost, njegova mehka naklonjenost ji je iznova odpirala srce. Rada je slišala njegov smeh.

»Kakor otrok se smeje,« si je rekla včasih; »prav ima njegova mati, dober je...«

Ko se je nekoliko privadila, ji je bilo laglje. Gospodinjala je s svojo novo, dobročudno, četudi nerodno dekle Lizo po hiši in vrtu in že je delala načrte, kaj bo drugo leto sejala in sadila. Začela je vkuhavati sadje in priredila je svojemu možu vsak dan kakšno novo jed, katere še ni poznal. Z doma je dobila lepo namizno perilo, srebrnino, lepe vaze. Kar najlepše je pogrinjala možu opoldne in zvečer in okrasila mizo s poljskimi in gozdnimi cveticami, ki jih je sama zbežala natrgat dopoldne in popoldne. On se je smejal; rekel je, da jedo, kakor grofje, tako gosposko; da je to pravzaprav nerodno, on se je pokmetil, ko je sam živel v tej pustinji, jedel je iz lončenih skled raz nepogrnjeno mizo. Zdaj se igra s srebrnimi noži in vilicami, krožniki so iz finega porcelana, postavljeni na dragocen damastni prt, in sredi mize stoje rože v srebrni vazi.

Tildi je bilo prijetno, igrati skrbno hišno gospodinjo. Rada je delala vsa domača dela. A opoldne se je oblekla čisto in sveže, zvezala rdeč trak v črne lase, roke umila in naprašila s pudrom, da so bile bele in nežne. Na nogah je imela fine čevljičke, kakor princesa je bila včasih, je zatrjeval Roman.

»Vse bo dobro, saj res živiva kakor goloba,« si je mislila Tilda. »Zakaj sem se toliko bala? Kako smešno in bojazljivo je moje srce! Kaj ne živiva prijetno in zadovoljno?«

Roman ni nikamor zahajal in tudi ona ne. Doli v vasi je bila cerkev, gostilna, prodajalna, pošta, šola. Parkrat je bila doli kaj kupit. Ali nikjer se ni zadržala. Tudi ni bilo kje. Niti poštar niti učitelj ni bil oženjen, nobene inteligentne ženske ni bilo v vasi.

V prodajalni jo je vprašal zadnjič trgovec, ki je imel obenem tudi gostilno, če ne bo nikoli dovolila, da pride njen mož dol k njim tarokirat zvečer, kakor je imel prej navado. Nasmehnila se je in rekla, da svojemu možu ničesar ne prepoveduje in ničesar ne dovoljuje, da popolnoma lahko dela, kar hoče. Ali če je rajši pri njej kakor pri svojih starih znancih, je to za njo tako častno in prijetno, da ga nikakor ne misli sama pošiljati z doma.

V srcu se je že veselila, da se je Roman odvadil družbe. Saj je vedno pri njej. Čez dan dela, nadzoruje, na lov hodi, piše v pisarni. A zvečer ostaja pri njej. Ona ga kratkočasi, kolikor more. Še smejati se je skoro že prav dobro naučila zaradi njega, ko vidi, kako rad sliši on njen smeh.

Ali nekega opoldne ji je rekel, naj mu zvečer ne prireja večerje: janca imajo v gostilni in so tudi njega povabili. Če hoče, gre lahko z njim. Ali malo se bodo pač zadržali, vabijo ga na tarok. Ona je rekla, da ostane rajša doma, da je trudna, da pojde kmalu spat. Lepo in s smehom sta se poslovila.

Brez skrbi je zaspala. Pa kaj je to, če gre enkrat med svoje prijatelje čez par tednov? Saj mu privošči malo razvedrila. Priden je in dober. Kakor otrok je zaspala lahko in hitro.

Pozno po noči se je zbudila. Njega še ni bilo. Pogledala je na uro. Pol dveh. Zaskelilo jo je v očeh, zganilo se ji je v srcu. Pozno je že...

Ni mogla zaspati. Lepa mesečna noč je bila zunaj, skozi nezagrnjena okna je prihajala mirna, bleda svetloba v sobo, da se je skoraj vse natančno razločilo. Čakala je.

Čudno, da se je tako dolgo zadržal. Kdaj si odpočije, vsakovrstno delo ga čaka jutri. Vozniki pridejo, da zvozijo deske do železnice, ki jih je napilila žaga ob potoku. Škoda, da ni šla z njim. Zdavnaj bi bili že doma. Če bi bila šla tudi ona, ga gotovo ne bi toliko silili, naj še ostane...

Zunaj je slišala nagle korake. To je bil on. Glasno je odpiral vrata, trdo stopal po veži in stopnicah, odpahnil vrata in prišel v spalnico.

»Pozno si prišel, Roman... Kaj ste pa delali tako dolgo?« je vprašala ona.

»Kaj?! Neumno vprašanje! Zabavali smo se,« je rekel kratko in osorno. Čudno neroden se ji je zdel njegov glas.

Začel se je slačiti. Nič ni prišel k njej, da jo pozdravi in poljubi. Zmetal je obleko raz sebe po stolih; nekaj je popadalo na tla, ni pobral.

»Fuj, slabo mi je,« je mumljaj in podrigavalo se mu je.

»Kaj si bolan? Morda ti je v želodcu slabo? Gotovo si preveč jedel ali pa je bila mast za nič,« je ugibala ona nedolžno.

»Da, da, prokleta mast! Uf!«

In začel je bruhati iz sebe.

Ostudno je zasmrdelo po sobi. Kisel vinski duh se je širil in gnusno puhtel iz njega.

»Kaj si bolan, moj Bog! Kaj se je zgodilo?!« se je prestrašila ona in sela v postelji.

»Bolan, hm, saj vidiš...«

In zopet je bljuval, davil se, pljuval naokrog, po postelji, po podu. Lovil se je z rokami za stole in steno in stokal je.

»Reci vendar, kaj ti je? Naj Lizo pokličem, da ti kaj pomagave? Od česa ti je vendar tako slabo, moj Bog?!« je ihtela Tilda v strahu in resničnih skrbah.

On se je zasmejal.

Čisto tuj je bil njegov smeh, ubit, surov in oduren.

»Oh, ti goska, haha! Kaj še nisi videla pijanega človeka, he?! Ha, ha, pijan sem in ta goska misli Bog ve kaj! Bolezen, ha ha... O proketo!« In zopet je bruhalo iz njega.

Pijan?!

Še nikoli ni videla Tilda pijanega človeka.

On je pijan?! On, Roman, njen mož?!

Zastrmela je in zatrepetala. In kakor otrok se je skrila pod odejo. Čez glavo se je pokrila, ušesa je zatisnila, da ne bi nič slišala, da ne bi nič videla.

Njeno neizkušeno, sedemnajstletno srce se je čudilo v grozi in strahu: Pijan?!

Kakor kladivo je nabijalo v prsih: pijan, pijan, pijan...

IV.

Prvo solnce jo je zdramilo iz težkih sanj. Kakor v klešče stisnjeno je ždelo njeno srce v prsih, vse preplašeno in ubogo.

Tiho je vstala, se umila in se začela oblačiti.

Odprla je okno. Oster gnusen smrad je polnil sobo; kakor strupen je bil zrak, da se je skoraj opotekala.

Prebudil se je. Zdrznila se je, ko je slišala, kako se je premaknil v postelji.

»Le odpiraj, le! Prestrašila si se ponoči, ne? Odkod pa si, iz kakšnega kraja? Saj nič ne veš, kako se živi... Prvič si videla pijanega človeka, kaj ne? ... Ha, ha!« se je smejal.

Molčala je. S povešenimi očmi si je česala lase. Ustnice so bile stisnjene v trpko potezo, v kotih jim je šlo na jok.

»Malo nerodno ti bo danes, pospravljati, na... Nisi vajena... Na, naučila se boš. Vse je treba znati. Zakaj pa molčiš, ko govorim s teboj? ...«

»Ničesar me nisi vprašal,« je rekla otroški in vzdignila oči. Pohlevne in mehke so bile njene oči. Ali ko se je dotaknil pogled njega, njegovega bledega, zabuhlega obraza, umazane srajce, ponesnaženih, pobljuvanih belih blazin, so se oči prestrašile in zgrozile. Skrile so se pod dolge, črne trepalnice, ki so se orosile, kakor rožni popek v jutru.

»Kaj se čudiš?! Bojiš se, da sem ti pokvaril te tvoje cape, čipkaste blazine, pa svileno odejo. Bledomodra svilena, dragocena odeja za Romana Sterleta, ki včasih pije in ima potem slab želodec!... Ha, ha!... Saj drugega nisem dobil s teboj, kakor to ropotijo pa te cape... Še goldinarja ne v gotovini...«

Obstala je, ostrmela je, začudila se je. Roka z glavnikom se ji je povescila nizdol in velike dekliške oči so široko zastrmele.

»Sam si dejal, da nečeš denarja,« je rekla tiho. »Zakaj mi očitaš, ko nisem kriva?«

Kakor ptica je, ki si jo ujel in jo držiš v roki. Vsa je preplašena, trepeti in njeno malo srce bije, bije ob tvojo roko, prosi, da prizaneseš.

»Saj je vseeno,« je rekel Roman. »V kuhinjo pojdi in črne kave mi skuhaj, bolan sem.« In zaril je glavo v blazine.

Za hip jo je izpreletela misel, da bi šla k njemu, pokleknila na tla k postelji, roke ovila okrog njegovega vratu in ga prosila: »Nikar mi več tega ne stori, nikar več!«

Ali postelja je bila vsa ponesnažena; pred njo je stala grda smrdeča mlaka na preprogi. Zgnusilo se ji je, stemnilo se ji je pred očmi in molče je odšla skozi vrata.

Tako se je začelo...

Prišlo je par mirnih, tihih dni in zopet se je ponovilo isto. Zvečer ga ni bilo domov, pozno v noči je pritaval vinjen. Že je vedela, kaj bo, pripravila mu je posodo pred posteljo, da ji ni vsega zamazal in ponesnažil. Sram jo je bilo zaradi Lize.

Kadar ga je to minilo, drugi, tretji dan, je bil tak, kakršnega je poznala prej. Smejal se je otroško, šalil se je, vesel je bil.

Ona je ostala tiha, mirna. Nič mu ni prigovarjala, ni jokala pred njim. Ni mogla. Kakor otrpla je bila vsa po vsem telesu, v srcu in duši. Mislila je včasih na to, da bi odšla domov; da bi pisala očetu ali materi, kako ji je in da ne more živeti tako. Niti enkrat, nikoli se ni dogodilo v njihovi domači hiši kaj podobnega; nobene surove besede se ni spomnila, ki bi jo rekel oče materi ali otrokom. Ko bi doma slutili, kako ji je, niti dneva je ne bi pustili tukaj. Ali ni jim pisala o tem besede. Malo in redko je pisala; hladna in korektna so bila pisma, poročala je o gospodinjstvu, o vrtu, o delu, ki ga ima Roman z oskrbništvom na polju, pa v gozdu. Njena nesreča se ji je zdela ka-

kor sramota, ki jo mora skrivati pred vsemi ljudmi, tudi pred očetom in materjo. Njena usoda je to, jarem, ki ga je položilo življenje na njene rame. Molčati mora in nositi. Njena dolžnost je to, izogniti se ji ni moči, ubežati bi bilo greh. Tašča ji je spočetka večkrat pisala. Polna dobrih svetov so bila njena pisma, naj bo dobra z Romanom, ljubezniva; naj mu ne zameri, če se kdaj pregreši, naj bo potrpežljiva, nič mu naj ne kaže žalostnega obraza. Smeje naj se, z mehko roko naj ga vodi. Tudi prigovarja naj mu, očita naj mu, svari naj ga, ali z dobroto. Na kolena naj mu sede, objame naj ga in potem naj mu reče, da mora biti dober, da ne sme piti in kvartati, da je oženjen, da mora skrbeti za njo in za otroke, ki jih dobi. Naj ji piše, da li že lahko upa na vnuka. Tudi to bi še rada čakala. To mu da silo, ga iztrezni. Spoznal bo, da ima odgovornost na sebi. Saj je njen Roman tako dober, medeno srce ima, samo lahek, prelahek je; žena in otroci, ti ga rešijo. Mož postane; dozori, spametuje se. Vse naj ji piše Tilda, če se je že kdaj napil, kolikokrat je že izostal ponoči iz doma, kakšne prijatelje ima. Zatoži naj ga, če je brezobziren proti njej; ona tega ne veruje, vedela je, da ga zakon predrugači.

Tilda tudi tašči ni pisala ničesar o Romanovem ponočevanju. Prej bi bila umrla, kakor napisala besedo o njegovi pijanosti na papir. Kri ji je ledenela v žilah pri misli, da naj ona komu piše, kakšen je njen mož. Tudi njegovi materi ne, živemu bitju ne.

Bila je dobra, tiha in potrpežljiva. Vse je prenašala brez besed in brez očitaj. Toda vesela ni mogla biti, smejati se ni znala. Ni mogla čez dva, tri dni pozabiti, kaj je bilo po noči. Nasmihala se je Romanovim šalam, ali njeno srce ni vedelo o tem. Kakor svinec je bilo težko in jo je tiščalo v prsih neprenehoma.

Meseci so potekali, zima je prišla. Trda in molčeča, neizmerno resna in samotna je bila zima v tistem kraju. Glasu ne ves dan: kakor okamenela je stala priroda zunaj. Veličastna in tuja, neprijazna človeku.

Sama je sedela Tilda popoldne v sobi pri oknu, naslonila je glavo v dlan in gledala v ono stran v goro, ki se je, visoka in smela, vsa bleščeča v snegu, vzdigovala v nebo. Po cele ure je gledala Tilda vanjo; vse šume je poznala na njej, zaseke, pečine, ostre, globoke struge, ki so od golega vrha padale nizdol navpično skoro in nevarno. Samotna je bila gora, ni bilo na njej sledi človeške.

Izgubila sem se v goro, je mislila Tilda. Nikjer ni žive duše. Sama sem. Nevarnosti prežijo na me od vseh strani in nikogar ni, ki bi me svaril in mi pomagal.

V njenem telesu se je zganilo čudovito in skrivnostno. Sladko se je prestrašila; njene oči so se poglobile in z bojazljivim spoštovanjem je mislila na bodočnost. Zdrznila se je. Odtrgala je poglede z gore in začela je šivati. Čakala je na svojega prvega otroka in je pripravljala, kar pripravljajo matere že dolge mesece naprej za plod svojega srca.

Bala se je in veselila se je ob enem. Kakor da se čudež godi z njo, tako ji je bilo. Kakor da je tabernakelj! Novo dušo nosi v sebi, novega človeka.

In ni mogla pojmiti, da se Roman šali in smeje, kakor vedno, da pije in ponočuje, kakor se je bil navadil.

Vidiš, na otroka čakava, na svojega otroka, mu je hotela reči. Velika skrivnost naju obdaja. Nekega dne bom držala dete v svojih rokah in podobno bo meni in tebi. Spoznavala bova v njem svoj obraz, najino dušo bo imelo, najino srce. Postoj, zamisli se! Potopi se v sebe samega enkrat, edinkrat! In odkrije se ti svetost življenja! Ves drug boš, ves prerojen, očiščen in poboljšan. Vse bo drugače, lepše, krasnejše, svetlejše. Kakor suženjske nedostojne verige, padejo s tebe tvoje slabosti in tvoje strasti. Močan postaneš in dostojanstven. Prijel me boš za roko in me boš peljal in vodil, kakor se spodobi možu. Ti boš zavetišče in opora meni in otroku, učitelj in varovalec. In ljubila te bom, kakor te še nisem in kakor želim, da bi te ljubila.

Ali ničesar mu ni rekla. Nikoli ni prišel pripravi trenotek, da bi mu to rekla; trenotek, tih in zbran, edino spodoben čas za take besede.

In ko so se izpolnili meseci, je dobila hčer. Spomlad je bila zunaj, skozi odprta okna je dehtelo prvo cvetje v sobo. Njena mati je prišla, da ji bo v pomoč.

Tilda se je bala matere in je mnogo razmišljevala, kako bi zaprečila njen poset. Ni hotela, da vidijo njene oči, kar jim je prikrivala. Ko je bilo že odločeno, kdaj pride mati, je hotela prositi svojega moža, naj pazi, dokler bo mati v hiši. Mislila je, da ne bi preživela, če bi ga videla mati takega, kakor ga je videla ona vsak teden. Ali niti tega mu ni mogla reči. Tudi deklo Lizo je hotela prositi, naj molči pred materjo, naj ničesar ne izda. Kolikrat je šla v kuhinjo z namenom, da ji to reče, ali ni ji rekla. Ni mogla.

Zaman se je bala. Roman ni odhajal zvečer z doma, dokler je bila Tildina mati v hiši. Veselil se je drobnega otroka, ki je imel njegove oči, dober je bil in nežen s svojo ženo, kakor prve dni zakona. Kakor mirna, srečna postaja so se zdeli Tildi ti štirje tedni, ko je bila mati pri njej in jo je negovala in ji stregla ter je bil Roman kakor vesel mladenič, ki nima greha nad seboj. Njeno dekletce je bilo pristrčno in ljubeznivo, kakor živ angel. Kadar ji je ležalo na prsih in sesalo ter je čutila sladko toploto njenega telesca, ji je drhtelo srce v čudežnem in svetem materinskem čuvstvu.

Takrat se je spomnila materinih besed: Tudi nesrečen zakon je boljši za dekle kakor prazno življenje zunaj pred pragom.

Vedela je, da Roman dolgo ne izdrži; ko odide mati, se začne stara pokora za njo. Ali že za te mirne, tihe tedne mu je bila hvaležna. Zdelo se ji je, kakor da počiva in nabira novih moči tudi za to breme.

Res, komaj je odšla mati, že je bilo vse po starem. Še tisto noč se je vrnil Roman pijan domov; klel je na otroka, ki je jokal, in bolj surov je bil nego kdaj poprej, kakor da hoče s surovostjo zakriti stid, kakor da hoče pokazati, kako lahko dela, kar hoče.

Slutila je, da je začel tudi kvartati. Ne samo tarok. V gostilni v selu so se shajali moški od daleč naokrog. Prihajali so še iz višjih, odleglejših vasi v hribih; in tudi po cesti so prihajali, ki se je kakor kača zvijala med hribi v svet proti železnici. Vsak večer je bila v Dragi zbrana družba. Če je manjkal ta, je prišel gotovo oni. Kakšen agent se je zaustavil čez noč, gozdar je prišel iz Turnških hribov. Na drugi strani gore so delali cesto in tudi od ondod se je zmotil zdaj ta zdaj oni v Drago. Večkrat se je kvartalo kar pri štirih mizah. Začeli so s tarokom in končali s hazardnimi igrami.

Tilda je slutila vse to. Kajti vedno manj denarja ji je dajal Roman za gospodinjstvo in druge potrebe. »Kar na dolg vzemi pri trgovcu in mesarju, kar potrebuješ, — bom že plačal.«

Ali pri njih doma niso nikoli nosili na dolg. Ni mogla iti k trgovcu in mesarju in jima reči, naj ji dasta knjižico. Kuhala je zdaj same take stvari, ki se pridelajo doma. Mleka je bilo dovolj, tudi jajc in kokoši. Sočivja je dajal vrt in par njiv je imel oskrnik zase. Roman je spočetka malo godrnjal, zakaj ni govedine na mizi, ne riža za prikuho in makaronov. Ali pozneje se je navadil; sploh mu je bilo precej vseeno, kar je. Včasih je položil desetak pred Tildo: »Tukaj imaš, to je tvoje.« Ali že čez dva, tri dni je vprašal, če ima še denar, da ga potrebuje.

Ta čas ni hodil močno pijan domov, čeprav je včasih prihajal še le ob zori. Ali v njej je bila slutnja še o večji nevarnosti in noč na noč je stala s tresočimi koleno ob oknu in gledala dol na stezo, ki je držala v vas. Zvečer je zaspala, trudna od dnevnega dela. Toda že čez par ur se je prebudila, kakor bi jo bila zdramila skrivnostna roka. Dvignila se je; vse je bilo mirno, tiho in neslišno je spal otrok; postelja poleg nje je bila prazna. Vstala je in stopila k oknu. Ob mesečini je strmela ven, ob jasnih nočeh, razsvetljenih samo od zvezd, ob viharju in dežju; ničesar ni razločila, samo črno, grozečo in skrivnostno temo in vendar je strmela ven proti vasi. Otrok se je prebudil, podojila ga je, previla in legla

v posteljo spat. Ali nič več ni hotel zatisniti spanec njenih trudnih oči. Zopet je vstala in šla k oknu gledat in poslušat. Včasih je daleč spodaj zalajal pes, visoko in razločno. Poznala je glas; to je bil Romanov pes; vedela je, da se vrača mož domov. Legla je in pri-tuhnila se je, da bi mislil, da spi, ko pride.

Dolge noči so bile to, počasi so se pomikale k zori. Prišel je dan, podoben prejšnjemu dnevu. Roman je bil dobre volje, smejal se je, vesel je bil, kakor da nima ničesar, kar bi prikrival. Nikoli ni govoril, kje je bil zvečer in ponoči; nikoli ni pripovedoval, da ima skrbi, nikoli ni delal načrtov, kaj bo jutri in pojutrišnjem. Če je bila vesela ura, solnce, prijeten dan, če se mu je dekletce zasmajalo v obraz, če je Tilda privezala svež, bel predpasnik čez obleko, vse je užival, kakor uživa otrok, ki skače v gozdu in trga jagode ob stezi.

Tilda je molčala, nič ni izpraševala, kakor da ničesar ne ve; delala se je, kakor da je vse prav; kakor da je od nekdaj vedela, da njenega moža ne bo ob večerih doma in se bo vračal še le pozno po polnoči.

Oglašalo se je v njej novo bitje. Mala se je komaj nerodno in ljubko postavljala na svoje debele nožice, jecljala dražestno prve kratke, nerazločne in sladke besede, in že je morala pripravljati Tilda perilce za drugega otroka. Ni bila stara še devet-najst let in včasih se ji je stožilo v duši nad seboj, nad brezskrbno in čisto mladostjo, ki je že ostajala za njo. Že so obstopile težke skrbi njeno pot in na ramah je občutila breme, skoraj pretežko za njena mlada leta.

Roman je začel vabiti svoje prijatelje tudi na dom. Zbirali so se zvečer in Tilda jih je pogostila, kakor je vedela in znala. Po večerji so se vrstile zdravice. Iskrečih oči in z donečimi glasovi so nazdravljali gostje domovini, ženstvu in idealom. O Bismarku se je govorilo in o Adriji; velika hrabrost je bila v njihovih glasovih in mnogo so obetali domovini: delo, požrtvovanje, živo, rdečo, vročo, srčno kri. Ali namesto krvi je teklo vino po mizi. Kadar so se malo

navdušili, so zapeli, tudi o domovini, o ženstvu, o ljubezni, luni in zvezdah. Trudna in medla je sedela Tilda med njimi in po cele ure ni izpregovorila besede. Še zapazili niso in kadar je odšla spat, vsa slaba in počitka potrebna, je ni nihče pogrešal.

»Lepa je, ali dolgočasna,« to je bila njihova sodba. Nikdar se ni nihče izmed njih izpraševal, kaj misli mlada, resna in malobesedna gospa o njihovih zabavah, kaj misli o svojem možu, ali je zadovoljna v zakonu ali ne. Brez prigovora je drugi dan z Lizo pospravila neredno sobo, razvlečene stole, namočila z vinom polite namizne prte in serviete, umila steklenice, očedila popljuvani in s čiki nametani pod...

Pozimi je rodila sina. Bil je popolnoma podoben očetu, kakor izrezan; nič Tildinega ni imel na sebi.

To pot Tildina mati ni mogla priti. Stari Ribič se je bil nevarno prehladil in je ležal v pljučnici, mati mu je morala streči.

Ali Liza je skrbno negovala Tildo in oba otroka; vse je bilo v redu v hiši, mlada mati je bila dobro postrežena. In vendar je bilo Tildi zelo žal, da ni mogla priti mati. Zopet bi bila imela rada par tednov pokoja. Roman bi se sramoval pred materjo, popivati cele dneve nepretrgoma. Govoril je, da pije od veselja, ker ima sina. Celo prijatelje je povabil, komaj da je mogla stati Tilda na nogah. Bilo je pitje in vpitje vso noč; Roman je silil tudi Tildo, naj čuje z njimi, da bo rojstvu njegovega sina slava, kakor se spodobi. Ali Tilda je morala drugi dan zopet leči. Dekla Liza se je opogumila in rekla gospodu, kar ji je bilo že dolgo na jeziku: da ne marajo doma teh njegovih prijateljev, ki niso nobeni prijatelji, ki ga samo zapeljujejo v zapravljalivost, ki pridejo, da bi se napili in najedli, in ponesnažijo sobo kakor hlev; zdaj imajo druge skrbi doma, kakor pa gostiti take ljudi, dva mala otroka sta v hiši in če hoče imeti gospod svoje prijatelje, naj gre rajši dol v selo v gostilno. Najbolje bi seveda bilo, ko bi vse te falote pustil v miru za vedno. Nobeden ni nič prida, samo zato se shajajo, da drug drugega pohujšujejo in zapekujejo v pijanost in na kvartanje. Za mašo bo dala

v nedeljo, za dober namen, da bi sveti Anton rešil gospoda iz njihove družbe.

Roman se je smejal, da se je kar zvijal, ko mu je Liza delala to pridigo.

»O, ti nesrečna ženska! Saj še vedel nisem, da imate tako oster jezik. Šment, kakor britev Vam gre! Prefino je bilo, nego da bi se jezil! Na, na, saj vem, da z ženo držite; pa naj bo!«

Toliko je pa Liza le dosegla, da Sterle ni več vodil svojih prijateljev na dom. Tilda si je oddahnila; neskončno je trpela v tistih nočeh, ko so pri njej doma popivali. Bilo je mučno, poslušati njihove bedaste, pijane baharije, tisto smešno pijano domovinsko navdušenje po polnoči, hripave popevke, nesmiselne zdravice in vedno trkanje. Neopisno težko ji je bilo gledati, kako njen mož pije; težko, nehote šteti čaše, opazovati, kako se opijajo, kako mu izgublja obraz pametni in prijetni izraz in postaja top in surov. Vedela je, da se doli v gostilni isto dogaja, da pridejo tam tudi karte na mizo, ki jih doma zaradi nje, iz zadnjega ostanka sramu in ponosa, še niso upali potegniti iz žepov. In vendar je bilo laglje, ko je imela vsaj v svojem domu zopet mir in tišino.

Ravnodušna topost se je polasčala njenega srca. Še otroka je nista mogla razvedriti. Stregla jima je, igrala se z njima, objemala ju je, pritiskala k sebi in vendar je bilo v njej kakor gluho in mrtvo. Nekaj se je zdrobilo, nekaj je ugasnilo sredi njenega srca . . .

V.

Tako so potekla še tri leta, enaka drugo drugemu, pusta in nevesela. Dnevi so bili prazni in težki, kakor môra, in vendar so minevali, vrstili so se, zbirali se v tedne, mesece, leta. Včasih se je spomnila, kako je njeno življenje čudno in ubogo. Nikoli ni mislila, da bo tako živela. Vse, kar se je govorilo v njeni domači hiši, je bila čista, zlata resnica. Še v šali ni bilo laži. A Roman, njen mož, ni mogel povedati najmanjše reči, da je ne bi malo polepšal, pre-

drugačil, obrnil. Nikoli ni vedela, kaj je res in kaj ni res na njegovih besedah. In čutila je, kako vsi to vedo, posli, delavci, grajski lovci, poljski pazniki, kmetje in vozniki, vsak, ki je imel opravka pri graščinskem oskrbniku. Roman se je smejal in šalil iz tega.

»Nihče nikoli ne ve, ali sem črn ali bel, še sam tega ne vem,« je pravil. A Tildo je to na njem motilo neizmerno. In kadar je bil pijan! A bil je pijan vsak teden in še večkrat. Vsa je otrdela, kadar ga je videla takega; vsak živec se je branil tega vtiska in vsaka kaplja krvi v njenem telesu je bila proti njemu. Njegov smeh, njegova veselost ji je bila zoprna in nenaravna. Ni mogla pojmiti, da on v hipu pozabi, kaj je storil, da ni nič kesanja v njem, da nima vesti; še zave se ne, da je kaj kriv. Smeje se kakor nedolžen otrok in vendar je že odrasel človek. Oče je, mož. In se vede kakor nezrel fant in še huje. Nič ga ne skrbi, nič ga ne teži. Včasih je pomislila s strahom na to, da pač tudi svoj graščinski posel opravlja tako, kakor je sploh sam: brez reda, površno, lahko-miselno. Ni mnogo razumela njegovih stvari, a toliko je vedela, da je njegova pisarna v groznem neredu, da so knjige zanemarjene, računi se valjajo po predalih in njegovih žepih kakor smeti. Strah ji je stisnil srce, kadar je pomislila na to. Kaj bo z njo in otroki? Kakšna bodočnost jih čaka? Kaj se bo zgodilo strašnega, morda že jutri?

Zopet je ležala v otroški postelji. Tretjič. Materi je pisala, naj ne hodi k njej, da nima prostora, da je nerodno, da je rajša sama. Sploh so bila njena pisma na starše hladna in redka. Čutili so, da se jim je odtujila, in ker niso vedeli, zakaj, so jo v razžaljenem ponosu srca pustili, naj hodi svoja posebna pota. Nikoli ni pisala o skrbih, nikoli se ni pritoževala čez svojega moža. Oče je parkrat pisal, naj svetuje Romanu, da si poišče kakšno drugo službo, da tam ni bodočnosti zanj, že zaradi otrok naj gleda, da pride bliže k svetu. Ona je odgovorila, da ji je všeč v Dragi, da ne bi rada šla proč. Vedela je, da je edino

tu še njen mož mogoč, drugje bi bil že zdavnaj ob službo in ob kruh.

Mrzla deževna jesen je bila, ko je ležala za porodom. Hčerko je dobila; drobno, slabotno stvarco. Babica je prerokovala, da ne bo dolgo živel, takoj prvi dan jo je odnesla h krstu.

Tildi je bilo vseeno. In če umrje . . . Morda je najbolje za njo . . . Kaj bo čakala dobrega? Deklica . . . kakšno življenje jo čaka? Kdo jo dobi v roke, da jo zdrobi kakor igračo? . . .

Liza je bila že leto dni od hiše. Nekoč se je skregala s Sterletom, povedala mu je »resnico«, kakor je rekla, in on jo je spodil še tisti dan. »Saj grem rada,« je rekla Tildi. »Ne morem več gledati, kako živite. Vas imam rada, Vašega moža pa črtim. Kako lepo življenje bi lahko imela oba, a on po živinski dela z Vami. Da se ne naveličate . . . Saj sem Vam stokrat svetovala, da nikar ne molčite. Jaz bi ga kar s polenom, kadar pride tako pijan domov in posvinja vso spalnico! Vi pa nič, še jokate ne, še kregate ga ne! Samo molčite!«

»To je edino moje orožje, Liza. Vi tega ne veste. Če ne bi znala molčati, ne bi mogla pretrpeti,« se je branila Tilda. S solzami v očeh se je poslovila od zveste Lize.

Potem je imela same nerodne hribovke v hiši. Kakšne boljše in pametnejše si ni upala vzeti, da je ne bi preveč raznesla po občini; da ne bi pripovedovala ljudem, kako pri oskrbnikovih perejo gospodarja od pete do glave, kadar se ves povaljan in blaten vrne ponoči iz gostilne. Eno je že malo priučila, ali po leti sredi največjega dela se ji je omožila nekam v hribovsko vas. Zdaj je imela neko Leno. Počasna je bila in pozabljiva. Slabo ji je stregla, vedno jo je morala klicati in vsako stvar ji je morala dvakrat, trikrat vcepljati v glavo. Štiriletna Elica in triletni Mirko sta bila vedno pri njej v sobi, zdaj sta bila lačna, zdaj žejna in hodila sta materi tožit Leno, da jima ničesar ne da. Neprenehoma so butala vrata.

A Tilda je bila slaba in bolna, kakor še nikoli. V glavi ji je kluvalo, v trebuhu je čutila silne bolečine.

»Že preide,« je rekla babica, stara kmetska ženica. »Malo dlje naj ležijo, pa bo. Mene zdaj ne bo več sem, imam drugje po občini opravka in staram se že, ne morem več tako kakor prej. Mala Mimica je pa dobra. Neče umreti, ne. Bom že naročila Leni, kako naj jo hrani, ko so oni to pot za nič. Nič mleka nimajo in taka vročina v glavi, to je slabo za otroka. Pa ne bo umrla punčka, ne. Trmasta je, prav ima. Veseli me, da smo ji napačno prerokovali.«

Tilda je ležala negibno v silnih bolečinah. Še mislila ni, vseeno ji je bilo, kaj se godi okrog nje. Nerodna in počasna Lena je imela dobro srce, vzela je Mimico k sebi v kuhinjo in tam je gospodarila z njo. Doma je odredila šest mlajših bratov in sester in nekoliko razumela, kako se postopa s takimi črvički. »Res je gosposki otrok,« je modrovala Lena zvečer, ko je kopala Mimico. »Malo bolj drobno je kakor naše, drugače je na isto vižo ustvarjeno. Se me bo že privadilo, revše ubogo.« In res se je privadila Mimica Lene. Njej je bilo še najbolje. Mleko je Lena že znala zavreti in malo kamilic je zmešala vmes. Toda gospô je bilo težko ustreči. Nič ji ni bilo povšeči, karkoli je Lena skuhalo. Tako močno kurjo juho je naredila, da bi še mrtvemu dala moč, a gospa jo je komaj pokusila. Same čaje je hotela piti pa limonade, malinovec in take izmišljave, ki je samo delo z njimi, ne koristijo pa nič. Če bi bila Lena namesto gospe, bi pojedla vsak dan kos prašičje pečenke pa zelja in takoj bi bila pri moči.

Tedni so potekali in Tilka je še vedno ležala bolna. Zunaj je postajalo mraz. Lena je ves dan kurila v peči in štorkljala s svojimi težkimi čevlji okrog po sobi; Tilda je mislila, da ji hodi po možganih. Neizrečeno občutljiva je postala. Kadar sta prišla k njej otroka, Mirko in Elica, jo božala, nosila kazat igrače, ki jima jih je naredila Lena, je kar ječala in ju prosila, naj bi jo pustila pri miru, da je mama bolna, da jo glava zelo, zelo boli. Še za Mimico ni mnogo

izpraševala. Nič ni jedla in vsak dan je je bilo manj, očitno je hujšala.

»Naša gospa pa kar ginejo,« je pripovedovala Lena hlapcu zunaj na dvorišču. »Kar vzelo jih bo. Gospod bi lahko malo posedeli pri njih zvečer, saj dolgo tako ne bodo več.«

»Grdo dela, grdo,« je rekel hlapec. »Vsak večer se zbirajo doli pri Smodletu v Dragi in popivajo pa kvartajo. Kozinov Janez, tisti, ki je hotel v Ameriko, je eno samo noč med njimi zakvartal tristo kron. Travnik je prodal, da bo imel za pot, pa je moral še njivo drugega dne, da je mogel potem v nedeljo z doma. Kar sram ga je bilo; njegova žena, sirota, je jokala, da se je slišalo do cerkve. Vsi ljudje se že pogledujejo nad to pregreho pri Smodletu. Škoda našega oskrbnika, da je tudi zagazil, saj drugače je dober človek in ima za vsakega dobro besedo.«

Tako so modrovali posli. Sterle pa ni mnogo občutil Tildine bolezn. Čez dan je bil malo doma in tistih par ur, ki jih je prespal doma, je tako trdno smrčal, da bi bila lahko umrla zraven njega, pa še vedel ne bi.

Kupil je dva nova psa. Zunaj mu ju je bilo žal pustiti privezana, ker je bilo že mraz. In pa tudi privaditi sta se morala na hišo. Tako ju je pripeljal v sobo, v spalnico, vrgel jima je par starih vreč k peči in naročil Leni, naj pazi, da ne uideata, da sta jako dragocene pasmine. Tilde ni vprašal, če jo bosta psa motila ali ne; še na misel mu ni prišlo. A psa sta lajala in renčala ves dan. Kakor bičana se je zvijala bolnica v postelji od bolečin in strašne glavoboli.

Čas je potekal. Minil je mesec, dva, pa tri. Zunaj je padal sneg, okna so zamrzovala ponoči. In Tildi je bilo vedno enako slabo. Skoraj premakniti se ni mogla, roke so se ji tresle, da ni mogla držati čaše med prsti; Lena jo je morala pitati, kakor malega otroka.

Čakala je, kdaj opazi njen mož, da gine in umira, kdaj se zgane in zdrami. Ali zastonj je čakala. Njemu je bilo vseeno.

»No, kaj ti je bolje danes?« jo je vprašal zjutraj.
»Ali si kaj spala?«

»Ne. Nisem,« je rekla.

»Na, že preide, samo potrpi,« je dejal malomarno in odžvižgal skozi vrata.

Neko jutro mu je rekla: »Roman, vzemi puško in ustreli me!«

»Kaj ti pa je, kaj si znorela?«

»Puško vzemi, pravim, in sproži! Me bo vsaj prej konec. Tebi je tako vseeno. Veš, kako dolgo že ležim?«

»Kdo bo štel vsak dan, briga me...«

»Tebe ne briga, da. Ali mene briga. Tri mesece ležim in ginem. Ali si pisal staršem?... Vem, nisi. Ali si poslal po zdravnika?... Še spomnil se nisi! Pojdi, takoj, daj vpreči in pojdi po zdravnika. Da bom vedela, kaj je z menoj, ali se mi more pomoči ali ne. Če pa nočeš, pa je bolje puška kakor tako umiranje.«

Malo se je prestrašil, vest se mu je zganila. Saj ni bil slab človek, a popolnoma brez misli, površen.

Pripeljal je zdravnika, ki je izvršil neko malo operacijo in čez štirinajst dni je Tilda vstala.

Taka je bila njena mladost.

Drugo leto — Tilda je bila stara takrat nekaj čez triindvajset let — se je pod večer naglo pripeljala kočija pred hišo. Siv, starejši gospod je vstopil v sobo.

Po fotografiji je spoznala Tilda v njem Romanovega strica Roberta.

Oh, tudi ta stric je bil ena izmed mnogih Romanovih laži! Ko je vstopil v sobo, se je tisti hip spomnila posestva pri Ljubljani, o katerem je govoril Roman, da mu ga kupi stric, ko se oženi. Že takrat v Trstu je pri tašči zvedela, da je bilo to pripovedovanje le lep plod blesteče Romanove fantazije; stric Robert je bil zdavnaj že sam oženjen in je imel dva lastna sina. Ni ji bilo takrat težko, pokopati misel na lastno posestvo; ni bila lakomnega srca in da je njen mož živel kakor pošten človek, ona bi si ne bila

želela bogastva in večje sreče. Na njeno lastno željo takrat nista posetila strica na poti iz Trsta domov v Drago. Pisala sta mu, da ju nagla brzojavka kliče prej nazaj, kakor sta mislila, in da zato ne moreta k njemu.

Zdaj, ko je stopil ta mož v njen dom, se je Tilda hipoma spomnila tistih pozabljenih stvari in rdečica ji je stopila v obraz, kakor da se sramuje pred tem človekom, da je njen mož tudi njega zapel v svoje laži.

Stric Robert jo je objel. »To si ti, Tilda? Ah, škoda te je za tega nesrečnega falota! Kje pa je?«

»Roman?«

»Da, Roman.«

»Ne vem. Meni je rekel, da ima opravke v trgu in da ne ve, če pride zvečer domov, da ostane pri mojih starših čez noč.«

»Kaj ima tvoj oče kaj premoženja?«

»Kaj bi imel? Morda par tisoč, če mu je še kaj ostalo. Izštudiral je sinova in tudi moja oprema je za naše razmere mnogo stala. Zakaj vprašaš? Sedi, odloži!« In vzela mu je površnik iz roke in ga peljala k divanu.

»To so reči, to so reči!« je vzdihoval stric in si brisal z robcem obraz. »Nikar se ne ustraši! Precej poguma ti bo treba, da vse zveš.«

»Moj Bog, kaj se je zgodilo? Kaj je storil Roman?«

»Aha, že vprašaš, kaj je storil... Reci mi odkritosrčno, kar veš, nekaj moraš vedeti.«

»Ničesar ne vem, popolnoma ničesar, verjemi, stric! Samo slutim in bojim se in sama ne vem, česa,« je zatrjevala Tilda.

»Ali je že zahteval kdaj Roman od tvojega očeta denar?«

»Ne, še nikoli,« je rekla Tilda in pritisnila roko na srce.

»Moji starši ničesar ne slutijo, prav ničesar. Nikoli jim nisem nič pisala, čisto nič ne vedo, kako živim. In rajša bi bila v grobu, kakor da to zvedo,«

je hitela pripovedovati, tresoč se od strahu. »Samo tega ne, samo tega ne!«

»Nikar se ne boj! Težko da je šel Roman k tvojemu očetu. Če ve, da ni premožen, gotovo ni šel. In malo sramuje se tudi. Sploh mu pa to pot še ni bilo treba nadlegovati tvojih staršev. Saj je imel mater.«

Stric je obmolknil, potem je prijel Tildo za roke. »Nekaj težkega ti moram reči. Smiliš se mi, tako mlada si še, tako neizkušena. In pa otroci... Troje jih imata zdaj, ne?...«

S tresočim glasom je zajecjlala Tilda: »Da, troje....«

Pograbila jo je za srce temna grozeča slutnja.

»Roman je pil in kvartal, ne?«

»Da.«

»Od kdaj je spet tak?«

»Tri tedne sem bila omožena, ko se je začelo...«

»Sirota... Zakaj nisi pisala njegovi materi nobenkrat o tem? Vedno se mi je hvalila v pismih, da dobiva od tebe le dobre vesti.«

»Nisem ji mogla pisati vsega tega. Sram me je bilo... Moj mož je...«

»Pa da, pomagalo itak ne bi nič. In sirota je imela vsaj par lepih mirnih let. V samih sanjah je živela in vsak dan hvalila Boga, kako se je njen Roman predrugačil. Ni se treba za to kesati. Storila si morda dobro delo. Včeraj je umrla.«

»Umrli?!«

»Da, včeraj popoldne.«

Tilda se je zajokala.

»Morda je najbolje za njo, da je hitro odšla,« je rekel stric. »Roman je zakrivil njeno naglo smrt.«

»Roman?!«

»Dà. Pisal ji je ekspresno pismo, da je poveril okrog deset tisoč goldinarjev tekom teh par let, kar je tu. Da pride drugi teden revizija, vrhovni oskrbnik grofovskih posestev se je že napovedal. In če ne položi denarja, se mora ustreliti ali ga pa zapro.«

Vsa kri je izginila Tildi z obraza in ji je butnila ob srce. Padla je s čelom na mizo in je zaječala, kakor da se je oster nož zapičil v njene grudi.

Stric ji je božal lase.

»Nikar ne obupaj! To pot je rešila Romana mati s svojo smrtjo iz zanke. Ko je prečitala list, jo je zadela kap. Zdravnik je brzojavil po mene in še ponoči sem se odpeljal v Trst. Uredil sem tam, kar se je dalo, in hitel sem, da tukaj pomagam tebi in rešim zaradi njegovega očeta, mojega brata, tebe in otroke, ki ste nedolžni, Romanu pa zadnjikrat pošteno ime. Cena materine hiše v Trstu se je v zadnjih letih zelo povišala in upam, da se izkupi toliko, da se po izplačanju dolgov poravna graščini poneverjena svota. Ti greš lahko za nekaj časa, dokler dobi Roman novo službo, z otroki domov k svojim staršem ali pa pridi k meni, jaz rad storim, kar je v moji moči.«

Tilda je povzdignila glavo. »Dà, prosim te, če moreš, vzemi me s seboj. Domov ne morem. Preveč me je sram...«

In zopet je obupno zajokala.

»Zakaj te bo sram, saj nisi ti kriva?...« je tolažil stric, a zaman.

Tisti dnevi, ki so sledili, so bili polni grenkobe in ponižanja.

VI.

Stric Robert je vse uredil. Poslal je otroke in Tildo k sebi na dom, kjer jih je njegova žena, starejša in mirna gospa, aristokratskega rodu, sprejela kakor svoje. Uredila jim je stanovanje v mali hišici konec velikega vrta, ki je bil skoraj že park, in ki je bila prej, dokler je bilo posestvo še v aristokratskih rokah, namenjena za vrtnarja. Tako je Tilda uživala samoto, ki jo je bila zdaj toliko potrebna. Pustili so jo, da živi po svoje, teta je ni nadlegovala z vprašanji in še celo jed so ji ob delavnih dnevih pošiljali na dom, le ob nedeljah in praznikih je hodila k obedu v grad. Dali so ji deklico v pomoč k otrokom, a drugače je

lahko delala in počela, kar se ji je zljubilo. Otroci so jo motili čez dan, da ni utegnila razmišljati vsega, kar se je pripetilo. Mati jo je prišla enkrat obiskat; še je skrivala pred njo, kolikor se je dalo skrivati in tajiti. Zakaj bi grenila še staršem življenje, ko se ne da nič več popraviti? Zakaj naj si očitajo, da so jo lahkomišno dali iz rok tujemu človeku, ki ga niso poznali? In kakor njena tašča takrat v Trstu, tako je zdaj govorila o Romanu Tilda: ni slabega srca, le premehek je, vsem vplivom je pristopen, lahkomišna družba ga je zmotila. Pripovedovala je, kako je bil obupan takrat, ko je prišel domov in zvedel, da je mati umrla in da je on zakrivil njeno smrt. Morda ga bo to pretreslo in spametovalo. Tilda še ni obupala, mama naj se nikar ne boji, tudi papa naj se ne vznemirja. Vse se še popravi. Onadva sta res tako popolnoma drugačna, tako nasprotnih značajev, da ne moreta razumeti človeka, kakršen je Roman. Saj ga tudi ona, Tilda, ni razumela. Morda je bila preponosna, ni mu znala pomagati, ni ga znala voditi.

Mati ji je rekla, naj se loči od moža in z otroki vred vrne v domačo hišo k roditeljem. Ali ona je to odklonila; to je skrajnji korak, ki zdaj morda še ni potreben. Ne more priznati, da je doživela popoln polom v zakonu; tega ne dopušča. Nima srca, vest ji ne da, da bi prišla domov in bi vso skrb za se in za otroke naložila na rame svojega že starega in sivolasega očeta. Mlada je, zdrava je, mama naj se ne boji za njo. In pa, — ona vé, da jo ima Roman rad. Če ga zdaj pahne od sebe, je izgubljen, ona mu je zdaj morda potrebna kakor še nikoli. Stric Robert je obljubil, da bo pomagal in svetoval, kolikor bo mogel. Robert je pameten mož, pozna svet, njega bo poslušala. Papa stoji previsoko nad ljudmi, pretuj jim je, prestrog je sam sebi in tudi drugim ne more biti drugačen kakor pravičen sodnik. Ona vé, da je Roman za njega defravdant, čeprav se je formalno vse poravnalo. Zato ne bi mogla strpeti očetovega pomilovalnega pogleda na sebi; ne bi mogla prenesti zavesti, da ga s svojo prisotnostjo vedno spominja tega, kar se je zgodilo. Ona ne misli, da je Roman,

njen mož, defravdant; ni, ne sme biti! Zaradi nje same in njenih otrok ga ne sme smatrata za propalico in ga ne smatra! Še veruje vanj.

Mati je odšla nekoliko pomirjena domov v mali odlegli trg. In rekla je možu, da se ji stvari ne zde tako obupne, da je to samo kriza, ki gotovo preide; Tilda je polna poguma in vere.

Toda Tilda v svojem srcu ni imela toliko zaupanja. Silno ogorčena je bila njena duša in njen ponos je neizmerno trpel. Zdelo se ji je, da zmanjša Romanovo krivdo, ako se pred svetom postavi na njegovo stran, ako vsem kaže, da ga še vedno smatra za svojega moža. Kakor da bi s tem moralo preiti nekaj njene moralne sile tudi na njega!

Skoro pol leta je ostala na Zelenem vrhu pri stricu Robertu. Med tem je stric vse uredil. Skoro mesec dni je z Romanom in grofovim dunajskim inšpektorjem v Dragi pregledoval knjige in račune in posrečilo se mu je napraviti toliko reda, da se je našel primanjkljaj skoro za polovico manjši, nego je mislil Roman. Zahteval je od Romana pooblastilo, prodal v Trstu hišo njegove matere, poplačal dolgove in z ostankom v tržaški okolici, že na selu, kupil za Tildo majhno kmetsko hišico, ki jo je dal prepisati na njeno ime. Romanu je našel novo službo nekje na Koroškem, kjer je bilo sicer mnogo dela, a malo plače, pa še dobro, da se je to dobilo. Informacije o njegovem delovanju so se od povsod glasile zelo vzdržno in ljudje so vedeli, kaj to pomeni.

Jeseni se je preselila Tilda na svoj novi dom. Imela je veselje za gospodarstvo in neizrečeno hvaležna je bila stricu Robertu, da ji je pomagal do skromne samostojnosti. Imela je kravico v hlevu, okrog hiše vrt in nekaj vinograda. Sklenila je, da bo redila kokoši, prodala morda tudi nekaj mleka in spomladi z vrta sočivja, tako da bi za silo živela z otroki tudi na svojo roko brez Romanove pomoči. Pisala je po svojo Leno, ki je bila sicer počasna in nerodna, ali zvesta in zanesljiva. In z njo je začela gospodinjiti na svoji mali »kmetiji«. Hišica je imela samo dve sobi in kuhinjo, ali to je bilo dovolj.

Gosposko pohoštvo je, kakor čudeč se, stalo pod kmetjsko streho, po vodo so morali hoditi precej daleč, in Tilda je morala prijeti za vsako delo. Naučila se je molsti in snažiti hlev; kadar je poslala Leno v mesto na trg, je delala vse za njo. Podvezala si je krila, hodila je po hiši in okrog hiše v okornih kmetjskih čevljih in ni se bala žuljev na rokah. Le zvečer je čutila potrebo, da postane za par ur zopet dama. Umila se je, počesala in preoblekla od glave do pete ter sedla za mizo h knjigam, ki so bile njena edina potrata. Lena se je čudila gospejnim muham. »Saj vas nihče ne vidi, kaj bi se po vsem delu toliko mučili še z lišpom in parado?« Nikakor ni mogla razumeti, da dela Tilda to zaradi sebe same, da se ne zapusti najprej telesno, potem še duševno.

Roman je pošiljal še dosti redno vsak mesec svoj prispevek. Tilda je porabila denar za popravek hiše, za davke, za nakup novega orodja in za obleko. Skoro srečno je živela s svojimi otroki sama in brez tistega vsakdanjega večnega strahu, kdaj pride mož domov in kakšen. On jih je posečal o praznikih, ostajal je pri njih tri, štiri dni in zopet odhajal. Tildi se je zdelo, da je vedno enak. Otroci so ga bili veseli, ker se je smejal in igral z njimi, a ona se je v srcu čudila, da ga niso leta nič zresnila, nič tisti dogodek in smrt materina. Tak je bil, kakor bi bil osemnajst let star in ne že čez šestintrideset. Že so se mu začele mešati srebrne niti v črne lase, ali usta so bila, kakor prej, vedno enako lahkomišno pripravljena na smeh.

Nekoč se je pripeljal sredi leta.

»Ob službo sem,« je rekel flegmatično. »Bili smo parkrat malo veseli, pa se je žetev zakasnila za par dni. In vrag je hotel, da je toča pobila, pa še zavarovati sem pozabil. Bom pa malo počival pri vas, čez par dni pridejo moje stvari.«

Tilda se je ustrašila, da se je vse zazibalo okrog nje. Ali on je tako nedolžen in brezskrben stal pred njo, da mu ni mogla zalučiti nobenega očitanja v obraz. — Bo že kako, se je tolažila, prestali bomo. Saj menda vendar kmalu najde kakšno drugo službo.

Prvi teden je bilo vse dobro. Roman je ostal doma in še delati je pomagal okoli hiše. Potem je odšel neko dopoldne v mesto, češ, da ima opravka v Trstu, da se mora ogledati za zaslužkom, da ima par znancev, ki bi ga lahko kam priporočili. Oblekel se je v najboljšo obleko, površnik je vzel, palico s srebrnim držajem. Prav eleganten in simpatičen človek je bil, kadar se je malo skrbneje oblekel.

Tilda je čakala zvečer z večerjo nanj. Ali ni ga bilo. Vsak šum jo je zbudil po noči; obšel jo je strah, da se vrne pijan, kakor nekdanj. Ali ni se vrnil to noč, niti drugo ne. Še le tretji dan pod večer je prišel. Videti je bil zanemarjen in izpit, na obrazu so se mu poznale prečute noči. Ni imel ne zlate ure ne verižice, tudi palice in površnika ne.

»Kaj si počel?!« se je zavzela Tilda.

»Kaj bi počel? Kvartali smo. Najprej sem dobival, potem so me pa skoro do golega oskubli. Fij! ... Ali imaš kaj jesti? Lačen sem kakor volk.«

Videla je: tu je vsako prigovarjanje bob v steno. Molče mu je postavila večerjo na mizo. S smehom je pripovedoval otrokom, kako je veter odnesel nekemu prodajalcu otroških balončkov vso njegovo robo v zrak. »Najmanj petindvajset jih je bilo; rdeči, modri, zeleni, vseh barv. Lepo jih je bilo gledati, kako so se dvigali in se svetili na solncu. A tisti mož je z odprtimi usti gledal za njimi; skoro jokal se je. Ljudje so se pa smejali.« In tudi on se je sladko zasmejal, da je Mimica veselo zamahala z rokami in stekla k njemu.

Par dni je dobrodušno postaval doma. »Kaj nimaš nič denarja?« je vprašal Tildo.

»Nič,« je rekla, saj je vedela, zakaj potrebuje. Vse večja skrb ji je rasla v srcu. Kaj bo z njim, če ne dobi skoro službe?

Kmalu je zopet izginil v mesto; odnesel je par svojih stvari v zastavnico in ni se vrnil, dokler je čutil belič v žepu. Ko je znosil, kar je imel sam, je začel izmikati tudi njene stvari. Tisto zlatnino, kar je je imela še od matere in od tašče, je že prej skrila na

varno mesto. Ali odnesel ji je zato dozo za sladkor, srebrn svečnik in starinsko vazo.

Otroci so imeli vsak svoj hranilnik, še njena mati jim jih je bila podarila takrat na Zelenem vrhu. Bili so polni do vrha vsi trije novih krajcarjev in že je parkrat mislila, da pojde na pošto in jim da tisti drobiž na knjižice. Par kron je bilo le. Slučajno je vzela nekega dne hranilnik v roko in je videla, da je lahek in prazen. Tudi druga dva sta bila prazna.

Roman je bil v sobi. Pisal je pri mizi nekake oferte.

Pristopila je k njemu s solznimi očmi.

»Kaj te ni sram?« in pomolila je pred njega prazne otroške hranilnike.

Silno je zardel. Kakor bi ga bila kri polila, mu je pordelo lice v hipu. Zagorelo mu je po obrazu in čez čelo do las.

Obrnil se je v stran.

»Kaj veš, kaj je strast?!« je siknil med zobmi.

VII.

Jeseni je dobil na Tirolskem nekje službo na žagi. Tilda si je morala izposoditi denar, da mu je kupila novo obleko in vsega, kar je potreboval za pot. Obljubil je, da ji vrne, takoj ko zasluži. Dva meseca ni bilo niti glasu od njega, potem je za Božič poslal nekaj denarja. Pisal sploh ni. Že prej ne; samo včasih, še vsak mesec enkrat ne, je sporočil na karti pozdrav. In skoraj vesela je bila, da se je tako malo zglašal in da je niso pisma spominjala nanj.

Imela je zdaj nove skrbi. Tiste prve tedne, ko je odšel, je preživela strašne dni. Bala se je, da klije novo življenje v njej, in bilo jo je strah. Četrto dete in od takega očeta . . . Vse v njej se je branilo proti usodi, ki je težka in brezobzirna stala nad njo, kakor črn, pogubonosen oblak. V nočeh je vila roke nad seboj, prosila je Boga, naj ji prizanese . . . Pretežka se ji je zdela odgovornost, njene sile so preslabe za to . . .

S široko odprtimi očmi je zrla v črno noč; otroke je peljala v duhu po stezi življenja in bilo jo je strah prihodnosti. Kod bodo hodili, kje bodo taval, kam zaidejo, kje se izgube?!

Njeno srce je trpelo že zdaj za njih vse. Iskala je svetlega izhoda iz temnih misli, ali kakor trudno, od sto in sto razočaranj ubito, je spalo upanje v ubogi trpeči duši. Same temne slutnje so jo mučile, preganjale jo v kratko mučno spanje. Trudna in medla se je dvigala zjutraj s svojega ležišča. Čakala je, da se zgodi nekaj posebnega. Kakor črne pošasti so jo zalezovale temne, zločinske misli. Črtila je to neusmiljeno silo, ki jo je tiščala z demonsko močjo k tlom. Kakor slep, gigantski malik se ji je zdela priroda; uklenila je njo, ženo, pod svoj žrtvenik, igrala se z njo, ki je slabotna in brez obrambe. Nekaj jo peha naprej po tem trnjevem potu življenja, peha jo z železno, brezčutno pestjo. Ona se zvija kakor črv, pada, brani se, prosi usmiljenja. Ali zaman so solze, zaman se upira srce, zaman se buni duša. Naprej, naprej! Vse krvave so noge, usta žejna; kakor mučenica je vsa ranjena, slaba. Naprej!

V trepetajočem strahu, z neizmerno žalostjo v srcu, z obupom v duši je nosila pod srcem nov plod.

Tudi telesno je vsa opešala, omagala. Komaj se je vlekla okrog hiše in kakor mrtva je padala zvečer na posteljo, kjer ni našla počitka in ne pozabljenja.

Strašna je bila tista zima za njo. Nepopisno počasi so se vlekli dnevi.

Koncem svečana sta zbolela Mirko in Elica za škrlatico, ki sta jo prinesla iz šole.

V dno duše je vztrepetala mati. Kakor z zobmi se je zagrizel strah v njeno srce. Grenko, kakor pelin v ustih, je preganjalo očitane njene misli, da je zadnje mesece zanemarila deco. Samo na sebe je mislila. Prepuščala se je obupu in svoji slabosti in na otroke ni pazila. Podila jih je od sebe, da je niso motili v njenih temnih razmišljanjih. K Leni jih je pošiljala, ko so prihajali k njej, željni njene ljubezni. Lena jih je umivala in česala, Lena jim je pripovedovala pravljice, Lena se je z njimi igrala. Ona se je

topa in otrpla zapirala v svojo sobo in kadar so deca trkala na vrata, jih je nestrpno podila na dvorišče skakat in se igrat. Kako redko jih je zadnje mesece pritiskala na svoje srce, kako redko jim je gladila mehke lase, kako redko jih je poljubljala na rožna lica!

Kakor morje se je vzdignila ljubezen v srcu in se razlila v dušo. Iz oči ji je sijala, v rokah se ji je tresla. Kakor z nevidnim oblakom je Tilda obdala z njo svoja otroka. Sama jima je stregla, sama je čula v noči pri njih.

Lena je z Mimico, ki je ostala zdrava, ždela v kuhinji. Še na prag ni smela v sobo in jed je postavljala na stopnice. Čudila se je, odkod je bolehn Tilda dobila novih moči.

Oh, z rokami, s pestmi se je borila proti bolezni, ki ji je grabila otroka. S svojim telesom ju je branila, svojo srčno kri je prelivala vsako uro.

Zdravnik je prihajal vsak dan in vedno manj upanja je dajal. Ona ni hotela verjeti.

Ni mogoče, da bi otroka umrla. Ne smeta umreti!

Kaj ni bila Elica njen prvi otrok? In Mirko — kako ju je ljubila oba! Vsega se je spomnila, vsega, kar jo je vezalo na otroka. Kako je šivala plenice za Elico tisto prvo zimo v Dragi. Kako se je zbrano pripravljala na njen prihod, tiste gore se je spomnila, tiste bele, visoke, samotne gore, v katero je tolikrat gledala one dni pričakovanja. In kako lepi so bili oni dnevi, ko je prišla Elica na svet... Njena mati je bila pri njej in ji je stregla in Roman je bil takrat tako dober... Ne, ne, Elica ne sme umreti! Kako bi jo dala, ko se je toliko veselila na njo. Kako je bila ljubezniva in mila v zibelki... In pozneje, kaj ni bila vedno dober in poslušen otrok, kaj ji ni delala veselja?... Tiha je bila in mirna; malo se je za njo vedelo v hiši. Ali tako dobre roke je imela, vedno pripravljene na pomoč... Pridna je bila in modra, pametna. Kako naj jo da od svojega srca?!

In Mirko... Tudi on je bil dober. Tako zlat in mil deček... Silno ga je ljubila...

Sela je k njegovemu zglavju in gledala ga je z lačnimi očmi. Mil je, mil... In težke, bridke solze so ji polzele po licih.

Kako so hitro bežali tisti dnevi! Kako je hitela smrt...

Komaj se je zdanilo, že je bila noč. Tildi se je zdelo, da se ne utegne boriti z boleznijo, da se je tako naglo pripodila sovražnica v njen dom, da ji niti ni bilo časa se spametovati.

Najprej je omagal Mirko. Pred njenimi očmi ga je strla bolezen, kakor ptica ujeda nedolžnega goloba.

O, in tako sladek je bil njegov glas! »Mamica,« jo je klical v bolezni in vselej se ji je zganilo srce od miline, kadar je poklical. Tako droben je bil, pomoči potreben. In ko je ginil v bolezni od ure do ure, se ji je smilil neizmerno.

Kako bi mu pomagala, kako bi mu olajšala trpljenje... peklo jo je v duši kakor greh. Vse bolečine in smrt bi bila vzela nase zanj, a ni mogla, ni znala.

Nekaj je slutil, nečesa se je bal.

»Objemi me, mamica, laglje mi je,« jo je prosil večkrat.

Sela je k njemu na posteljo in ga vzela v naročje, kakor takrat, ko je bil še majhen. Kakor majhna, zbegana ptičica so bile njegove roke. Vse drobne in prestrašene so ji trepetale po prsih in po obrazu in so iskale pri njej zavetja. Oklepal se je matere, držal se je je, kakor da se mu pri njej ne more nič zgoditi.

Ali smrt ga je odtrgala od materinega srca, ugasila ga je, kakor svečo. Njegovo tanko, dolgo telesce se je iztegnilo in omahnilo vznak.

Še enkrat ga je vzdignila Tilda k sebi. S svojim srcem je hotela zadržati življenje v njem, s svojim dihom je hotela prestreči njegov zadnji smrtni dih, navdahniti mu prsi, da bodo spet dihale, da bo spet udarilo malo, slabo srce v lahnem, živem trepetu. Stisnila ga je k sebi rahlo in močno v silni, upajoči, verujoči ljubezni.

Glej, saj so zatrepetale oči... saj jo gleda...
saj živi...

Mirko, sinek ljubljeni!

Oh, slaba in mrtva je zdrknila njegova glavica z materinih ram; povesila se je težko v stran, kakor ovela. In telesce, še toplo, še mehko, je že težilo matrine roke s smrtno, bridko težino...

Položila ga je nazaj na posteljo, poravnala ga je s trepetajočimi prsti. Iz dna srca so privrele vroče in pekoče matrine solze, polne neizmerne ljubezni in neizmerne žalosti, in so ga pošcropile. Zdrknila je na kolena; usta so zastokala... Mrtev!

Iz druge postelje je zašepetal droben, boječ dekliški glas: »Mama, mama!«

Tilda je vstala in je pristopila k hčerki.

»Kaj ti je, dete?... Vidiš, Mirko je umrl...«
Komaj slišno se je iztrgal glas iz grla...

»Vem. Vse sem videla,« je reklo dekletce. Ves moker je bil njen obraz. »Nikar se ne jokaj, mama... Nikar se preveč ne jokaj!«

Ujela je materino roko in jo pritisnila na lice. »Meni se smiliš, mama. Tudi jaz bom umrla...«

»Kaj govoriš... Ne, ne...«, grlo se je stisnilo materi v siloviti bolečini in samo sikajoče hropenje je prihajalo iz prsi, ki je v njih besnela neopisna žalost.

»Vem, da umrem... Ne bojim se: Nič ni hudo umreti. Tudi Mirko je lahko umrl... Vse sem videla... Samo za tebe me skrbi. Zdaj sem že skoro velika, lahko bi ti pomagala... Letos si bila vedno žalostno in bolna, lani je bilo lepše... Takrat, ko smo bili sami, veš, ko je bil tata na Koroškem, je bilo najlepše...«

»Oh, dete, dete moje,« je jecljala nesrečna mati in je naklonila svojo ubogo glavo na blazino hčerkinjo.

»Mama, ti uboga moja mama!... Pa tudi jaz bom umrla... Precej sem vedela, ko je prišel zdravnik in povedal, da je nevarno: če bo Mirko umrl, bom tudi jaz... Z Mirkom sva se imela zelo rada... Mimico imam tudi rada. Zdaj, ko je Mirko umrl, bom

tudi jaz. Obljubila sva si včeraj, da skupaj umreva, če bo treba. Saj se nič ne bojim . . . Samo ti se preveč ne jokaj, mama! . . .»

Kakor črv, ki ga gaziš, se je zvijalo materino srce v žalosti in strahu.

Blede se ji, je mislila. Moram ji dati zdravilo. Mirko je mrtev, ali ona je še živa. Niti enega trenutka ne smem zamuditi. Ko ona ozdravi, bom žalovala za Mirkom, zdaj ne smem.

S pestmi je tiščala svoje srce, da ni vpilo od tuge in obupa. Kakor z železnim obročem je spela svoje misli, da niso begale v stran, da niso pozabile na dolžnost.

Ali tretji dan, tretji dan je tudi Elica umrla, stara osem let.

Že tisti dan, ko je Mirko umiral, je brzojavila možu. Pozneje ni več mislila nanj. Prišel je, ko so pokopali Elico. S čisto navadnim, veselim licem je prihajal po poti gor iz mesta. Lena je stala z Mimico na vrtu.

»Saj sta že zdrava, ne?! Saj sem vedel, da me je žena zastonj prestrašila,« je pozdravil Leno.

»Umrla sta oba,« je rekla Lena trdo in njene oči so se zabodle vanj, kakor sulici. »Mirko je že v grobu, Elico pa pokopljejo zdaj popoldne.«

Prijela je Mimico in odšla z njo po stezi v hrib. Njen obraz je bil strog in neprijazen, da se otrok ni upal od nje in pozdraviti očeta.

Kakor pijan, se je naslonil Sterle na zidano ograjo vrta. Pobledele je kakor stena in nekaj se je oglasilo v njem, česar ga je bilo strah.

Spomnil se je, kako je dobil brzojavko, ko je sedel pri kvartah v gostilni, in jo je vtaknil v žep, kakor nekaj, kar nima važnosti zanj. Nič takega ne bo, si je mislil; koliko otrok ima škrlatico in ne umrjejo! Elica in Mirko sta močna in Tilda je skrbna mati, bo že pazila. Poznejše dni si je vseeno mislil, da pojde domov. Ne zato, ker bi se bal, ampak zaradi izpremembe. Vožnja bo ugodna; doli na jugu ob morju so že gotovo pomladni dnevi. Prijetno bo po-

gledati na modro morje, oči so že site snega in megle. Polahko se je pripravljaj na pot. Niti z eno mislijo se ni dotaknila bojazen njegovega srca. Niti enkrat se ni spomnil smrti, niti enkrat ni zadrhtel. Veselo se je vozil domov; v vlaku je bila kratkočasna družba in na postajah se je šalil z natakarji in blagajničarkami. Zakaj bi se bal! Ravno njegovi otroci da bi umrli?

Umirala sta mu hči in sin in ni obiskala njegova molitev njune smrtne postelje; strah očetovega srca se ni dotaknil smrtne roke, da jo zadrži; smejal se je v tisti uri, ko ju je obhajala smrtna bridkost.

Kakšen oče jima je bil, koliko sta ga poznala? Kaj je storil za svoja otroka? Kakšna je bila njegova ljubezen? Kakor senca, ki je in ni. Njegovo srce je lahkomišno, prazno in plitko. Vse pozabi v hipu. Kaj je dal sinu in hčeri? Smejal se je včasih z njima, kakor bi se bil smejal vsak tuji človek, ki gre mimo in ju sreča.

Z grešno roko je odprl vrata v hišo. Pri mizi je sedela njegova žena. Vsa tuja je bila, nikdar je ni poznal take.

»Prišel sem, Tilda,« je rekel.

»Prepozno si prišel,« mu je odgovorila in njeno srce se je zakrknilo zanj.

VIII.

Bilo je že poletje, ko so jo četrtič vrgle porodne muke na posteljo. Kakor slepa in gluha je živela, odkar sta umrla Mirko in Elica. Kakor da je njeno telo iz kamna in ne iz živega mesa in tople krvi. Kakor maska je bilo njeno lice. Lepo je bilo in vendar so bežale oči od nje, kadar so jo pogledale. Vsa blede je bila, resno in žalostno so gledale velike oči. Ustnice se niso nikoli premaknile v smeh, na visokem, belem čelu je stalo zapisano njeno gorje. Včasih je Mimica pritekla k njej in tik pred njo so ji omahnile ročice. Tako visoka je bila mati, v tuj, neznan in skrivnosten svet so gledale njene oči. Otroku je

obstal veseli klic v grlu, dete se je zdrznilo, še manjše je postalo, bedno in ubogo. Takrat se je sklonila mati k njej, vzela jo je v naročje, naslonila je obraz na njeno drobno glavo.

»Nikar se mamice ne boj, Mimica! Mamica te ima rada, samo nesrečna je; smejati se ne zna. Ali ti si pridna, ti si dobra.«

Tiho je ždelo dete materi na kolenih, polahko jo je božalo, skoraj boječe; molčalo je in premišljevalo. Zopet so se zagledale materine oči daleč, daleč, orosile so se, nekaj so tožile, nekaj so pripovedovale. Mati je pozabila na Mimico in dete je oprezno zdrknilo raz njena kolena in je skočilo v kuhinjo k Leni, ki je znala peti neke smešne, vesele pesmi in pripovedovati prelepe pravljice.

Iz zdaj so četrtič pokale njene kosti v porodnih krčih. Surovo in brezobzirno je posegla priroda v njeno telo, da izlušči iz njega novo bitje, novega človeka. Mišice so trepetale in se napenjale v brutalnih mukah. Stisnila je zobe in pesti, da bi trpela molče. Ali nekaj je odprlo njena usta, da so zastokala, da so zavpila, zavila v pomoč, kakor samotna zver vije v gozdu. Ure in ure se je trgalo njeno naročje in znoj jo je oblival vso od neopisnih in strašnih bolečin, ki so prokleta in obenem sveta dediščina ženskega rodu od pokolenja do pokolenja. Kakor bilko je zlomilo trpljenje njeno voljo in ji pačilo obraz od nečloveških bolečin. Skrivnostna in velikanska sila je držala njeno telo v svojih pesteh, da se je zvijalo in metalo kakor črv. Rodilo se je dete v surovih neznanskih bolečinah, kakor so delež vseh mater vseh narodov in vseh časov.

Sin je bil in ko se je čez nekaj ur prebudila iz omotice, v katero so jo vrgle muke in slabosti, ter so ji ga položili v roke, je videla, da je bil podoben njenemu očetu. Že tega prvega dne je bil podoben njenemu očetu.

Obsijala je njeno dušo presladka sreča, vsa žalost je izginila iz njenega srca, presunila je njeno telo nova moč.

»Hvala ti, o Bog, mojemu očetu je podoben, hvala!« je zapelo v njenih grudih kakor zvon in sladke solze so zmočile njen obraz.

Kakor od nebes poslan se ji je zdel ta otrok, ki se ga je bila branila in bala. V sladko nadomestilo ji je bil dan za hčer in sina, ki ju je ugrabila smrt; v tolažbo za dolga leta razočaranja in trpljenja. Izpolnjena obljuba njenih sanj ji je bil, davnih dekliških misli in želja. Plačilo za hrabrost, s katero je nosila svojo usodo in se borila z njo. Sveto zagotovilo ji je bil za boljše dni, za mirno starost.

Njen sin je bil, podoben njenemu očetu. Tak bo, kakor je oče, značajan in pošten. Kakor iz jekla bodo njegove obljube, v njegovih besedah ne bo laži, in kakor kristal čista bodo njegova dejanja.

Vsak dan jasneje je vstajala podoba njenega očeta v njegovem obrazu. S svetim spoštovanjem je gledala, kako se odgrinja velika skrivnost podedovane krvi v malem otroškem telesu. Čisto rahle so bile še poteze, otroške, nežno vrisane v mehki, sladki obraz. In vendar jih je že spoznavala s trepetajočim srcem. Vse te oblike je stokrat in tisočkrat gledala v ljubljene obrazu oboževanega očeta. Vse te poteze je že videla, zrele in moške, spoštovanje zbujaajoče.

Ah, vsa njena nekdanja moč se ji je povrnila podvojena in potrojena. Nič več se ni bala ničesar. Vse, kar se je grešilo na njej, vse, kar se ji še zgodi, vse, vse ji povrne sin s stoterimi obrestmi, vse ji poplača z ljubeznijo in srečo.

Krstili so ga za Rajka.

Pisala je očetu, da se je prebudila v novo življenje, v novo upanje. Prvikrat mu je odkrila v dolgem, dolgem pismu vso nesrečo svojega izgrešenega zakona. Opisala mu je svoje borbe, tista prva leta v Dragi, tiste strašne noči, ko je čakala svojega moža, kdaj se vrne iz gostilne, in je prihajal pijan domov k mladi ženi. Ves svoj strah mu je opisala, vsa razočaranja, vse, kar ji je storil mož zlega, njegove laži in njegove prevare. Pisala je očetu, kako jo je do zemlje pobila zavest, da bo iznova mati, kako

je tokrat obupavala, kako se je borila in branila z vsemi silami svoje duše in svojega telesa. Kako je prišla smrt v hišo in ji ugrabila hčer in sina, ki ju je ljubila, kakor vsaka mati ljubi plod svojega srca. Tiste mesece, ki so sledili, mrzli in grozni, topi, obupa polni in nemih solza, temne bojazni pred bodočnostjo. Ali ko se ji je rodil sin, ta sin, sin njene duše, je usmiljena roka izbrisala iz njenega srca vso grenkobo spominov, žalost ji je ublažila v mehko tugo, strah ji je izpremenila v upanje. Nova moč je prišla v njeno telo, vrnila se je nazaj mladost, polna zaupanja in pričakovanja. Zdaj je potolažena. Tako prečudežno podoben je njen sin njemu, njenemu očetu. Par mesecev je še le star in vendar je že vse, kar je krasilo očeta v njenih očeh, zarisano v njegov otroški, nežni obraz. Ona čuti, silno čuti, trdno veruje, da bo ta njen sin uteha njene starosti. Nič več se ne boji življenja. Kaj ji more še storiti? Kaj nima ščita v otroku, ki jo bo varoval vseh udarcev? Kakoli ji je še usojeno, da pretrpi, bo pretrpela lahko, kajti zdaj ve, tam v bodočnosti, čez dvajset let, se začne drugo življenje, novo in lepo. Ve, da je Roman izgubljen, da je ni moči, ki bi ga rešila iz njegovih slabosti; ve, da jo še čaka od njega to in ono, ponižanje, sramota morda. Ali vse bo lahko prestala; zaradi sina mu bo odpustila. Vse očetove grehe, vse njegove slabosti, vse poravna njen sin Rajko, njegov vnuk. Ona to čuti, ona to vé. Kakor čudež jo je prerodilo to spoznanje, da je otrok podoben njemu, njenemu očetu. Veruje, trdno veruje, da je upanje, ki ji je zasvetilo iz obraza tega otroka, ne prevari. Vzgajala ga bo skrbno, kakor še ni nikdar nobena mati vzgajala svojega sina. Najlepše seme zaseje v njegovo dušo, nad vsakim njegovim korakom bo bedela, dokler ne odraste in bo sam dovolj močan za borbo življenja. Že ga vidi pred seboj, zrelega moža, in tak je, kakor je on, njen oče, ki ga je spoštovala nad vse ljudi. O, njeno srce je polno ponosa, srečno je in ves strah pred bodočnostjo je izginil iz njega!

Tako je pisala svojemu očetu.

Oče, ki je bil že sedemdesetleten starec, ji ni odgovoril tako hitro in ne tako, kakor je pričakovala.

»S težkim srcem sem bral tvoje pismo, hči,« ji je pisal. »Bral sem tvojo obtožbo, ki sem jo že zdavnaj slutil in ki si jo zamolčevala tako dolgo. Tudi zdaj mi nič ne očitaš in vendar je tvoja nesreča težko breme za mojo vest. Mnogo noči sem razmišljal o tem in jasno vidim, da sem kriv, kakor sem se bal že dolgo. Vse, kar si pretrpela, sem ti jaz storil. Na svojem otroku sem zagrešil najtežji greh svojega življenja. Biser sem imel in sem ga dal prvemu, ki je prišel in me prosil zanj. In nisem ga vprašal, kaj bo z njim; nisem se brigal, če se bo ponosen oktil z njim ali ga bo poteptal v blato. Ti si molčala, tvoja pisma so bila hladna in kratka, tuja. Nisem vprašal, zakaj si molčala, nisem prišel pogledat, kako živiš. Nisem prigovoril zetu; niti z eno besedo ga nisem posvaril in pokaral, nisem mu rekel, da ne trpim, da mi trpinči in ponižuje edino hčer. To bo težilo moja zadnja leta in niti ob smrtni uri si ne odpustim te strašne lahkomiselnosti, s katero sem zagrešil zločin, ki se ti pokoriš zanj po nedolžnem.

Zahvaljujem Te za veliko ljubezen, ki jo gojiš zame, svojega očeta; ne zaslužim je tako, kakor bi rad. Hvaležen sem Ti, da še v sinu ljubiš mene in Te veseli, da mi je podoben, ter želiš, da mi bo enak tudi po srcu in značaju. Ljuba hči, želim Ti, da doživiš od njega samo dobro in lepo. Želim Ti, da ne bi tudi on nekda grešil nad teboj, kakor sem grešil jaz, da Ti ne uniči, četudi nehote, starosti Tvoje, kakor sem Ti jaz, Tvoj oče, nehote uničil Tvojo mladost. Vroče želim, da se Ti izpolnijo v njem vse Tvoje nade. S solznimi očmi mislim nanj in če imajo želje starca deda moči in blagoslova, mu blagslavljam sleherni dan njegovega žitja. Naj bo pošteno, srečno in na korist njemu in vsem ljudem, ki ga bodo poznali.

Na Tebe, hči, mislim z žalostjo. Čeprav se hvališ, da je nov pogum v Tvojem srcu, vendar je mene starca strah za Te. Rad bi Ti pomagal, ko bi mogel, rad bi umaknil s Tvojih potov vso nesrečo, ki Te še čaka. Naj pade na me, ki sem že star in odveč!

Toda vem, da so te želje zaman, četudi prihajajo iz odkritosrčnega, na žrtve pripravljenega srca. Vsak gre sam svojo pot življenja, od rojstva v smrt. Sam mora vse nositi, vse trpeti. Morda je bila druga, svetlejša, lepša pot pripravljena za Te, a sem Ti jaz prezgodaj rekel: Tja pojdi! in si šla. Zdaj je prepozno vse kesanje. Nič se ne da več popraviti, nič izbrisati, nič zaostaviti.

Če si kdaj v skrbeli, mi piši. Jaz bom po svojih skromnih močeh nalagal vsak mesec, kar nama ostane z mamo od penzije, v hranilnico za Rajka, da bo imel majhno pripomoč za študije, ko odraste.

Roman mi je pisal pred mesecem s Tirolskega, naj mu pošljem tisoč goldinarjev, da jih potrebuje za neko lesno kupčijo pod roko, ki mu obeta lep dobiček. Poslal sem mu jih, čeprav ne lahko. Nimam mnogo več in nekaj bi rad, da ostane, da bo meni in mami za pogreb in zadnji stan. Obljubil mi je, da mi vrne. Ali zdaj, ko sem dobil Tvoje pismo, vem, da bi zastoj čakal na vrnitev. Naj bo, mene to ne boli. Le žal mi je, da nisem denarja poslal rajši Tebi in otrokom, ki bi ga gotovo bolje porabili.«

Čudno se je dojmilo to pismo Tilde.

Lepo je pisal oče in vendar . . . Tako malo je pisal o vnuku . . . Ni ji pritrdil, da ima prav, da upa toliko, da toliko pričakuje od tega sina, ki je še majhen otrok. Nič ni omenil njenih načrtov in da veruje vanje, da veruje v njene svetle sanje o bodočnosti. Kakor da ždi nezaupanje in bojazen izpod njegovih besed . . .

Ne, ne! On lahko dvomi, ki je že star in daleč in ne pozna, ne vidi njenega otroka.

Nagnila se je nad posteljico svojega sinka, vzdignila ga je na prsi in radostno je vzkipel ponos v njenem srcu, sladka vera v lepše bodoče dni. Ah, ne, proč, dvomi! Ona čuti, ona ve, da je ne bodo goljufale nade, ki jih je splela okrog tega otroka. Nikoli!

In šele potem se je vrnila nazaj k očetovemu pismu in k odstavku, v katerem piše o denarju, ki ga je poslal njenemu možu, Romanu.

Oh, torej je vendar šel tudi k njenemu očetu beračit in lagat! Ni ga bilo sram!

Sela je in mu pisala, naj tega ne dela nikoli več, če hoče še kdaj stopiti pred njene oči in pozdraviti otroke.

Poslal ji je sto goldinarjev in ji pisal, da je igral na borzi in da je dobil lepo svoto; zdaj že ve, kako je treba začeti, da človek obogati; še hvaležna mu bo; otroci ga bodo še blagrovali. On bi bil že zdavnaj kaj dosegel, samo ozke razmere so ga vedno dušile in potiskale nizdol. Njega ljudje še ne poznajo, tudi ona ga ne pozna; bo že še videla, koga ima za moža. Podjetnosti je treba, s filistrsko kramarijo se nič ne doseže.

Pred očmi se ji je temnilo, ko je brala to pismo. Kam spet drvi? V kakšno novo propast sili in peha s seboj tudi njo in otroke?

Zopet je začutila verige, ki so jo vezale nanj in jo vlekli nizdol v prepad.

Za par mesecev si je bila oddahnila. Izbrisala ga je iz svojega srca in mislila, da nima nobenega deleža več na njej. A on, glej, jo je spomnil, da hodita v istem jarmu, da pada njegov greh tudi nanjo in na otroke, da je njegova sramota njena sramota in sramota njenih otrok.

Obrnila se je na strica Roberta za svet.

»Pusti ga, naj propade. Zanj ni pomoči,« ji je odgovoril.

Ali ona je čutila, da ne sme propasti; zaradi njenega sina ne, da bo njegovo ime brez madeža. — Premalo se briga zanj, — je mislila in mu pisarila dolga pisma, polna prošenj in zaklinjanj.

»Zaradi otrok, zaradi otrok Te prosim,« je ponavljala neštetokrat. »Dva sta nam umrla, vsaj za ta dva skrbiva, kolikor je v najini moči. Ko je prišel Rajko na svet, sem začela novo življenje, pojmi to! Nikar se ne igraj s svojim poštenjem. Nimaš pravice, razumeš! J a z tega ne dovolim in ne dopustim. J a z, slišiš! Puščala sem te doslej, da si delal, kar si hotel. Ali zdaj ne smem več. Spametuj se! Kaj hočeš, da

preklinjam dan, ko sem te prvikrat ugledala? Kaj mi še nisi storil dovolj gorja?!«

Še odgovarjal ji ni. Tedni so potekali. S strahom je hodila okrog, pričakovala nov udarec. Vselej ji je zatrepetalo srce, kadar je videla prihajati po cesti pismonošo, in bila je vesela, ko je odšel mimo in se ni zaustavil na njenem pragu. Vsako pismo je z bojaznijo prijemala v roke in s plašnim očesom je pogledala na pisavo.

Ko je minilo par mesecev in je spet prišla pomlad pa leto, se je umirila.

»Hvala Bogu, spametoval se je,« je pomislila. »Zbal se je. Vseeno so pomagala moja pisma. Izprevidel je, v kakšne strašne stvari se je podal; spoznal je nevarnost in se ji izognil.«

Celo nekaj denarja ji je pošiljal semtertja. Kupili so še eno kravico in Lena je vedno skrbneje vodila gospodinjstvo. Našla je nekoliko vil pred mestom, v njih je prodajala, kar so pridelovali na vrtu, pa mleko, jajca, kokoši, sadje in grozdje. Živel so se je s tem. Tilda si je naročila včasih par knjig in še celo svotico je imela prihranjeno za vsak slučaj. Okoli vrta so popravili ograjo, streho so pokrpali, kuhinjo so prezidali in napravili kamro pod streho za Leno.

Nekega dne, kmalu potem, ko je bil Rajko star eno leto, je dobila pismo od nekega advokata v Trstu, naj se takoj, če je mogoče, še tisti dan zglesi v njegovi pisarni.

Kakor strela z jasnega neba jo je zadela ta novica. Slutila je nesrečo.

»Saj ne bo tako hudo,« je tolažila Lena. »Kaj bi se takoj toliko prestrašili! Kakšna pomota bo. Morebiti kakšna neumnost zaradi meje, ali kaj. Naš sosed je rekel, da smo v vinogradu mejo malo premaknili v njegovo, ko smo popravljali, pa nismo.«

Tilda je vedela, da ne bo zaradi meje, da se tiče to gotovo njenega moža. Kolena so se ji šibila, ko je hitela v mesto.

»Ali ste podpisali to menico?« jo je vprašal advokat, ko je stala pred njim v pisarni in ji pomolil listino pred oči.

Še nikoli ni imela menice v roki, ali vedela je, da je to nevarna stvar. Pogledala jo je od vseh strani. Njen mož je bil podpisan. Spodaj je bilo njeno ime: Matilda Sterle. Podobno je bilo njeni pisavi in vendar je vedela, da tega ni ona podpisala. Že je hotela reči: Ne, nisem! ko se je ustrašila in zaprla usta.

Kaj ni to zločin, ponarediti podpis na menici? . . . Kazen stoji na tem in ječa . . .

»Dà,« je rekla advokatu.

»Tisoč goldinarjev morate plačati v treh dneh, drugače bode toženi in rubljeni.«

»Tisoč goldinarjev?« je vprašala in kri se ji je ledenila v žilah.

»Povabil sem Vas v pisarno, ker sem mislil, da je bolje, da Vas ustno informiram. Imate li denar?«

»Nimam. Kaj se ne bi dala stvar odložiti?«

»Nemogoče. Vi imate hišo in malo zemlje?«

»Dà.«

Je zadolženo?«

»Ni.«

»Lahko dobite torej posojilo v hranilnici. Če mi hočete dati pooblastilo, uredim za Vas, kar je treba.«

Tilda je dala pooblastilo in je odšla domov neskončno potrta.

Res se je vse bolje rešilo, kakor se je bala. Res je bilo tisoč goldinarjev v njenih razmerah mnogo denarja in velik dolg. Ali lahkega srca bi bila žrtvovala to, če bi bila vedela, da je zdaj nevarnost zastavljena za vselej. A vedela je, da je to zopet le kratek rok oddiha do nove nesreče.

V par dneh je dobila pismo od strica Roberta. Javil ji je, da je Roman ponaredil tudi njegov podpis na menici: Štiri tisoč goldinarjev; plačal je svoto, da ne pride ime v sramoto, ki ga nosi tudi on; toda plačal je zadnjikrat. In tudi njej svetuje, naj ne žrtvuje zastonj zadnje podlage za skromno bodočnost svojo in otrok.

Pisala je možu obupno pismo, rotila ga je, naj se spametuje. Zadnjikrat ga prosi tega, zadnjikrat!

Še enkrat, — zadnjikrat — je bila mogoča rešitev. Če ima vest, naj jih ne uničuje do kraja! Naj jim ne jemlje zadnjega pribežališča, naj jih ne peha v bedo in sramoto.

Nič ji ni odgovoril. Samo računi so hodili vsak čas na njeno ime, tožbe so prihajale. Od čevljarja in krojača, od gostilničarjev, od žensk, pri katerih je stanoval in jim ostajal dolžan.

S stisnjenimi zobmi je plačevala, prodajala boljše pohištvo iz sob, zadolževala se vedno bolj. Vsakikrat je pisala možu, da je zadnjikrat. Nobenkrat več! Naj propade, naj ga zaprejo v ječo, ko mu ni pomoči. Ona ne sme tvegati te svoje skromne eksistence, ne sme uničiti tega svojega malega siromašnega doma; zaradi otrok ne. Kaj naj gre beračit z njimi?! Saj je njihov oče! Zakaj uničuje lastne otroke?! Kaj so mu storili, da jih peha v nesrečo? In ona? Kaj mu je zakrivila, da ji izpija kri, da ji jemlje zadnjo oporo, da ji pod lastnimi nogami koplje jamo pogube?

Vsa uboga je že bila, utrujena, zbegana, kakor zver, ki jo zasleduje lovec in ki, že obstreljena, še beži, beži in upa, da se reši.

IX.

Rajko je bil star dve leti, ko so ji brzojavili, da ji je umrla mati, naj pride na pogreb. Brzojavila je nazaj, da ne more, da je bolna. Najpotrebnejšega je manjkalo v hiši. Njena obleka je bila slaba in obnošena. Pred par dnevi je dala zadnje beliče hranilnici za obresti. V hlevu je zopet stala ena sama kravica. Naj še to proda? Od česa bo živela z Leno in otrokoma?!

Zaprla se je popoldne v sobo in je sama, zapuščena in strta, jokala za materjo. Ni mogla na pogreb. Odkod naj vzame denar za pot in za žalno obleko?!

Oh, ko bi vedela njena mati, kako se ji godi!

Spomnila se je tistih tednov pred svojo poroko, ko sta z materjo tako veselo izbirali balo. Spomnila se je, kar ji je mati pripovedovala o svojih mladih

letih. O bogastvu in razkošju, o svilenih oblekah, o sijajnih dvoranih, o plesih in zabavah, o fini družbi. O gledališčih, ki jih je obiskovala, o kočijah, v katerih se je vozila, o hišnah in vzgojiteljicah, ki so jo negovale, oblačile in pazile na njo. Oh, in njena hči nima niti toliko, da bi ji šla na pogreb, da bi ji vrgla pest zemlje v grob!

Tam nekje daleč zadaj se je bleščalo razkošno. Njena stara mati je bila žlahtna gospa, visoki gospodje so poljubljali njene bele roke, z dragoce-nimi prstani okrašene in z zlatimi zapestnicami. Po mehkih preprogah je hodila, demanten diadem ji je sijal v laseh. Lakaji so ji stregli pri mizi, vse se ji je klanjalo, kjerkoli se je pokazala. Spoštovana je bila in oboževana od vsega mesta, tisoč in tisoč žen ji je zavidalo, vsi so blagrovali njeno srečo in bogastvo. A ona, njena vnukinja, hodi oblečena kakor dekla. Njene roke so žuljave od dela, tisoč skrbi jo goni noč in dan. In zakaj to, zakaj?! Kdaj je storila tisto napačno stopinjo, ki jo je zapeljala stran od sreče, od zadovoljstva in miru...?

Njeno mater pokopavajo brez nje. Ni prišla, da ji še enkrat poljubi roke, da ji še enkrat pogleda v mirni, plemeniti obraz. Ne, ne, ni mogla motiti očeto-ve žalosti z beračenjem za denar.

Mater pokopavajo in hči mora ostati doma, ker nima denarja za pot in ne za obleko, ne za čevlje, ne za klobuk. Ni mogla priti ubožna, kakor je, da ne bi tisti siti in nevedni ljudje v malem domačem trgu ob odprtem grobu blagrovali matere, ker je umrla in ne vidi, kam je zašla hči. Moda bi se celo zlobno nasmi-hali skrivaj, češ, tako visoki so bili Ribičevi, zdaj jih je kaznoval Bog v lastni hčeri za njihovo prevzet-nost. Prenizki smo jim bili, da bi se družili in prija-teljevali z nami, a katera naših hčera ima tako slabo, kakor ta Tilda, princesinja... Gnetli bi se h grobu, zijali bi v hčer z vsiljivo radovednostjo, spogledovali bi se in skomizali z ramami, potem bi se sklonili in s hinavskim srcem bi vrgli peščico zemlje na mate-rino rakev, hinavsko bi vzdihali: Blagor stari gospé, siroti, da je umrla...!

Oh, in prav bi imeli... Blagor siroti, da je umrla, blagor ji, da ne ve, kako živi hči, da ne ve, česa se boji... O mati, morda je najbolje, da si umrla! Dolgo že tajim svojo sramoto, ali kako dolgo še jo bom mogla?!

Res je imela dva brata, oba že v dobrih službah. Oba sta se srečno in premožno oženila. Pisarila sta dvakrat, trikrat na leto Tildi zadovoljna pisma in njuni ženi sta pošiljali o Božiču Mimici in Rajku dragocene in nepraktične igračke v dar. Če bi se bila obrnila Tilda na njih, bi pač dobila večjo podporo — miloščino, par desetakov, morda celo stotak — ali namesto razumevanja zgražanje, namesto ljubezni strah, da ne bi korektna familija zaradi nje imela novih sitnosti, morda celo sramote... Tega ni hotela, ni marala. In tudi, če bi ji hotela iz resničnega sočutja, iz resnične ljubezni pomagati, če bi bila brata pripravljena tudi na žrtve zaradi sestre — bilo bi vse zaman... Nasprotno, še nevarna bi jima lahko postala lastna dobrota in bratovska ljubezen, če bi jo Roman zasledil, Roman, ki ni štedil še lastnih otrok, ki ni prizanašal lastni krvi... Vse, vse je žrtvoval svoji lahkomiselnosti, ki ni imela mej...

Ali danes ni hotela misliti na njega... Samo na mater je hotela misliti... Brez nje jo pokopavajo... Bila ji je dobra mati... Kakor kristal čista je bila njena mladost, brez madeža, brez sence. Lepo in čisto je bilo tisto življenje doma; nobenih psov ni slišala, nič slabega ni videla nikdar. Neko posebno, vzorno življenje sta živela oče in mati. S čudom pa je spoznala pozneje, da je malo sreče v družinah, malokje ljubezen in mir. Visoko sta se zato dvignila oče in mati v njeni duši v svetlo, občudovanja vredno izjemo. Njeno nesrečo je hladil ponos, da je hči vzornega očeta in vzorne matere, njeno trpeče srce je tolažila nada, sladka uteha, da bodo otroci, njeni otroci, potomci njene rodbine. Zato je toliko ljubila Rajka, ker je bil njegov obraz podoben dedu, njenemu očetu...

Jokala je za materjo in te misli so kakor čudovito sveta molitev vstajale iz njene duše. Tak je bil

njen pogrebni obred to popoldne. Lepo je pokopala svojo mater, četudi je bila daleč od tistega kraja, kjer so jo polagali v grob. Zbrana in potolažena je odprla zvečer sobo in šla gledat, kaj delata otroka z Leno.

Na vrtu so sedeli vsi trije, od ondod se je videlo dol po bregu v dolino. Na desni strani je ležal Trst, belopisan kup palač, nasut ob morju in po hribu gor v prelestno sliko. Spodaj je dihalo modro morje, kakor svila bleščeče in čarobno. Barke, bele ptice, so plavale po njem, črni parniki so hiteli od luke do luke in v dolgih črnih lisah je vstajal dim za njimi. Lena je držala oba otroka v naročju.

»Kaj pa delate?« je vprašala Tilda.

»Lena nama je vse popoldne pripovedovala pravljice o stari materi,« je rekla Mimica. »Takšne lepe pravljice... Staro mater so danes pokopali, kaj ne?... A mene ne bo nič strah ponoči. Lena je povedala, da so bili lepi in dobri. Zdaj nam že v nebesih igračke kupujejo, Miklavž nam jih prinese pozimi... Naša stara mati so bili fina gospa, nosili so dolge, dolge obleke iz črne svile, a lase so imeli iz srebra, — iz tkanega srebra, je rekla Lena. Vsi ljudje so se jim odkrivali, kadar so šli po mestu. Če bova pridna, pridejo včasih v sanjah k nama in povedali nama bodo nekaj neizrečeno lepega in pobožali naju bodo; lepe bele roke imajo, kakor žamet so mehke. Zdaj, ko so umrli, nas lahko obiščejo, ali samo ponoči, kadar spimo. Vse si bodo ogledali, pravi Lena. Po vrtu bodo hodili, tukaj na klopici bodo sedeli; potem pojdejo v hišo. Najprej pojdejo k tebi in te poljubijo, ali tako, da ne boš nič vedela, naju dva bodo pobožali po glavi. Jaz bom vse najine igrače pospravila zvečer, da ne bo razvlečeno, če pridejo... Ti si se jokala? Vse rdeče oči imaš... Ali zakaj bi se jokala? Zdaj bo še lepše. Nikoli niso prišli stara mati k nam, dokler so bili živi; zdaj so pa umrli in pridejo lahko vsako noč, če hočejo. Kaj misliš, ali bi jim kaj rož nastavili na mizo?...«

Tilda je poslušala to otroško govorico, ki ji je bila v čudovito, nežno tolažbo.

»Lena je jako dobra, rada jo morata imeti,« je rekla, sela k njima na klop in se zagledala v daljavo.

Tak je tok življenja, da vse umira. To je spoznanje; in če tudi je bridko, ukloniti se moramo večnim zakonom prirode. Mati je umrla stara, njeno življenje se je izteklo do kraja kakor ura. Naj počiva v miru! Otroka sta mi umrla kakor cvet nežna, kakor angela nedolžna. In tudi to sem morala preboleti.

»Pojdimo nabirat rože,« je rekla, »obiščemo Elico in Mirka.«

Hiteli so, mrak je že padal. Ali vaško pokopališče še ni bilo zaprto, ko so prišli in okitili draga grobova.

Tildin oče, stari Ribič, ji je pisal, da bi se preselil k njej, če hoče; če ne, pojde k sinu, njenemu bratu, ki je profesor v mestu. Tilda je odpisala, da bi rada živela z njim, a da je vseeno bolje, če pojde k bratu. Pri njej je tesno, časa nima mnogo, dolgčas mu bo. Ni navajen na morsko podnebje, morda bi mu škodovalo. Vedela je, da bi ji rad pomagal s svojo penzijo, zato da bi prišel k njej. Z odprtimi rokami bi ga bila sprejela, da je mogla. A vest ji ni dala. Ko bi se Roman zopet vrnil in počenjal, kakor je bila njegova navada, kako bi prenašal to starec-oče? Srce ji je zastalo v prsih, ako je pomislila na možnost, da bi videl oče njenega moža pijanega. Zdelo se ji je, da je to najhujše, kar bi mogla doživeti. Da se sramuje za moža pred očetom... In da se starec-oče grabi za svoje bele lase in kolne dan, ko je izročil hčer takemu človeku... Ne, nikdar! Pisala je bratu, da nikakor, pod nobenim pogojem ne more sprejeti očeta v svoj dom, da tu ni zanj tiste udobnosti, ki jo potrebuje star človek na vsak način.

Oče ji je poslal, kar je ostalo obleke in perila po njeni materi, tudi nekaj pohištva in nekoliko stotakov, ki jih je prištedila mati v dolgih letih pri gospodinjstvu. »Vem, da je bilo to za te namenjeno,« ji je pisal oče, »zato vzemi in porabi, kakor veš. Brata ne potrebujeta.«

Kakor od Boga poslana se ji je zdela ta skromna svota. Poplačala je nekaj malih, najhujših dolgov, plačala hišni davek in Leni mesečno plačo, ki jo je bila dolžna že nad pol leta.

Roman ni pisal ničesar. Včasih je poslal brzojavno nekaj denarja, ali večkrat so še isti teden prišli računi in tožbe za razne dolgove, ki jih je delal na njeno ime. Najbrž je pravil tam na Tirolskem, da je njegova žena bogata posestnica, ka-li. Grozila mu je, da bo dala razglasiti v ondodne časopise, da ona ne misli plačevati njegovih dolgov, a bala se je, da bi izgubil službo in da bi prišel domov njej popolnoma na skrb. Tako je rajša plačevala te svote, ki sicer nobena ni bila velika ali so vendar presegale njene moči in jo od meseca do meseca bolj dušile.

Pred Božičem enkrat se je naglo pojavil doma. Zvečer je stopil v hišo, objel in poljubil je otroke in ji dal roko. Videla je, da je hotel njo objeti, ali kakor kip je nehote vsa otrdela. Opazil je to in se obrnil k Rajku.

»Saj te še ne poznam! Na, cel junak si! Samo, škoda, prav nič mi nisi podoben. Vseeno, kaj ne,« je govoril. »Morda je še bolje tako...«

»Da, bolje je tako,« je donelo tiho in bolešno v Tildinem srcu.

Opazovala ga je in gledala kakor tujega človeka. Postaral in izpremenil se je v teh dveh, treh letih, kar ga ni videla. Njegov obraz je postal nabuhel in izpit, oči so bile rdeče in podlite, lice je bilo vse razbrazdano, čelo nagubano. Nekaj neprijetnega in mučnega je bilo v njegovih potezah; o nebrzdanih strasteh je govoril njegov obraz, o pijančevanju in ponočevanju. Roke so se mu tresle, shujšan je bil. Obleka je nerodno visela na njem, zanemarjen je bil videti in nekako surov.

»Malo si odpočijem,« je rekel Tildi. »Otroka sem hotel videti, saj mi dovoliš to, ne?«

»Oče si jima,« je odgovorila Tilda in je pogriinjala mizo za večerjo.

Njeno srce je bilo vse trdo zanj in vendar se ji je smilil.

»Izgubljen človek,« ji je šumelo v glavi in v prsih jo je stiskala grenka bol.

Prinesel je otrokoma igrač. Še nikoli ni tega storil. In tudi to je je ranilo Tildo — Elica in Mirko sta umrla in nikdar nista dobila igrache iz očetove roke — to jo je grizlo v srcu. — Vse je zapil, vse zakvartal, vse zapravil!

Dolgo se je igral z otrokoma, ki sta se mu takoj približala. Nič se ga ni bal Rajko, ki ga vendar doslej sploh še videl ni.

»Kri govori,« je mislila Tilda. Privoščila mu je, da sta bila otroka ljubezniva z njim, ali ipak jo je to obenem motilo in odbijalo. Neka skrivna ljubosumnost se ji je oglašala v srcu in neki čuden, nejasen strah.

Drugega dne je bilo zunaj neprijazno, mrzlo vreme. Dež je škropil, nikamor ni bilo videti izpred hiše in z vrta. Roman se je z otroki igral v sobi, Tilda je z Leno pripravljala v kuhinji obed.

Kar so se vrata zunaj siloma odprla in tuji moški koraki so zaropotali v veži.

Lena je šla gledat, kaj je.

»Žandarji!« je zaječala.

Tilda je planila v sobo.

»Kaj si storil?!« je zakričala na svojega moža. Za njo sta že stala orožnika v vratih.

Otroka sta zajokala. Lena ju je potegnila s silo v sosednjo sobo.

Kakor stena bled je stal njen mož ob mizi.

»Vi ste Roman Sterle?« je vprašal orožnik. »V imenu postave...«

»Zakaj?! Govori, zakaj?!« je vpila Tilda.

»Zaradi velikih goljufij in defraudacij, ki jih je zakrivil na Tirolskem,« je odgovoril orožnik z uradnim glasom.

»Mislim sem, da mi bodo vsaj čez praznike prizanesli... Božič sem hotel obhajati s svojimi otroki zadnjikrat, kakor človek,« se je oglasil Roman. »Sam bi se bil prijavil sodišču.

»Dobili smo danes zjutraj brzojavni ukaz. Oblecite se in pojdite!« je ukazoval orožnik.

Roman je iskal klobuk in zimsko suknjo.

»Kaj je res?! Kaj je mogoče, da je resnica?!« je izpraševala Tilda obupno. In vendar je vedela, da je gola, strašna, ali zaslužena resnica vse to, da to ni zmota, nesrečen slučaj...

»Odpusti, če moreš,« je rekel Roman, ko je šel mimo nje in je iztegnil roko.

Ni mu dala desnice.

»Zaradi otrok ne morem...« je rekla temno.

In odpeljali so ga.

Na sam Božič je dobila ekspresno pismo od brata, da je očeta zadel mrtvoud. Da je sedel v kavarni in čital, da so Tildinega moža, Romana, zaprli. Na mestu se je zgrudil mrtev; krčevito je držal zmečkan časopis v roki. Še le doma so mu ga vzeli iz mrtve pesti.

— Svojo mater je ubil in zdaj še mojega očeta..., je izpreletelo Tildo.

X.

Romana so obsodili na štiri leta težke ječe.

Ko je bilo vse končano, si je Tilda skoraj oddahnila. Nastopilo je, česar se je bala, pred čimer je trepetala leta in leta. Odločilo se je, zgodilo se je. Minila je večna napetost živcev, večni nemir strahu in bojazni. Slutila je že zdavnaj, da se tako izvrši, kakor se je. In skoraj je čutila nekaj oddihu podobnega.

Ko je minilo prvo ogorčenje, ko se je ublažilo prvo pereče čuvstvo nezaslužene sramote, prva obupna bol zaradi očetove smrti, je nastopila ona blagodejna topost proti vsemu svetu in življenju, ki je tolikrat tolažnica in rešiteljica ubogim dušam, preganjanim od nesreče. Vihar v srcu je potihnil, kakor hipoma; misli v glavi, kljuvajoče in obupne misli so se utrudile in umirile in po strašnih, pretresujočih duševnih bojih je zahtevalo zdaj tudi telo svoje pravice. Tedne in tedne ni spala v nočeh; misli so se podile kakor pošasti v glavi, v srcu ji je kljuval

obup; vroča mržnja, neizmerno ogorčenje nad usodo, ki jo je tako neusmiljeno preganjala, ji je kipelo v žilah. Stiskala je pesti v brezmočnem gnevu, ječala je ponižana in teptana v grenkih mukah. Nekaj slepega in surovega je pogazilo njen ponos, strlo jo je in ugonobilo. A brez krivice se je čutila! In zato jo je preganjalo vprašanje noč in dan: Zakaj, zakaj?! Zakaj trpim tudi jaz, ki nisem kriva?! In otroci, zakaj oni trpijo z njo?! Niti minuto ni mirovalo njeno ranjeno srce, niti trenotek niso prestale mučiti misli...

A potem je nekega dne odpovedalo telo. Kakor mrtva se je zgrudila zvečer na posteljo in je spala nepremično v globokem snu vso noč pozno v drugi dan. Ko je vstala, se ji je zdelo, da ji je glava prazna pa srce, da nima duše, ničesar. Nič več ni mogla razmišljati o svoji nesreči, ogorčevati se, buniti se. Mirno je bilo v prsih in topo. Vse je utihnilo in obmolknilo. Spomnila se je, da je lačna, da prejšnji večer ni večerjela. Šla je v kuhinjo in si je naredila iz jajc jed. In čudila se je sama sebi, da je, da ji gre v tek, da misli na kruh, na mašč in take reči.

Počasi je prihajalo ozdravljenje in prerojenje.

Sedela je pred hišo in občutila je, da je solnce toplo in prijetno, da je zrak, kakor baržun, tako mehak, da je morje doli v daljini, kakor napeta svila, vse zeleno in predivno.

Otroka sta prihajala k njej in ona se je zopet zavedela, kako ljubeznive so otroške roke, kako sladko božajo, kako so mile in drage. Gledala ju je, kako bosa skačeta po vrtu, in njune nožice so ji bile kakor nekaj, česar še ni videla nikdar. Dragocen umotvor, ki je vlito vanj čarobno življenje; čudovit umotvor, ki se izpreminja vsak hip, menja podobo in vendar ostaja isti. Kakšne plemenite oblike ima otroška noga, kakšne sladke črte, kako je vsa čudovita, lahka in prožna...

Obstala je pred trto, ki se je vzpenjala ob steni na južni strani vse do strehe. Zagledala se je v bujne, velike liste, ki so se gosto stiskali drug k drugemu in so pokrili hišo, kakor čudovit živ zastor.

Po viharju je nastopil mir in blagodejno jo je objela tišina.

Nič več se ji ni trebalo bati računov, pisem, tožb, opominov. Njen mož je storil tisto, kar je slutila že takrat v Dragi, ko jo je posetil njegov stric in ji povedal, da ne zna razločevati med svojim in tujim. Že se je zgodilo ... Pokori se ... Morda je prav tako. Mirna bodo ta leta njej in otrokoma ...

Včasih ji je pisal. Kakor vsi taki lahki ljudje, se je tudi on hitro sprijaznil z usodo. Duševnih bojov ni bojeval nobenih. Iz pisem se je videlo, da ga popolnoma nič ne vznemirja vest in da je kesanje njegovemu srcu tuje čuvstvo. Pisal je o »smoli«, ki jo je imel v življenju, posebno pa zadnja leta; lastne krivde se sploh ni zavedal. V tretjem, četrtem pismu ji je že šaljivo opisoval ječo, se hvalil, da ga imajo vsi radi; da je gospod, da ga v pisarnah rabijo; če bi imel cigarete, pa včasih malo boljše hrano in kakšen kozarec vina, bi bil čisto zadovoljen. Da je bil neroden, premalo prebrisan; kapitala ni imel dovolj, drugače bi se mu bile njegove špekulacije že posrečile in namesto v ječi bi sedel v kakšnem gradu čaščen in spoštovan. Vsi bankirji in milijonarji so prišli na enak način do premoženja in moči, kakor je hotel on; razloček je le v tem, da so imeli oni srečo, on pa ne. Naj mu piše, kaj delata otroka, in tudi o sebi naj kaj piše.

Vsaka dva meseca je prišlo podobno pismo; zaklenila je vrata, kadar ga je čitala. Zastonj se je trudila, da razume tega človeka, ki je bil njen mož, s katerim je živela toliko let, kateremu je rodila otroke. Ali globok in širok prepad je zijal med njo in njim; tuj, neopisno tuj je bil Roman njeni duši in njenemu mišljenju. Sram jo je bilo, da je tak; kakor suh list, ki ga nosi veter zdaj sem, zdaj tja. Lice ji je gorelo; čutila je na sebi njegovo sramoto, ki se je ni zavedal, ponižanje, ki ga ni videl. — Kakšen je ta človek, kakšen je ta človek?! — se je čudila, ogorčena v dno srca. Med zločince so ga pognale njegove strasti in še tam je dobre volje. Njegova mati je umrla zaradi njega, njenega očeta je doletela pre-

zgodaj smrt zaradi njega, in on ne čuti nobene krivde, nobenega kesanja. Le slučaj mu je vse to. Slučaj, da je s svojimi prevarami onesrečil nekoliko kmetov gori na Tirolskem, ki so jim vse prodali zaradi njega. Slučaj, da je pahnil ženo v sramoto in omadeževal svoje ime pred otroki.

In še čudi se, da mu ne piše!

Ko so ga orožniki odpeljali iz njene hiše, ji je rekel: »Odpusti!« a zdaj, čez par mesecev, je že pozabil na tisti hip; še spomni se ne, da bi mu moral kak človek kaj odpuščati! On, on ni ničesar kriv! Samo slučaj... Vidi se iz njegovih pisem, da mirno spi, da si ne tare glave s kesanjem, da ga ne vznemirjajo skrbi za bodočnost. Če bi imel cigarete, pa pečenko, vino — in seveda tudi karte — pa bi bil popolnoma zadovoljen!

Stisnila je pest v brezmočnem srdu in sramovala se je, neizrečeno se je sramovala, da je bil to njen mož!

Mož — kakor skala mora biti mož neupogljiv in značajan. Nepremakljivo mora kljubovati viharjem, nesrečam in izkušnjavam. Jeklen ščit je družini, ženi in otrokom; varno zavetje slabim in pomoči potrebnim. — A Roman je bil, kakor pesek ob morju, ki se igrajo valovi z njim in ga raznese burja na vse strani — ob prvi hudi uri.

Ni se mogla premagati, da bi Leni ali otrokoma govorila o teh pismih. Ni se mogla premagati, da bi hčerki in sinku pripovedovala o očetu in jima izročala njegove pozdrave. Naj pozabita nanj, morata ga pozabiti!

Par dni se je borila sama s seboj, s čuvstvom dolžnosti, ki jo je sililo, mu javiti, da sta otroka zdrava. To, se ji je zdelo, mu mora pisati; nima pravice, molčati na to njegovo vprašanje. In edino to mu je pisala, ničesar drugega. Ničesar o sebi, nikdar. Nič očitanj, ali tudi tolažbe ne. Nobene hude, a tudi nobene dobre besede ne. »Mimica pojde v šolo, Rajko je zdrav.« »Mimica se z veseljem uči čitati in pisati, Rajko je trden in živahen.« »Učiteljica zelo

hvali Mimico, Rajko se dobro razvija, večji je in močnejši kakor drugi otroci njegovih let.«

Take vesti mu je pisala v pismu. Le par stavkov vselej, par vrstic. In sama je odnesla pismo v mesto, da ne bi vedela domača gospodična na pošti, da mu piše.

Štela je mesece moževega zapora, a na bridek način. Še toliko let, še toliko mesecev, — še toliko časa miru pred njim, — to ji je pomenila njegova ječa. Še toliko časa varnosti pred novo sramoto, novim strahom, novimi skrbmi . . . Še domisliti si ni upala, kaj bo potem . . .

Koncem drugega leta ji je pisal, da ni posebno zdrav, da kašlja. Ali to le tako mimogrede. Glavno je pisal o neki muhi v pisarni. Pisal je, da ima znanko, prijateljico muho, ki stanuje v tistem kotu nad pečjo in je še vsa mlada in živahna, kakor da bi bil avgust in ne december. Da je čisto navadna šibka muha, bolj drobna ko debela, in da je vesela ter prijazna. Vedno prihaja k njemu na mizo, kjer piše, lazi po papirjih, izprehaja se gor in dol in vse pogleda, vse preišče. Nič se ga ne boji, kar na roko mu sede. Včasih, kadar je posebno razposajena, ga malo draži, na nos mu sede, pa na glavo, žgečka ga, sitnari mu. Ali ona dobro ve, da ji ne naredi ničesar hudega. Malo jo odpodi proč, malo jo prestraši; ali ona že ve, kaj to pomeni, da ji ne preti pri njegovi mizi nobena nevarnost. Kmalu se zopet vrne, sede na drobtine, ki jih ima vedno za njo pripravljene, da ne bi poginila od glada. Prav ljubezniva in diskretna muha je. Tiha, nič ne brenči. In zelo zvesta, udana je. Nikogar drugega ne obiskuje, samo njega. Ve, da bi se ji drugje prav lahko pripetilo kaj neprijetnega. Ulovili bi jo in ubili. Pri njem je pa na varnem. Enkrat je padla v tinto, tako je bila nerodna. Ali on jo je rešil še o pravem času, na pivnik jo je položil, da se je posušila. Zbal se je, da se je morda prehladila in umrla; zakaj drugega dne je ni bilo dolgo nič na izpregled, še le popoldne je spet priletela pogledat. Prav imenitna muha je in on jo ima zelo rad.

Tilda je razumela, da je napisal to historijo o muhi, da bi jo povedala otrokoma. Ali ni se mogla premagati. Njeno srce je bilo trdo in zakrknjeno.

Glej, zaprt je, v ječi sedi, kaznovan je za zločin; na sebi nosi sramotno obleko kaznjencev. In ne peče ga ta obleka na koži po vsem telesu kakor živ ogenj. Ničesar ne piše o kesanju, o bridkih, prečutih nočeh, o obupu, o žalosti, ki jo trpi, o sramoti, pod katero se zvija . . . O muhi piše . . . Ne spominja se s kesanjem v srcu tistega dne pred Božičem, takrat pred dvema letoma, ko so ga orožniki odpeljali izpred oči njegovih nedolžnih otrok . . . Nič ne obeta za bodočnost, da bo delal, da se potruji, si ustvariti novo življenje, da se nikdar več ne dotakne kart in vina . . . Samo o muhi piše . . .

Vendar mu je že o božičnih praznikih odgovorila. Pisala mu je, kaj sta delala otroka, kako sta se igrala. In prvič je v pismu omenila tudi njega samega. Naj se zglesi pri zdravniku zavoda in naj ga prosi zdravila, če kašlja . . . Popolnoma nič resno ni smatrala one njegove vesti; zapisala je ta svet samo tako iz nekega tajnega, nepriznanega usmiljenja, da reče par besed. Zato, ker je bil napisal tisto povest o muhi, ki se je bila dotaknila njenega srca in ga gani, čeprav si je tajila to sama pred seboj.

O pustu je dobila debelo uradno pismo, da ji je mož umrl; da je imel jetiko, da pa ni mnogo trpel; v ječi se je vedel vzorno in je bil zaradi svojega veseliga temperamenta priljubljen pri vseh; vsi so ga imeli radi, tudi pazniki, duhovnik, zdravnik, celo uradniki in sam direktor kaznilnice; računsko vodstvo kaznilnice ji pošlje svoto, ki se je zaračunala po predpisih za njegovo delo v njegovo korist; pokopali ga bodo na pokopališču kaznjencev, kakor zahtevajo predpisi in zakon.

Presenečena je čitala to vest. Ni se ji hotela zganiti žalost v srcu, nasprotno, oddahnila si je, kakor bi težko breme padlo raz njene rame. Skoraj hvaležna mu je bila, da je umrl.

Davno že je zaigral svojo srečo — je čutila — izgrešil je pravo pot, ugonobil se je sam že zdav-

naj . . . Izgubljeno življenje . . . , barka brez vesel . . .
Najbolje je zanj in za nas, da je umrl . . .

Oblekla je otroka in ju vzela s seboj.

»Oče vama je umrl,« je rekla. »Daleč od nas je umrl, nikoli več ga ne bomo videli. Idita! K morju pojdemo, v ono drugo stran, kjer je samotno in ni ljudi. Poslušali bomo valove in jaz vama bom pripovedovala o očetu . . .«

Vse popoldne so se izprehajali ob morju. Tilda je pripovedovala otrokoma o njem, da je bil vesel, da se je rad smejal, da je imel dobro srce. Tudi povest o njegovi muhi jima je povedala . . .

XI.

Rajko je bil takrat štiri leta star.

Tilda je sedela zvečer za hišo na vrtu, nekaj je šivala. Lena je nabirala v gredi salato, da bo za večerjo s krompirjem. Otroka sta se lovila okoli hiše, vpila sta in se smejala. Mimica je bila bolj resna in nekako pametna za svojih sedem let, vse je izpregledala bratcu; tako se je igrala z njim, kakor se odrasli ljudje igrajo z otrokom, da mu popuščajo in delajo vse, da bi bil bolj vesel in bi se bolj smejal.

Ko je Lena napolnila rešeto, je vstala in šla proti kuhinji. Ustavila se je pri Tildi in rekla, gledajoč otroka, kako se igrata: »Velika sta že, hvala Bogu, gospa.«

»Dà, velika sta,« je z netajenim materinskim ponosom pritrdila Tilda.

Rajko je pritekel iznova izza vogla, zaletel se je v Leno, da je skoraj padla, objel jo je z rokama okrog kolen in se nagajivo zasmel. Potem jo je izpustil, skočil k materi, pa k njej na klop, jo objel okrog vratu in se ji spustil v naročje. »Mama, mamica, mamuška,« je vpil otročje.

In kakor blisk jo je zopet izpustil, skočil na tla in stekel okrog vogla za hišo. Mimica je modro stala na strani, čakala, da je izvršil, kar je mislil, in zdaj je tudi ona stekla za njim.

»Ves gospodov je,« je rekla Lena.

»Da, popolnoma moj oče bo,« je pritrdila Tilda. »Ravno včeraj sem gledala njegove fotografije iz mlajših let in ko je bil še otrok. Stare so že in pobledele, a vseeno se vidi, da mu je na las podoben.«

»Ne mislim vašega gospoda papana,« je rekla Lena. »Na našega gospoda mislim, ki so umrli to zimo. Tudi njim je podoben, kakor krajcar krajcarju.«

»Mojemu možu?«

»Dà,« je pritrdila Lena.

»Kako morete govoriti kaj takega,« jo je zavrnila Tilda trdo in je vstala. »Nikar mi tega več ne recite! In tudi res ni! Niti ene poteze nima od njega. Rajko ima svetle lase, plave oči, visoko čelo, usta, vse kakor moj oče. Moj mož je bil popolnoma drugačen, zagorel in črn.«

»Nič za to, barve ima druge,« se je branila Lena, »ali drugače je ves gospod. Kar čudim se, da sami niste zapazili. Prav do pičice tako se smeje kakor gospod. Popolnoma tako se vede kakor on; ljubezniv je, nagajiv, celo priliznjen. Saj ste ga videli ravnokar, kako zna.«

Tilda je pbledela, njen obraz se je zresnil in kakor prestrašil.

»Saj ni to nič hudega,« je rekla Lena. »Zakaj bi vas to motilo! Še lepše in bolje je, da je tak. Naj povzame od svojega očeta tisto, kar je bilo najlepše na njem. Zakaj bi ne? Ljubeznive ljudi imajo vsi ljudje radi. Laglje bo živel. Od starega papana nekaj, od očeta nekaj, to bo ravno prav. Mladenič bo, ki vam ga bodo zavidali. Saj že zdaj dela z nami, kar hoče.« In smehljaje je odšla Lena v kuhinjo.

V čudnem razburjenju je ostala Tilda na vrtu. Neki skrivnostni strah ji je zatrepetal v srcu. Kakor mrena ji je padlo z oči.

Vsak čas sta stekla otroka mimo nje; drugače, pozorneje je gledala za njima kakor doslej.

Naglo jo je presunilo spoznanje. Spomnila se je nazaj in tudi tam je videla, česar doslej ni zapazila. Dà, Lena ima prav! Rajko ima živi temperament svojega očeta, tisto posebno ljubeznivost v občeva-

nju z drugimi, ki ne pozna mej. Kako se ji meče v naročje, kako jo poljublja, kako se laska okrog Lene — to ni mirna, preudarna kri njene rodbine. Njen oče je bil gotovo drugačen, tudi že, ko je bil otrok. Izkušala se je spomniti svoje lastne mladosti, svojih otroških let. Kolikor je mogla daleč nazaj, se je potopila v svojo preteklost, v nejasne, temne spomine svojih prvih let. Ne, ona je bila drugačna; bolj tiha, bolj zdržna. Spomnila se je svojega doma; dobri so bili drug drugemu, blagi, ali malo objemanja je bilo med njimi, malo poljubov. Neka nepremagljiva, nežna sramežljivost je branila njihovi ljubezni, da bi se kazala tako odkrito. In tudi Mimica je drugačna. Temne lase in temne oči svojega očeta ima, zvesta je, povsod je čutiti njeno vdanost in vendar je trpka, samosvoja, ne laska se, ne ponuja se. Ob strani je stala, ko je objemal Rajko Leno, ko je skočil njej v naročje in jo dušil s svojimi poljubi. Ni se približala, ni se prislonila k materi. In vendar jo ljubi, na drugačen, tih način jo ljubi.

Dà, Rajko ima Romanov smeh, njegovo ljubeznivost, njegovo živahnost! Ves način njegovega vedenja je Romanov, četudi je še majhen. In Tilda se je čudila, da ni spoznala tega sama od sebe.

Nekaj je seglo v njeno dušo. Nekaj hladnega se je dotaknilo njenega srca. Nekaj jo je opomnilo: Pazi!

Prikrito in nepriznано se je oglasil prvi strah v njenih prsih. Ali ne, ne! Odpodila ga je, zadušila ga je, kakor grešno misel. Živahen, temperamenten, pogumen je Rajko!

Samo to, samo to naj podeduje otrok po svojem očetu. Kaj ni rekla Lena, da je to najlepše, najboljšo?! Kako slabo je njeno srce, kako nezaupno! Sence se boji, pred strahovi vztrepeta, ki jih ni. Preplašeno je in brez poguma. In vendar ji je treba vere, močne vere v bodočnost; trdnega zaupanja v sina ji je treba! Dvom je nekaj slabotnega, nedostojnega, nizkega. O, nikdar mu ne bo dala mesta v svoji duši, da ji ne uniči ljubezni in vere v sina, kakor

izpodgloje črv korenine roži. Sramovati se je treba takih misli, zadušiti jih, da izginejo brez sledu.

»Rajko! Mimica!« je poklicala otroka. Objela ju je vsakega z eno roko in ju peljala h klopici. »Pojdita k mamici, pogovarjali se bomo.« Posadila ju je vsakega na eno stran in jima pripovedovala, kako lepo je bilo pri njej doma, ko je bila ona majhna; kako so bili vsi dobri in pridni, kako mirno in zadovoljno so živeli; kako blaga je bila njena mama, njuna stari mati; in papa, njun ded, je bil poseben človek, čisto drugačen je bil kakor drugi ljudje; kakor iz jekla je bil, kakor skala je bil, tako trden, ponosen in pošten; mož je bil, ki so ga vsi spoštovali; Mimica mora biti kakor stara mama, tako blaga in plemenita, a Rajko kakor papa. Tako da bo mama ponosna na nju, kadar bosta velika, da ji bosta na čast.

Z iskrečimi očmi jo je poslušala Mimica; Rajko je bil razmišljen in nestrpen. Igral se je z materino roko, štel prste, gladil jih je, poljubljal, grizel za šalo. Potem je skočil na zemljo in klical sestro: »Pojdiva se še loviti, Mimica! Hitro, hitro . . .« In stekel je po vrtu.

»Otrok je še,« je pomislila Tilda.

Pogladila je hčerko po laseh, pritislila njeno glavico na svoje prsi. Deklica je zardela in vendar ni znala vrniti materine nežnosti; ni znala vzdigniti rok in se okleniti matere.

»Pridna si,« je rekla mati. »Le pojdi se igrat, saj si moja . . .«

Molče je ubogalo dekletce in steklo za bratom.

Globoko v duši je svaril Tildo tih, skrivnosten glas: Pazi! Pazi! . . .

Rajko je že hodil v šolo. Učiteljica ga je imela zelo rada.

»Ljubezniv deček, kar oči so ga vesele, kadar ga pogledam,« je pripovedovala Tildi, kadar je prišla vprašat zanj. »Najrajša ga imam v vsem razredu. Ampak strašno je raztresen in površen. Pouk ga kar nič ne zanima, samo igral bi se in šalil. Pa to

preide, gospa. Ko bo malo starejši, se bo tudi njega začela prijemati resnoba šole in življenja. Kar nič se ne bojte zanj, gospa,« je tolažila, ko je videla Tildino resno lice. »Ne bo se izgubil ne, vse ga bo imelo rado. Ima že tak talent, da vzame vsakemu človeku srce.«

Tilda je zahvaljevala učiteljico in vendar se je v skrbeh vračala domov. O, vsak dan bolj se je razodevala na otroku dediščina njegovega očeta. Že zdaj je skrbela Tildo njegova bodočnost. Naravnost instiktivno se je ogibal vsem teškočam in neugodnostim. Včasih je ona ali Lena zahtevala od njega kako majhno, njegovim letom primerno delo in uslugo. Ali kakor jegulja se je znal izmuzniti. Sto izgovorov je imel za vsako stvar. In če ni bilo drugače, je Mimico vpregel, da je storila, kar sta od njega zahtevali mati in Lena. Tako je bil mehek in laskav, da se ni bilo moči jeziti nanj; z objemanjem in poljubi se je znal odkupiti vsaki kazni.

»Lena, ne smemo ga razvajati, nikar mu vsega ne popustite!« je ukazovala Tilda, a pri prvi priliki je sama storila isto pogreško. Stokrat je sklenila, da bo stroga, da ga bo kaznovala, da ne bo odnehala. Ali tako ljubeznivo je znal pogledati, tako milo prositi, tako prepričevalno zagotoviti poboljšanje, da so se vsi njeni trdni sklepi stopili kakor sneg na solncu.

In tudi kazen ni nič koristila. Zvedela je, da ni naredil svoje naloge, in ga je dala klečat. Klečal je pol ure in potem prišel k materi: »Saj se ne jeziš več na me, kaj ne, mamica! Saj te imam rad. Kaj te nisem slušal, kaj nisem klečal, kakor si rekla? Kolena me bolijo . . . Pa jaz te imam rad in ti me imaš tudi rada, kajne?« In objel jo je. Srce se ji je v hipu omehčalo in bila je brez moči, ni ga mogla odpahnniti od sebe.

Toda drugi dan zopet ni naredil naloge.

Parkrat se je ojunačila in ga natepla s šibo. Z nežnimi dotiki rok se je branil, s poljubi: »Mamica, nikar me ne tepi, saj te imam rad! Saj mi je žal, nikar se ne jezi name! Mama, draga mama!«

Ko je odnehala, je skočil k njej in ji je poljubljal roke: »Vidiš, da te imam rad! Toplā si me in vendar te imam rad!«

Stisnila je zobe, da je imela moč, ga odriniti od sebe. Zaklenila se je v spalnico pred njim. »Mama, odpri, mama, odpri! Ne pojdem prej od vrat, dokler mi ne odpreš in mi ne odpustiš. Toliko časa te bom prosil, da me boš imela zopet rada.«

Trepetajoč se je vrgla čez posteljo in si tiščala ušesa, da ne bi slišala njegovih prošenj. Srce se ji je stiskalo v prsih od bolečine in skrbi. »Tak je kakor oče,« je mislila. »Dobrega srca je, značaja nima, nič ponosa nima. Izgubil se bo, kakor se je izgubil on!«

Neprenehoma je trkal zunaj deček in klical: »Mama, mamica, odpri! Nikar se več ne jezi na me, saj bom dober!«

Že ves hripav je bil njegov glas in vendar mu ni odprla. »Spoznati mora, da mislim resno. Razmišljati mora o tem, da se je pregrešil in da se ne popravi vse s poljubi in objemi. Zaradi njega samega moram biti stroga in neusmiljena.«

Ko je čez dve uri odprla vrata, je še vedno sedel na pragu.

»Vidiš, da sem te čakal, mama! Zdaj se nič več ne jeziš, kaj ne? Zdaj me imaš zopet rada?« In smeje jo je objemal in poljubljal.

»Dobro srce ima in resnično me ljubi,« si je mislila. »Brez povoda se bojim. Preresna sem in ne razumem ga. Usoda me je prestrašila s svojimi udarci, pa vidim strahove tam, kjer jih ni. Moja narava je težka in temna, a on je ves solnčen. Zakaj bi končal kakor njegov oče? Saj je tudi m o j sin, svojemu dedu je podoben telesno, da ne more biti bolj. Tudi težka kri m o j e rodbine se pretaka v njem. Sčasoma bo že zresnel, poglobil se bo. Saj je še otrok! In morda se mora postopati z njim drugače, nego sem bila vajena jaz. Resnoba je pretežka zanj. Z dobroto ga je treba krotiti, z ljubeznijo je treba vplivati na njegovo dušo.«

Poizkusila je tudi to, a njegovo srce je bilo kakor žoga: dokler tiščiš s prstom, se pozna globina na njej, jamica, a ko izpustiš, je žoga zopet okrogla kakor prej in še sledu ni, kje si jo stisnil.

Tudi lagal se je. Samo od sebe je prišlo, brez vzroka.

Tilda ni nikdar vedela, kaj je laž, dokler je bila v hiši svojih staršev. In tudi zdaj v svojem lastnem domu se je ogibala laži kakor kače. Kar je rekla, je bilo sveto. Tudi Lena je poznala v tej stvari samo dve besedi: dà in ne; če se ji je kaj potrlo v kuhinji, je rekla: Razbila sem! Brez ovinkov in izgovorov. Pokojna Elica in Mirko se nista lagala in tudi Mimica ni znala lagati. A Rajko je lagal, na čistem, brez potrebe kolikrat. Opoldne je pripovedoval, da se je to in to zgodilo v šoli, a zvečer je pripovedoval isto že na drug način; drugi dan je pozabil na vse in če so ga vprašali, kako se je stvar dalje razvila, je priznal, da si je vse izmislil. Nikakor ni mogel pojmiti, da bi bilo to kaj slabega, si izmisliti take reči. Izmikal je Leni v kuhinji, kar je mogel, in le zato ga ni tožila materi, da je ne žalosti. Sama ga je kaznovala, če ga je zalotila. Ali nič mu ni bilo do tega, če ga je parkrat bunknila. »Saj me ne boli, pojedel sem pa le,« to je bilo njegovo stališče v tej zadevi.

V spalnici na omari so stale zadaj za neko veliko škatljo tri velike lončene posode polne pekmeza (mezge). Hodil je nanj par tednov. Ena posoda je bila načeta, ko sta mati in Lena delali kolače o Božiču. Ta je bila namenjena za domačo porabo, drugi dve pa bi Lena spomladi prodala na trgu v mestu, takrat se največ plača za take stvari.

Rajko je vedel to in s precej težkim srcem je načel drugo posodo, ko je bila prva prazna. »Mama se bo zelo jezila,« si je mislil, toda izkušnja ga je premagala. In ko je bila druga posoda prazna, je začel še tretjo in tudi to je izpraznil do kraja. Pokril jih je s papirjem in povezal, kakor so bile prej pokrite in povezane.

Pred pustom je šla Lena po mezgo na omaro, da bi pripravila boljši prigrizek; zelo skromno so ži-

veli ob navadnih dneh; umetnost je bila živeti od dveh kravic, par kokoši, od vrta in malega vinarstva in še oblačiti se z izkupičkom. Vzdignila je posodo in zdela se ji je zelo lahka. Odprla jo je in je videla, da je prazna; in tudi druga je bila prazna, tudi tretja . . .

Zagnala je krik in planila v drugo sobo, kjer je sedela Tilda z otrokoma pri mizi, pomagajoč jima pri nalogah.

»Vsa mezga je izginila, vsi trije lonci so prazni,« je tožila Lena. »Samo za sladkor sem plačala skoraj pet goldinarjev v gotovini! Za zlato bi ga bila lahko prodala pred Veliko nočjo!«

Tilda je vstala. Tudi Rajko je skočil kvišku in neprijetno mu je bilo.

»Ti si vse snedel, saj te poznam!« mu je zavpila Lena v obraz.

»Nisem, prav za gotovo, da nisem,« je trdil Rajko in predrzno je gledal Leni v obraz.

»Prisegam, da si ga ti!« se je jezila Lena. »In zdaj še taji!«

»Povej, priznaj, če je res!« je ukazala mati. Tako resno je gledala, tako čuden je bil obraz, da se je Rajko malo zmedel.

»Z Mimico sva ga pojedla,« je rekel glasno. »Zakaj pa stoji tako na omari, zaklenili bi ga bili,« se je obrnil k Leni.

Mimica je ostrmela. »Jaz ga nisem,« je rekla tiho.

»Na, zdaj laže, da ga ni,« se je zgražal Rajko. »Kaj ga nisva skupaj jedla vsak dan?! Kaj mi nisi prinesla žlice iz kuhinje?! Kaj mi nisi pomagala zavezovati papir, da se ne bi poznalo?!«

»Kaj je res?« je vprašala Tilda in neki poseben strah je bil v njenih očeh, da se Mimica ni upala braniti.

»Lažeš!« se je raztogotila zdaj Lena. »Saj poznam Mimico, še nikoli ni ničesar vzela. Povej mi! Meni povej, nič se ne boj,« je prigovarjala deklici, vzdignila ji obraz in ji pogledala v oči. Molče je deklica odkimala in dve solzi sta ji zdrknili po licih.

»Saj sem vedela, da lažeš!« se je jezila Lena, zagrabila dečka za rame in ga stresala. »Kaj te ni sram?! Krade, potem pa še sestro dolži po nedolžnem! O, saj te poznam!« Obrnila se je k Tildi. »Vse mi krade, še mast iz lonca, maslo iz žlice, kadar kuham. Sladkor zapiram pred njim kakor pred osami.«

Ali Tilda je stala vsa bleda in trda. Srce ji je stisnila temna slutnja in strašna bojazen. Naslonila se je na mizo in se neutešljivo in obupno zjokala.

Vsa zmedena je stala Lena pred njo. Otroka se nista upala premakniti. Mimici so kapale solze iz oči, a brezslišno je jokala. Rajko si je v silni zadregi grizel ustnice.

»Ali gospa, gospa, nikar se ne jokajte!« je začela tolažiti Lena. »Malo ga natepite pa bo. Zakaj bi se jokali?! Marš, ven se poberi!« je ukazala Rajku. »A ti, Mimica, pojdi v kuhinjo, pa glej, da mi ne prekipi mleko; in odmakni mast!«

Ko sta otroka odšla, je zopet mirila Tildo.

»Ali nikar, nikar se ne jokajte! Saj to ni taka stvar. Vsak otrok kaj takega stori. Ga bova že ugnali. Zakaj bi se jokali?! Res, škoda; najmanj deset goldinarjev bi bila lahko iztržila spomladi; a obupavati pa le ni treba. Gospa, gospa, le nikar se jokati! To ni nič takega, vsak drugi otrok stori kaj takega in postane pozneje pošten človek. Malenkost!« In gladila je Tildo nerodno in dobrodušno po hrbtu.

»Samo pustite me, Lena,« je rekla Tilda, ko je mogla govoriti. »To ni malenkost. To pri Rajku ni brez pomena. Saj veste, kako je končal njegov oče... In to je začetek . . .«

»Neumnost,« je mrmrala Lena. »Le nikar si naj ne jemljejo kaj takega k srcu! Greh je, misliti na take reči. Saj je še otrok!« Prijela je Tildo pod pazduho in jo vedla v spalnico.

»To pot že jaz naklestim fanta in pošteno mu jih dam, da si zapomni,« je sklenila v svojem srcu in odšla ven ga iskat.

Imela je trdo roko, toda Rajko se ni branil.

»Kaj je mama legla v posteljo?« je vprašal, ko je bila procedura temeljito končana. »Kaj mislite, da bo bolna?«

»Čudno bi ne bilo,« je zagodrnjala Lena in odšla v kuhinjo.

»Čuden fant,« je mislila; »vseeno ima dobro srce; vedno bi moral stati čuvaj za njim in ga suvati na pravo pot... Še mnogo skrbi bova imeli z njim...«

XII.

Tisto leto, ko je končal Rajko ljudsko šolo, ga je poslala Tilda na počitnice k bratu, ki je bil takrat že premeščen v Gradec.

Pisala mu je prej, da sicer za silo izhaja, vendar nikakor ne more sama brez pomoči izdrževati obeh otrok v mestnih šolah. Stanujeta sicer lahko doma, a treba je obema kupiti mesečne karte za tramvaj, ker izgubita drugače preveč časa s hojo v šolo zjutraj in zvečer domov. Obedovati morata seveda v mestu in tudi obleka in obutev staneta mnogo več denarja, kakor če bi sedela doma. Nekaj se morata učiti, da si bodeta mogla ustanoviti pozneje lastno eksistenco. Mimica je končala meščansko šolo in pojde zdaj v obrtno šolo. Veseli jo ročno delo, vezenje in šivanje. Če se izuči, lahko ostane morda potem pri njej doma. Sicer se dobro uči, ali ona misli, da je bolje, če si izbere tak poklic, ki ji bo dovolil, ostati doma, nego če postane učiteljica ali telefonistka, komptoiristka ali kaj podobnega. Slabotna je, tudi pozneje bo potrebovala nege. Doma ima, če drugega ne, vsaj čist zrak in dobro mleko. A Rajko mora dovršiti vsaj par šol, potem se bo že videlo, kaj z njim. Do zdaj ni prosila nobenih podpor od nikogar, zdaj je prisiljena na to zaradi otrok. Ne zahteva mnogo; če ji da vsak brat po pet goldinarjev na mesec, bo dovolj; stric njenega moža, Robert, ji bo pošiljal deset goldinarjev. Pisal je, da bi ji dal več, a da mora podpirati družino svoje žene, ki je obubožala; tudi sinova da ga staneta veliko denarja in posestvo ne nosi več toliko kakor nekda. Ali njej

dvajset goldinarjev na mesec zadošča. S to podporo si upa za gotovo postaviti oba otroka na lastne noge.

Brata sta ji odpisala povoljno in tisti, ki je bil v Gradcu profesor, je celo povabil Rajka k sebi na počitnice, da ga malo spozna in malo pripazi nanj, da se nekoliko pripravi za srednjo šolo. Rajko se namreč ni posebno dobro učil in četrti razred je moral ponavljati. Ne zaradi pomanjkanja talenta, ampak zaradi nemarnosti in lenobe. Tilda je brez uspeha pazila nanj in ga priganjala h knjigam in učenju.

Vse to je odkritosrčno pisala bratu v Gradec in ni zatajila, da ji dela deček velike skrbi za bodočnost. Prav vesela je bila in hvaležna, da ga je povabil brat čez počitnice k sebi. Upala je, da bo nova okolica vplivala nanj. Tudi je brat po očetu resen in značajan mož, ki bo znal zbuditi v dečku potreben respekt.

Resno je govorila s sinom tiste dni, ko se je pripravljala na pot k stricu. Prosila ga je in zaklinjala, naj ji v Gradcu ne dela sramote. Pripovedovala mu je o svojem očetu in o bratih in izkušala zbuditi v njem željo, da jim postane podoben.

»Po obrazu si popolnoma po naši rodbini, bodi še po duši! Tudi za te bo dobro. Izpolnjevanje dolžnosti je vir prave sreče. Strasti samo hipno omotijo, opojijo, ali konec tistega, ki se jim podaja, je žalosten. Glej, nikoli ti še nisem govorila o tvojem očetu, čepravno si me mnogokrat, prečesto, spominjal nanj. On je bil nadarjen človek, ljubezniv je bil in dobrega srca. Ali ni se znal očuvati strasti, ni znal premagati izkušnjav in ugonobile so ga, uničile. Ti veš, da je umrl v ječi. Spominjam te nanj že zdaj, ker si podežoval mnogo njegovih lastnosti. Njegovo prisrčnost imaš, ali tudi slabost in površnost njegovo. Čuvaj se tega, bori se! Otrok si še in vendar nisi več otrok. Že sam zidaš zdaj temelje svoje bodočnosti. Pazi na se! Malo let imaš še le, ali verjemi, da si svoji materi prizadel že mnogo bridko uro in marsikatero noč sem brez spanca s strahom v srcu premišljala o tvoji usodi. Praviš, vsak dan mi zatrjuješ, da me ljubiš. Ljubi me resnično! Tudi jaz te ljubim, najbolj te

ljubim izmed vseh svojih otrok. Že ko si se rodil, sem te ljubila bolj kakor prve tri otroke. Tvoja sreča bo moja sreča. Če ugonobiš sebe, ugonobiš tudi mene.«

Tako mu je govorila. In še, ko ga je spremljala v mesto na kolodvor, ga je rotila, naj vsaj teh par tednov pri stricu pazi na se, naj se premaguje, naj ga sluša.

»Dober je, kakor je bil tudi moj oče dober, a tudi strog je, kakor je bil moj oče strog. Pošten je in resničen. Bodi vesel pri njem, razposajen bodi, če ne moreš drugače. Smej se, kriči, skači; če se stepeš z dečki, če kaj potereš, če si raztrgaš obleko, če razbiješ okno v svoji živahnosti, vse bo razumel in odpustil ti bo, to vem; dasi je bil sam že kot otrok resen in vedno mirnega, dostojnega vedenja. Ali le enega te prosim, nikar se ne laži, niti za šalo ne, za nič na svetu ne! Ti se lažeš kar tako iz nepremišljenosti, iz raztresenosti, lahkomišelnosti, a pri nas doma je bila laž greh, za nekaj ostudnega smo jo imeli, za nekaj nizkega. Jaz sem tvoja mati in tako te ljubim, da najdem za tvoje laži in tvoje napake izgovor in opravičanje v svojem srcu, četudi ne v svojih mislih. Moje čuvstvo ti odpušča tudi takrat, ko te obsoja moja pamet in moja vest. Toda moj brat je mož in tudi v tebi želi videti bodočega moža. Sodil te bo po tem. Zato ti rečem, vse ti bo odpustil, samo laži ne, goljufij ne, prevare ne! Nikar mi ne delaj sramote, prosim te! Saj veš, tvoja sramota bo pala na moje srce in ranila ga bo, ne morem ti opisati, kako grenko in kako globoko!«

Poslušal jo je, stiskal ji je roko, nasmihal se ji je.

»Oh, mama, kakšne pridige mi delaš! Če sem obljubil, sem obljubil. Kaj misliš, da pojdeva tudi kaj po gorah s stricem? V gozdove? Jaz bi rad videl stare, velike gozdove; pri nas jih ni. Zelena Štajerska, pravzaprav je ta priimek lep. Ali misliš, da mi bo ugajalo tam? Čudno bo to, da bom gledal v zelene doline, in ne dol na morje, kakor pri nas doma.«

Še mu je nekaj naročala, kako naj se vede na potovanju, naj pije na vsak način le sodavico, če bo žejen, nikakor ne piva. Naj pazi na prtljago, pozdravi strica, njegovo ženo in bratranca, ki je že v njegovih letih, pa male sestrične. Dober naj bo, prijazen, vljuden...

Rajko se je smejal.

»Saj nisem pet let star, mama! Sama si rekla: »bodoči mož...« Torej! Nič se ne boj!« Še enkrat jo je poljubil in se vzpel v železniški voz.

Tihi in prijetni so bili tisti tedni, ko je bila Tilda sama z Mimico in Leno. Še le zdaj, ko ni bilo Rajka doma, so zapazile vse tri, kako je mirno, ko njega ni. In čudno, tudi dela je bilo manj, mnogo manj se je potrošilo pri jedi. Ničesar se ni bilo bati, nobenih pritožb od sosedov; mir je bil pred hišo na cesti, nič več niso postavali tam dečki in ga klicali z žvižgi in vpitjem.

»Kar vseč mi je, da ga ni,« se je hvalila Lena prve dni. »Vedno mi je bil na poti povsod; vedno je kaj zahteval. Daj to, daj ono, zapestnico pri srajci mi prišij, ki se mi je odtrgala, palec na nogi mi zaveži, pol nohta sem si odkrhnul, špaga mi kupi v mestu za zmaja, da ga spustim najvišje izmed vseh. Ves dan mi je sitnaril. Kako je tiho, kako prijetno počivajo ušesa...«

Ali že drugi teden je začela vzdihovati:

»Strašno prazno je pri nas, odkar ga ni. In dolgočas! Res, poreden je bil zadosti, a kratkočasen je bil tudi. Kako se je samo znal smejati! Zdaj se držimo vsi kakor svetniki. Ej, Mimica, ti mu nisi kos. Nikoli ne prideš k meni in mi ne poveš česa lepega. Rajko, ta je znal! Kar zaplesal je z menoj. Gospa, ako mu pišejo, naj mu sporočijo, da se mi strašno toži po njem. Ves dan mislim nanj. Eh, ni ga takega fanta, kakor je naš Rajko. Jaz mu nič ne zamerim, če je včasih kaj naredil. Taki dečki niso angeli, preživijo so. In zato so morda tako kratkočasni, zato jih ima človek tako neumno čez vse mere rad. Bog si ga vedi, kaj počenja v Gradcu? Jaz kar ne vem, kako bom prestala, dokler se ne vrne.«

Tako je jadikovala Lena in tudi Tildi in Mimici je bilo težko za njim. Materi je manjkalo njegovega laskanja, njegovih poljubov in objemov, njegovega glasu in lahkomišelnega smeha. Še le zdaj je čutila, kako ga ljubi, kako zelo je navezana nanj.

Zelo malo je pisal. Obljubil je materi, da ji bo pisal vsak teden. Samo dva tedna se je držal obljube, potem po štirinajst dni in še dlje ni pisal. Samo še s kartami se je oglašal. Da se mu dobro godi, da se imenitno zabava, da je v Gradcu zelo prijetno, da ima že mnogo prijateljev... Da sta se s Ferdom, bratrancem, skregala, ali zato da ima drugih deset... In vsi so imenitni, zabavni dečki... Oni ga učijo nemški, on pa njih laški, prav dobro se razumejo, da se bolje ni mogoče... Že ga skrbi, kako bo doma preстал brez njih...

Tildo je zaskrbelo. S Ferdom se je skregal? In zakaj? Kakšni so njegovi novi prijatelji?

Pisala mu je in ga prosila, naj ji natančneje piše, kaj dela ves dan, če se kaj uči, če je stric zadovoljen z njim? Tudi bratu je pisala. Nobenega odgovora ni bilo.

Počitnice so se bližale koncu. Drugi teden mora biti Rajko doma, v petek ali soboto. V ponedeljek potem bo že vpisovanje. Še osem, sedem dni in zopet ga bo videla. Gotovo je zrastel te tedne; izpremembra zraka dobro deluje v njegovih letih. In v Gradcu je čist, skoro gorski zrak, nobene vročine.

Pod večer je prišel poštni sel s telegramom. »Čakaj naju jutri opoldne v Trstu na kolodvoru,« je brzojavil brat.

Kaj pomeni to? Slutila je, da nič dobrega, in malo je spala tisto noč.

Prigovarjala si je, da je njena bojazen smešna. Že toliko let se nista videla z bratom, zaželel si je, da jo zopet enkrat ugleda in pozdravi. Nič naravnjšeга kakor to... Toda on bi ji bil kaj pisal prej o svoji nameri. On ni človek, ki ljubi presenečenja...

S strahom je odšla v mesto. Vroče je bilo in težko je hodila po razbeljeni skalnati cesti. V mestu je bilo soparno in zadušljivo. Niti vetrič se ni ganil,

kanali so neprijetno smrdeli po gnilobi. Nestrpno je čakala vlaka.

Ko je oddaleč zagledala brata z Rajkom, se je brž zavedela, da se je moralo zgoditi nekaj posebnega. Resno in tuje sta se držala drug proti drugemu in Rajko se je držal nekako nenaravno in prisiljeno, kakor da se boji...

Srce jo je zbolelo v prsih. Gotovo bo slišala nekaj neprijetnega, morda težkega...

Moško in resno jo je objel brat. »Draga sestra...«

Nekako v zadregi je podal Rajko materi roko; ni je objel, ni je poljubil.

»Kriv je,« jo je izpreletelo. »Nekaj je storil, nekaj nepoštenega...«

»Kočijo bomo vzeli,« je rekel brat in poklical postreščka, da je odnesel kovčega k vozu.

Konji so zapeketali po mestnem tlaku.

»Lujo, kaj se je zgodilo, reci, povej,« je prosila Tilda.

»Pozneje, ko pridemo iz mesta,« je miril brat. »Najbolje bo, da počakaš do doma.« In prijel jo je za roko in jo stisnil.

»Ne morem strpeti, ne muči me,« je rekla. »Povej!«

Molčali so vsi trije. Hitro se je vozila kočija po šumnih ulicah, čez trge. Okrenila je navzgor. Vedno bolj so samele ulice, že so bili v predmestju; vrtovi so se vsiljevali med hiše, že je držala cesta ven iz mesta.

»Povej, Lujo! In ti, kaj si storil?« se je obrnila na Rajka. »Kaj te nisem prosila?! In nisi mi prizanesel...«

Deček je povetil oči. Temno mu je zardel obraz, ustnice so se zategnile, roke so se zatresle, toda molčal je.

In brat je začel pripovedovati.

»Prvih štirinajst dni je bil zelo dober, vsi smo ga radi imeli. Žena in otroci ga niso mogli nahvaliti. Tudi jaz sem bil zadovoljen. Živahen dečko, ali odkritosrčen in nepokvarjen. Odprl sem mu srce. Sku-

paj smo hodili na izprehode, kopat se, plavat. Potem je naenkrat začel uhajati in se potepati. Knjig še pogledal ni, a nisem ga niti prej mnogo mučil z njimi. S Ferdom sta se skregala, ker mu je zalučil v obraz, da je lažnivec. In res je lagal. Kar nobene resnične besede več ni bilo iz njega. In vedno je bilo huje. Začel sem mu pretiti, da bom tebi pisal, pa ni nič pomagalo. Dopoldne je izginil in zvečer se je vrnil, še na obed ga ni bilo. Začeli smo ga zapirati v stanovanje, skozi okno nam je ušel. Nisem ga kaznoval, ne tepel, z lepo sem mu prigovarjal. Še več sem ga jemal s seboj, povsod, celo v kavarno, kadar sem šel čitat časopise. Ali kar izpred oči mi je izginil. Rekel je potem, da se je izgubil, da me je čakal tu in tu na ulici. A nič ni bilo res, vse je bilo laž. Začel sem ga slediti, kam hodi. Nekake pol podivjane dečke si je bil našel za prijatelje, ki so po cele dneve iztikali okoli po mestu. Opazil sem, da hodi v kinematografe. Tudi jaz sem ga bil prej večkrat vzel s seboj, če se mi je zdelo, da je program primeren za njegova leta. Ali to mu pač ni bilo dovolj. Samo tega nisem vedel, od kod ima denar. Dal sem mu včasih kak groš, da je imel za sladoled, pa za bombone, za marke, če bi hotel pisati tebi ali kakšnemu prijatelju . . . A to ni bilo dovolj. Njegovi novi tovariši niso bili taki, da bi mu mogli oni kaj dati . . . Pazil sem . . . Ženi sem rekel, naj tudi ona gleda . . . In pomisli, odkrila sva, da nama krade denar iz denarnice . . . Nisem hotel verjeti sam svojim očem. Opazoval sem ga dva dni. Nisem se zmotil . . . Celo služkinji je vzel par kron iz njenega kovčega . . . Sam sem ga pristregel pri tem in našel denar v njegovem žepu . . .«

Kakor smrt bleda je poslušala Tilda. Brat jo je držal za roko. Niti ganila se ni.

»Sam nisem vedel, kaj bi počel. Ali to sem čutil, da ti ne smem prikrivati resnice. Ti moraš vedeti vse. Potrebno je, da veš. In tako sem se odločil, sel na vlak in se pripeljal k tebi, da se posvetujeva . . .«

»Kaj je res, kaj je vse res?« je vprašala Tilda in vprla svoj žalostni, trpeči pogled v sina.

Deček je zdrknil na kolena, stisnil je obraz v njeno naročje in je zaihtel. »Vse je res, mama . . .«

»Moj Bog, moj Bog, kaj me še čaka?« je stokala Tilda in položila svoje trepetajoče roke na sinovo glavo. »Kaj vse mi boš še storil, o ti, sin?! . . .«

In tudi brat je mislil molče in potresen v dno srca: »Kaj te še čaka, o sestra?! Kaj še vse ti bo prizadel sin?!«

Vedel je: težko dediščino nosi v sebi ta otrok, usodepolno . . .

XIII.

Že pred sedmo sta odhajala Mimica in Rajko z doma. Mati jima je pripravljala zajutrak; pomagala jima je zložiti knjige, zvezke; pregledala ju je, če sta se dobro oblekla, če nista pozabila žepnega robca, kruha za ob desetih. Lena je že prej odnesla mleko z doma ali pa odšla na trg z raznimi malenkostmi, ki so jih pridelovali doma. Včasih, kadar je imela srečo, sta jo srečala, ko se je že vračala. Ustavila se je, malo pogovorila in ju z dobrimi sveti pustila dalje. Če je bolje prodala, kakor je mislila, je dala vsakemu dva krajcarja, važno, kakor da daje cekine.

»Tukaj imata, kupita si kaj, že porečem mami,« je pojasnjevala. Sama zase si ni nikoli ničesar privoščila. Tilda ji je naročala, naj se vozi s tramvajem, vsaj kadar gre na trg, ali ni hotela.

»Zakaj mi je pa Bog ustvaril noge? To daljino že še premagam. Pri nas v hribih ni nobenih tramvajev, pa so ljudje živi in zdravi kakor tukaj. Moje noge so trdne in hitre, po kaj bi jih razvajala!«

Tiho je bilo v hiši čez dan, ko ni bilo otrok. Popoldne je zdaj Tilda, zdaj Lena stala na pragu in gledala dol po cesti, če Mimica in Rajko še ne gresta. In ko sta ju od daleč zapazili, je že skočila Lena v kuhinjo in podžigala trske, da se je kava segrela in da sta imela takoj kaj jesti, ko sta stopila v hišo.

Ko sta si malo odpočila, sta morala pripovedovati, kako je bilo v šoli. Posebno na Rajka je Tilda

pazila. Vse naloge je delala z njim, vsega se je učila, česar se je učil. Stokrat mu je pokazala in razjasnila vsako stvar. Ni se rad učil. Sedel je pri knjigi in mislil na druge reči. Mati je že zdavnaj znala lekcijo, on pa še pojma ni imel. »Ne bodi tako raztresen,« ga je prosila. »Misli, kaj delaš . . .« A ni mnogo pomagalo. Če je le mogel, se je pobral od knjig. Zatajeval ji je, česa se učijo in koliko. Domače naloge mu je morala narediti vse in še komaj ga je spravila, da jih je prepisal.

Vsak čas je hodila v mesto izpraševati profesorje, kako je z njim. Niso bili zadovoljni. »Za nič se ne zanima,« so trdili. »Prav lahko se uči, a ne veseli ga. Za učenje nikdar ne bo. Len je.«

Samo kratkočasil bi se. Šaljiv je bil, ljubezniv in uslužen, če ga ni stalo to nobenega napora. Nikoli ni delal načrtov za bodočnost kakor drugi dečki v njegovih letih.

»Reci, povej, kaj bi bil rad?« ga je izpraševala Tilda . . . »Dobro, pa te dam pozneje, ko boš star štirinajst let, kamorkoli te veseli. Morda bi bil rad mehanik, morda bi rad na morje, na ladjo?«

»Kaj bi bil rad?« se je smejal. »Milijonar in nič drugega, mama!«

»In kaj bi delal, če bi bil milijonar?«

»Nič, mama. Zabaval bi se. V avtomobilu bi se vozil, barko bi si kupil, kinematograf, konje. Godbo bi si najel, vodil prijatelje v restavrant, pa bi se veselili.«

»Ali človek mora tudi delati, učiti se mora, nekaj mora biti!«

»Zakaj? Kdor je bogat, ne mora ničesar. Še z mezincem se ne bi dotaknil dela, še od zunaj ne bi pogledal knjig! To je samo za take siromake, kakor smo mi, ki nimamo denarja.«

Zaman se je Tilda trudila, da mu dokaže, kako oduren in zaničevanja vreden bi bil tak človek, kakršnega si predstavlja on za ideal. Ostal je pri svojih nazorih.

Ali ljubila ga je, pa se je tolažila, da to samo tako blebeta, da ne misli resno. In da je pač še nezrel dečko. Da pridejo leta in ga izpremene.

Mimica je začela bolehati.

Bila je vedno prav nežna. Ali zdaj je pokašljevala. Tilda je šla z njo k zdravniku.

Rekel je, da je treba prav paziti na njo, naj dobro jê, pije mnogo mleka. In naj se ne muči preveč z delom.

Mimica je bila jako pridna. Ko je začela hoditi v strokovno šolo, je prosila mater, naj ji kupi šivalni stroj. Naj ji ga kupi na mesečna odplačila; leto dni bodo plačevali, a v dveh letih bo stroj že toliko koristil, kar so dali zanj. Tilda ji je naredila po volji. In komaj se je Mimica naučila v šoli šivati srajce, perilo, posteljnino, že je tudi doma zvečer šivala, kar je bilo potrebno bratu, materi pa Leni. Tudi sosedes so že prihajale, da jim zarobi robce ali sešije predpasnik. Dale so ji radi same od sebe par desetec in Mimica je bila ponosna na svoj prvi skromni zaslužek. Vse do poslednjega vinarja je dala materi in če ji je ta pustila kakšno desetico, češ, to je njeno, tudi ona mora imeti kaj od svoje pridnosti, jo je gotovo dala Rajku. Če ni dala sama od sebe, ji je že drugače izmamil, z laskanjem in tožbami, češ, drugi dečki imajo to in ono, a on ničesar. Vedno je kaj potreboval; lep nožič, notes in druge take malenkosti, brez katerih bi bil prav lahko prestal.

V počitnicah je Mimica pomagala šivati balo neki nevesti iz vasi. Tilda jo je morala mnogokrat prav spoditi ven, da ni sedela vedno v sobi pri stroju. Bila je stara petnajst let in otroški ponosna je bila, da zna šivati perilo že ravno tako lepo kakor odrasla šivilja. Zaslužek je bila namenila za obleko materi. Vsa blažena je bila tisti dan, ko je šla s Tildo v mesto kupovat blago.

Mimičina dobrota je mater ganila; v tolažbo ji je bila. Zakaj z Rajkom so bile vsak čas razne neugodnosti, vsak dan ji je delal večje skrbi. Z muko je končal prvi razred realke in Tildo je skrbelo, kako bo dalje. Zdaj jo je še nekaj poslušal, ko mu je raz-

lagala in ga učila; ko bo večji, bo še težje z njim. Kakor jegulja ji je znal smukniti iz rok.

Mimica je slutila materine skrbi. Ali bila je sramežljivega srca in ni znala pokazati svojih čustev. Nikoli ni naravnost potolažila matere, če je videla, kako se žalosti zaradi Rajka. A pozneje popoldne ali drugi dan je vedela vedno kaj lepega povedati o njem; da ji nosi knjigo in mapo, kadar je trudna; da je mnogo večji kakor njegovi prijatelji, ki so enako stari; da se je skregal na poti z nekim kmetom, ker je ta-le pretepal svojega osla, in podobne malenkosti. Pripovedovala je materi, kako je ta in oni imenitni mož bil v svoji mladosti lahko-miseln, kako se je slabo učil v šoli, a kljub temu da je postal slaven. Če je le mogla, je prikrivala Rajkove napake. Rajko je to vedel in kadar je stvar kazala, je brez pomisleka zlorabljal sestrino dobroto.

Mimica je bila v šestnajstem letu, ko se je začela javljati pri njej bolezen. Tilda se je prestrašila zdravnikovih besed. Pozorno je pogledala Mimico in res se ji je zdela zelo slabotna in šibka. Tiha in skromna je bila, vedno je bila v ozadju, tako da niti mati ni zapazila, da je blede in da ji kaj manjka. Zdaj jo je nova skrb zagrabila za srce. Da ji oboli dobra, nežna, skromna Mimica, kaj bo počela! . . . Tako otroška je bila videti in vendar je gledala iz njenih oči velika resnoba. V drobnem telescu je prebivala trdna in lepa duša.

»Tako šibka si in majhna,« je rekla Tilda hčeri, ko sta se vračali domov. »Nisem doslej nikdar mislila, da mi lahko oboliš in umrješ, a zdaj se bojim. Zelo se bojim . . .«

»Kaj bi se bala, mama? Meni ni nič, to sama najbolje čutim. Le zato sem šla s teboj k zdravniku, da ti ugodim.«

»Jaz sem bila v tvojih letih močna in velika, že skoro popolnoma odrasla. Dobro se spominjam.«

»Ti si ti, mama. Ti si bila vedno nekaj posebnega,« je rekla hči in oči so se ji zaiskrile. Velika ljubezen in ponos sta sijala iz njih.

»Da, da, moja otroška leta so bila srečnejša od tvojih, sirota,« je menila mati. »Nobenih skrbi nisem poznala, ničesar hudega nisem slutila v življenju.«

»No, vidiš, zato ti je zdaj tem teže. In zakaj praviš »srečnejša«? Kaj nisem tudi jaz srečna? Lepo mi je, ničesar boljšega si ne želim. Naša hišica, pa ti, Lena, Rajko, to je največja sreča in največje bogastvo za me, kar si ga morem zamisliti,« je zatrjevala Mimica.

»Zelo dobra si, draga. Nobene bolečine mi nisi prizadela nikdar, nobene težke ure. Le zdaj pazi, da postaneš bolj zdrava in trdna, pa bom zadovoljna s teboj,« ji je odgovorila mati.

Tudi Leno je zaskrbelo, ko sta ji povedali doma, kaj je rekel zdravnik.

»To niso nobene šale,« je izjavila. »Čakaj, jaz te že izredim. Takoj jutri odpovem eni stranki mleko. Zdaj ga boš ti pila dva litra dnevno! In sira moraš jesti, meda ti prinesem od sosedu, saj mi ga bo rad dal zate. Doma se to jesen ne bo več šivalo, da veš. Zadosti je, da v šoli delaš. Kruh ti bom z maslom namazala, dvoje jajc ti bom dala s seboj za dopoldne. Pokašljevat ti ne smeš več. Saj imam tudi jaz nekaj pravice na te. Tako se mi zdi, da sem tudi jaz njena mati, kaj, gospa?« je vprašala Tildo. »Ali se še spominjate, kako ste bili bolni, ko je prišla na svet, tam v Dragi? . . . Tri mesece je bila mama bolna in jaz sem te pitala, draga moja,« je pripovedovala Mimici. »V moji postelji si ležala, jaz sem te na rokah nosila in te negovala dan in noč. Umrla bi bila, če ne bi bilo mene takrat!«

»Saj vem, Lena, čutim. Zato te imam tako rada,« se je nasmihala Mimica. »Ves dan bom jedla, če boš ukazala, in še kihnila ne bom, če ne boš dovolila.«

Ali malo je pomagalo mleko, malo sedenje na solncu na vrtu popoldne. Vedno enako šibka in drobna je bila Mimica, njen glas je bil tenak in tih, vsak hip je pokašljevala.

»Pa doma ostani, pusti šolo za par mesecev,« je menila Tilda. »Prenaporno je zate, letati v mesto

in sedeti v prenapolnjenem razredu, kjer je slab zrak, prah od tkanin, soparica od gladil. Saj vem, kako je pri šivilji, a tam vas je preko štirideset.«

»Ne, ne, doma ne bi izdržala. Preveč sem navajena šole. A ta hoja/ v mesto in nazaj, to je samo izprehod. Zdravniki naravnost ukazujejo slabotnim ljudem se izprehajati. Nikar se ne boj, mama, nič mi ni,« se je branila Mimica.

Nekoč ob slabem vremenu v burji se je jako prehladila in morala je ostati par dni v postelji. Tilda je hotela poslati po zdravnika, toda Mimica je prosila, da ne, in trdila, da ji ni nič. Vsi ljudje na Krasu zdaj kašljajo, to ni nič posebnega. Lena naj ji skuha čaja in v treh dneh bo zdrava.

Ležala je ves teden in potem je šla zopet v šolo. Kakor prejšnje leto sta hodila z Rajkom zjutraj v mesto in se popoldne ali proti večeru vračala.

Rajko je bil letos še bolj raztresen v šoli kakor lani. Že pri prvi konferenci je bil imenovan v dveh predmetih.

»Potrudi se vendar nekoliko,« mu je prigovarjala Mimica. »In ne delaj mami takih skrbi. Saj vidiš, kako težko živi. Plačati mora tvojo šolnino, za to bi lahko kupila kaj drugega, potrebnega. Njeni čevlji so že vsi raztrgani.«

»Saj nikamor ne hodi, doma so pa dobri. Še bolje, da jih nima, drugače bi zopet stala vsak drugi dan pred mojo šolo in lovila moje profesorje . . .«, se je obregnil brat. »Rajša mi daj kaj jesti, lačen sem ko volk. Pri nas doma se slišijo same pridige, od mame, od Lene, od tebe, — jesti pa ne dobim. Meni daje Lena suh kruh, le tebe pitajo, kakor gos za Martinovo . . . Jaz ne vem, kaj imajo s teboj. Veseli naj bosta, da nisi debela ko vreča; to danes pri dekletih ni moda. Vse so suhe kakor ti in še bolj in nihče ne dela zaradi tega komedij kakor pri nas . . . Polovico mi lahko daš in eno jajce tudi . . .«

Mimica mu je dala molče vse, kar ji je zavila Lena v torbo.

»Lačna boš ob desetih, nekaj si lahko obdržiš,« je menil Rajko milostljivo. »Ali pa ti dam jaz

svoj kos kruha . . . Mene zobje bolijo, tebe pa ne. Jaz ne morem jesti suhega . . .«

Molče je spravila njegov kos kruha v torbo. Ko ga je ob desetih jedla, se ji je zdelo, da ima grenek okus . . . Bolelo jo je, da ji brat ničesar ne privošči. Zatajevala je kašljanje, kakor da je sama kriva, da boleha.

Rajko je bil jezen na njo, da doma ničesar več ne dela in ne zasluži. Navadil se je bil njenih desetic, manjkale so mu. Vedno je imel kupčije s tovariši. Vse je že prodal, kar je imel škatel, rezbarij, slik, znamk in takih drobnarij. Tudi nož je prodal in rekel doma, da ga je izgubil. Vsak čas si je izmislil, da potrebuje to in ono za barve, pa za papir, zvezke, peresa in svinčnike. Izmislil si je, da je potrl po nesreči v šoli okno in da ga mora plačati. Kjer je le mogel, je priščipnil par krajcarjev. Kadar je šel po svoje popravljene čevlje k čevljarju, je rekel, da je čevljar desetico ali dve več računal kakor v resnici; če mu je mati slučajno naročila, da bi prinesel kakšno stvar iz mesta, povsod je priračunal par krajcarjev. In vendar ni vse skupaj nič pomagalo; vsem je bil že dolžan v šoli, temu pet krajcarjev, onemu petnajst, tretjemu osem, četrtemu dvajset. Doma je, kar je mogel, izbiral od Lene, pa Mimice, pred materjo se je vendar nekoliko sramoval; bal se je je, težko je prenašal njeno žalost, njene solzne poglede, kadar je prišel kak njegov greh na dan. Ali posebno Mimica mu je morala dati vse, vse. Rada ga je imela, njegovo laskanje jo je vso omehčalo, vse mu je storila, kar je zahteval. Kadar je prišel k njej in jo objel, je že vedela, da zopet nekaj hoče, in vendar je bila srečna, da je nežen z njo. Včasih je izkušala nekoliko ugovarjati, ali potem je postal brezobziren in surov.

»Ah, kaj, daj, če ti pravim! Saj mi gre tako po pasje! Drugim se petaki valjajo po žepih, jaz pa še vinarjev nimam. Vsi imajo bogate tete, strice, botre, ki jim dajejo za god, za praznike, za voščila, za izpričevala. Vedno imajo denar. Moji sorodniki so pa sami umazanci.«

»Molči, prosim te, da te mama ne sliši!« se je zgrozila Mimica.

»Daj, pa pojdem!« je silil.

In dala mu je, kar je zahteval, zadnji svinčnik, ravnilo, radirko, knjigo, ki jo je dobila od prijateljice, privesek, kar je pač bilo.

»Goldinar potrebujem,« je rekel pred Božičem.

»Čemu? Od kod naj ga vzamem?«

»V šoli sem dolžan tovarišem; če pred prazniki ne poravnam, bom imel sramoto.«

»Mami reci!«

»Kaj bom rekel, ko me pa pogleda, kakor da bi jo prosil za tisočak in ne za goldinar.«

»Leno prosi!«

»Da me napodi. Saj mi tako da. K izpovedi hodi zaradi tistih grošev, ki jih iztisnem iz nje. Pol da od svojega, pol od izkupička, ki ga dobi za jajca in tisto svojo šaro. Pravi, da sem še njo zavedel, da krade mami. Taka hribovka! Kakor da ni vse moje, kar je mamino! Vse bi lahko vzel!«

»Rajko, Rajko, ne bodi no takšen!«

»Če pa ne razumeš, da moški več potrebuje ko ženska.«

»In kam daš vse, reci mi?«

»Kam? Kvartamo, krajcarje mečemo, v kinematograf hodimo, v panoramo. Cigarete si kupimo, včasih malo bonbonov. Pa gre!«

»Saj si šele dvanajst let star! Kaj so cigarete in karte za te?!«

»Dvanajst in pol, veš . . . Če so za druge, so tudi zame. Vsi moji prijatelji vsaj trikrat toliko zapravijo za take reči kakor jaz.«

»Lepe prijatelje imaš!«

»Kaj te briga! . . . Boš dala goldinar? No, bodi dobra, daj! Bom pa po Božiču malo bolj štedil.« Objel jo je okrog pasu. »Boš dala?«

»Bi, če bi le imela.«

»Tisti prt prodaj, ki ga delaš skrivaj za mamo. Saj je že skoro gotov. Pet goldinarjev, morda deset dobiš zanj.«

»In kaj bom mami dala za Božič?! Kaj ne vidiš, kako je že vse cunjasto, kar imamo na mizi? Kar razpada se. Če pride kdo v nedeljo popoldne, me je sram. Mlado dekle je v hiši, zakaj ne bi naredila materi novega prta, namesto te krpe, si misli vsakdo.«

»Pa naj! Koliko ljudi pa pride k nam? Vsake kvatre enkrat učiteljica pa poštarica. To so vse naše vizite.«

»Vseeno, prta ne prodam.«

»Pa mi daj tisti goldinar, ki ti ga je dala mama, da si kupiš spet zdravila, železo ali kaj. Saj si ga že dve steklenici popila, zadosti bo. Kave naliž noter, da bo črno, nihče ne pojde duhat in poizkušat.«

Mimica mu je dala goldinar.

XIV.

Takoj po Svečnici je morala ostati Mimica doma. Ko je prišla neko popoldne iz mesta domov, jo je pograbil kašelj huje kakor navadno. Kašljala je, kašljala . . . Nekaj jo je bodlo v prsih, greblo v grlu. Potem se ji je nekaj zoprno sladkega, medlega razlilo v ustih. Robec, ki ga je tiščala k ustom, se je pordečil in zmočil.

»Kri!« je zavpila Tilda. »Lena, kri! Po zdrav-nika teci!«

Vzdignila je hčer v naročje — šibka in lahka je bila kakor dete — in jo je odnesla v spalnico. Z mrzlo vodo ji je umila obraz in prsi, piti ji je dala.

Kri se je hitro ustavila.

»Saj ni nič,« se je smehljala Mimica, komaj slišno. »Nikar se ne boj, mama! vsa si blede . . .«

Tudi mati se je nasmehnila. Srce ji je trepetalo v strahu in neizmerni bolečini, a nasmehnila se je. »Tiho, nikar ne govori!« je ukazala hčeri. »Škodi ti, če govoriš . . . Le mirna bodi, saj se nič ne bojim. Tudi ti se ne boj, nič hudega ni. Te bova že zopet postavili na noge z Leno. Samo ubogati boš morala bolj kakor doslej. Pred Veliko nočjo mi nikakor ne pojdeš v šolo.«

Nestrpno je čakala Tilda zdravnika. Ure so minile, predno je mogel priti. Niti Lene niti Rajka ni pustila k bolnici, da se ne bi vznemirila, da ne bi spet prišla kri . . . Dajala ji je v požirkih mrzle vode, kakor je čitala v knjigah. Na njenem licu se ni poznalo nobeno razburjenje, tiha in na videz popolnoma mirna je sedela ob zglavju Mimičinem.

Že je bila noč, ko je prišel zdravnik.

»Kakih štirinajst dni bo morala ležati, potem bomo pa že videli,« je dejal.

»Je li nevarno?« je vprašala Tilda zunaj v veži.

»Zelo slabotna je, suha in drobna. Za take ljudi je bolezen vedno nevarna. A pazili bomo,« je pristavil, ko je videl, kako je materi obraz okamenel. »Spomladi bo že bolje.«

Mimica je morala ležati ves mesec, potem ji je dovolil zdravnik, da sedi na vrtu na solncu. Njeno lice je bilo blede in prozorno kakor rožni list. Vedno je bila mila in dobra, ali zdaj je bilo nekaj neizrečeno ginjaivega v njenem bitju.

»Najrajša bi se zjokala, kadar me pogleda,« je rekla Lena. »Živo srce bi si vzela iz prsi in bi ji dala, samo da bi ozdravela. Šele zdaj vem, kako sem jo imela rada. Šele zdaj sem spoznala, kakšna je in kakšna je bila. Ali nama je, gospa, samo eno minuto prizadejala kaj hudega? Kakor angel je bila, kar je na svetu. In še vedeli nisva. Preveč, preveč sva bili zaverovani v fanta. A njo sva zanemarjali. In vendar je ona vsa druga kakor Rajko. Stokrat boljša je. Če nam umrje, — še zmisliti se ne smem . . .« In Lena je odšla v kuhinjo se jokati. Odkar je Mimica obolela, ni imela Rajka nič več tako rada kakor poprej. Stroga je bila z njim; skoro osorna, če ni takoj slušal.

A čudno, tudi na Rajka je Mimičina bolezen delovala tako kakor nič drugega, kar je doslej doživel. Pretreslo ga je, ves se je izpremenil. Nekaj nejasnega in težkega mu je očitala vest. Sam od sebe se je začel brigati za svoje šolske dolžnosti kakor še nikdar.

»Zdaj pokaži, kar je dobrega v tebi,« mu je dejala mati. »Pokaži, da sem imela prav, da sem kljub vsemu verovala v te; da moja ljubezen ni bila slepa. Vidiš, Mimica je bolna na smrt, kdo ve, če jo rešimo? Jaz moram biti zdaj vedno pri njej, vse moje misli se morajo pečati z njo, vsa moja skrb. Ni-mam časa in tudi moči ne, da se zdaj v tem usodnem času brigam za te, kakor sem se doslej. Nemogoče mi je, se učiti s teboj, pregledovati tvoje naloge, siliti te neprestano h knjigam in delu. Zdaj moraš sam, brez pomoči prevzeti svoje dolžnosti nase. Ne pro-sim te zaradi sebe, da mi sedaj ne delaš skrbi, zaradi Mimice te prosim tega. Saj mi boš vsaj na ta način olajšal to težko dobo, kaj ne?«

»Boš videla, mama, boš videla. Vse storim, kar-koli želiš,« je zatrjeval Rajko in solze so mu stale v očeh. Objel je mater s takim čuvstvom, kakor še nikoli. Trdna obljuba je bila v tem objemu.

Nosil je sestri cvetlice, ki jih je nabral na poti iz mesta. Znal je lepo risati in če je imel čas, ji je narisal razne stvari, da bi jo razvedril in razveselil. Z velikim trudom in zelo skrbno je s tušom narisal domačo hišico na papir, sam je naredil okvir iz pre-piljenih vejic in jo presenetil z darom za Veliko noč, za pirhe.

Njene oči so bile prekrasne in vse vzradoščene, ko ga je pogledala.

»O, vedela sem, da si dober. Brez skrbi umrem. Samo da sem to doživela! Zdaj vem, da boš gledal na mamo, da bo vse dobro,« je šepetala.

»Ti ne smeš umreti!« je rekel in jo objel. »Zakaj tako govoriš? Zaradi mene ne smeš umreti! Kaj pa počnem?! Vse sem ti pojedel, kar ti je dajala Lena, in tudi medicine nisi pila zaradi mene, kakor bi bila morala . . . Morda sem jaz kriv, da si bolna . . .«

»Ne, nisi, povem ti, da nisi. Nikar tega ne misli. Pozabila sem na tiste stvari popolnoma. Smešno je to.«

»Ti mi torej odpuščaš?«

»Odpuščam. Saj nimam kaj.«

»In ne boš umrla?«

»Bom, zdi se mi, da bom. Ali ne zaradi teh malenkosti. Tako. Zdi se mi, da nisem za življenje, da sem preslaba. Vidiš, komaj sem začela lani poleti malo delati, pa je bilo že preveč. Bolje je, da umrjem, nobena pomoč ne bi bila mami, samo breme; samo za težavo in skrb.«

»Jaz bom zate skrbel, ko odrastem,« je rekel Rajko. »Zaradi tega lahko živiš.«

»Lepo je, da mi to obetaš. A nekako slutim, da umrem . . . Ne bom dolgo več; ne, ne bom dolgo več . . . In zato mi moraš še enkrat obljubiti, da boš dober . . . Veš, mama te ima silno rada, jaz to vem. In mnogo pričakuje od tebe . . . Tak moraš biti, da bo ponosna nate, potem bo srečna . . . Obljubiš, reci?« ga je vprašala in mu resno in globoko pogledala v oči.

»Obetam,« je zastokal in odšel v hišo.

Sel je k mizi, naslonil glavo v dlani in se razjokal.

Mati je vstopila, da ni opazil.

»Zakaj se jokaš?«

»Mimica pravi, da ve, da umre,« je rekel.

Klonile so ji roke, kolena so se ji zašibila.

»Kakor Elica . . .,« jo je izpreletelo. »Tudi ona mi je povedala, da umre . . .«

Po Veliki noči se ji je malo zboljšalo. Izprehajala se je zdaj po okolici in skoro vsako popoldne je šla bratu naproti, ko je prihajal iz mesta. Mnogo sta se pogovarjala o stvareh, o katerih doslej nista nikdar govorila.

Mimica mu je pripovedovala o umrli sestri in o bratu, kolikor se ju je spominjala. Pripovedovala mu je, kako je takrat prišel oče domov in kako jo je držala Lena za roko, da si ni upala k njemu; oče je bil zelo prijazen, rad je imel otroke, vselej jih je veselo kratkočasil, kadar je bil doma.

»Premalo trden je bil, samo to mu je manjkalo,« je razlagala Mimica. »Zato se je izgubil, zato je postal tako nesrečen. Ali se kaj spominjaš, kako so takrat o Božiču prišli orožniki ponj?« je vprašala brata.

»Le nejasno, megleno... Strašno sva se bala in jokala, ne?... Spominjam se, kako so bili orožniki oblečeni. Grozno veliki so se mi zdeli in puške so jim gledale nad ramo. Vsega sem se bal. Tistih svetlih gumbov, tistega svetlega pasu, belih rokavic, čake... To mi je ostalo v spominu... Očeta se pa nič ne spominjam... Sploh nikoli na to ne mislim... Neugodno in žalostno je misliti na take stvari.«

»Vidiš, jaz pa vse vem, čisto natančno; kakor da je bilo včeraj. Z nobenim človekom nisem nikdar o tem govorila; ti veš, da mama in Lena nikoli ne govorita o očetu, a o onem dnevu še celo ne. In vendar nisem pozabila ničesar. Tata je bil vesel, nič se mu ni poznalo, da se kaj boji. Igral se je z nama. Tebe je imel na kolenih in nekaj smešnega je pripovedoval. Vsi trije smo se smejali. Pa so se odprla vrata... Veš, da ni dneva, da se ne bi tega spomnila... In vselej mislim, kako sta bila oba nesrečna, mama in tata... mama še bolj... Kar blizu se ji nisem upala, tako je bila žalostna še dolgo potem.«

»No, a tata? Njega so zaprli. Koliko je bogatinov, ki so še večji goljufi, kakor je bil on, pa jim ni nič. To so špekulacije... Če se posreči, se posreči, a če ne, te zapro... Tata je bil revež...«

»Gotovo, da je bil revež,« je pritrdila sestra. »A vendar je bil tudi sam precej kriv.«

»Kako to veš?!« je vzkliknil brat.

»Tako. Vem, da je pil, kvartal, delal dolgove... Lahkomiseln je bil,« je pojasnjevala Mimica. »Ni mnogo mislil na to, da ima ženo, otroke. Samo na sebe je mislil, se mi zdi... Veš, in morda še nase ne. Kar tja v en dan je živel, zato se je zgodilo vse to. Človek mora vedeti, kaj dela, in paziti, kod hodi.«

»Kaj boš sodila! Saj nič ne veš... Jaz imam pa očeta rad,« je rekel Rajko.

»Saj ga imam tudi jaz rada,« se je branila sestra, »še bolj morda kakor ti. Kar srce me zaboli, kadar se zmislim nanj. In mnogokrat razmišljam o njem. A vendar bi bil lahko bolj pazil nase, kakor je... Veš, jaz ti nekaj povem... Odkar sem bolna,

bi bila strašno rada kaj več slišala o njem. Da bolj natančno vem, kakšen je bil. Mame se nisem upala vprašati, Lene tudi ne. Videla sem, da ima mama v omari spravljena njegova pisma. Pod tistimi rečmi, ki se skoro nikoli ne rabijo, je doli v kotu v rjav papir zavit oмот, s trdno vrvico prevezan. Uganila sem, da so to očetova pisma. In ni mi dalo miru. Zadnjič enkrat, ko je šla mama v mesto vprašat, kako se učiš, sem jih vzela. Ves teden sem jih skrivaj čitala na izprehodih, da me ne bi mama ali pa Lena zalotili. Še le včeraj sem jih zopet spravila nazaj,« je razodevala Mimica svojo skrivnost.

»No, čuješ, mama bi se jako jezila, da to ve,« je rekel Rajko.

»Žalostila bi se, dà,« je pritrdila Mimica. »Ali jaz sem jih morala brati, razumeš. Kdo ve, če bom ozdravela ali ne, in vendar imam pravico, da zvem, kakšen človek je bil moj oče, predno umrjem.«

»No, in kaj si čitala?« je vprašal brat.

»Vse mogoče... Čisto jasno vidim, kako je živel tata... Tja v en dan, brez misli... Ni bil slab človek. Vedno je delal dobre naklepe, ali nikoli jih ni izvršil. »Družba me je premotila... pili smo, kvartali...« Stokrat sem to čitala. In potem toži, da ga glava boli in da nima denarja, da bo že drugič poslal... In drugič tudi nič ne pošlje... Včasih po pol leta ni pisal. Videla sem po pismih, ki so bila vsa po vrsti zložena... Moški ne sme biti tak, kakor je bil tata... Mene to peče in skeli, ali vseeno imam rada tudi njega,« je zatrjevala Mimica.

»In potem, — ali je kaj pisal od tam?« je vprašal Rajko in pogledal v stran.

»Iz jetnišnice, misliš? ... O, dà. Tista pisma so najlepša. Zelo rada ga imam zaradi onih pisem. In vendar, nekako čudna so... Nekako otročja so, nič moška... Čudna mi je bila misel, da je ona pisma pisal moj oče, — mamin mož... Naš tata za mamó nikdar ni bil pravi človek...«

»Neumnosti govoriš,« se je nasmehnil Rajko.

»Ne, ne, mnogo sem o tem razmišljala. In tudi o tebi...«

»O meni?!«

»Dà, o tebi! Zdaj še le sem prav spoznala, da si ti popolnoma tak, kakor je tata. Njegovo dušo imaš...«

»No, in?«

»Bojim se za te... Zelo moraš paziti, ti!... Jaz neizmerno želim, da bi bil srečen. Da bi postal pošten, pameten in značajan mož... Kar povedati ti ne morem, kako to želim! A pazi!... Nikar se ne spusti iz uzde. Brzdaj se! Nevarno naravo imaš... Prelahko dušo...«

»Ti si smešna, Mimica,« je rekel Rajko. »Vse moje otroške neumnosti jemlješ resno in važno, kakor da so sami zločini... Saj vidiš, da znam biti pameten, če hočem.«

»Dà, vidim. In to me malo tolaži. A vseeno, pazi!... To zopet pride, stare izkušnje in nove... Misli večkrat na našega očeta... Kaj je bilo treba, da je umrl tako zgodaj in v jetnišnici? Tako nadarjen je bil, bleščeč. Še zdaj se spominjam njegovega smeha, še zdaj mi zveni v ušesih... In koliko bridkih ur je prizadejal mami, koliko skrbi, koliko solza... Zaradi nje pazi na se... Da popraviš, kar ji je zakrivil tata... Vidiš, jaz sem preslaba. Moje zdravje je podkopano. Jaz že venem...« Resno je govorila. Zagledala se je daleč dol na morje, kjer se je z nebom strinjalo v komaj vidni črti, kjer se je modrina neba spajala z modrino vod. In kakor v neizmerno lepoto so se pogreznili pogledi, opojeni od pomladne vedrine. Kakor od srebra skovane so bile kraške gore naokrog, kakor z zelenim žametom okrašene od malih gozdičev, vrtov in vinogradov. Kakor beli golobi so bile posejane kamnite kraške hišice po dolih in brdih, a tam okrog pristana se je vzdigalo pisano tržaško mesto, kakor iz pravljice vzeto, z zelenimi kupolami svojih cerkev in palač.

»In vendar je svet zelo lep,« je dihnila Mimica.

»Rada ga gledam.«

»Tvoja lica so cvetoča in rdeča,« je rekel brat.

»Ne boš umrla. Vsak dan ti prinese zdaj novih moči.«

»Vseeno, Rajko... Saj se ne bojim. A ta rdečica..., veš, to je samo ogenj, ki dogoreva. Pojdiva domov.« Naslonila se je na njegovo roko in odšla sta domov.

»Kako si dobra, Mimica,« ji je rekla mati tolikrat. »Rajka si mi vsega izpremenila in poboljšala...«

Mimica se je nasmehnila. Prenežna nadzemska lepota je dihlila na njen obraz in njene oči, da se je materi zganilo srce v prsih. »Kakor angel je lepa,« je mislila v sebi in gledala jo je s čistim in svetim dopadenjem materine ljubezni.

»Pri nas je zdaj tako lepo kakor še nikoli,« se je hvalila Lena in se začela zopet sprijaznjevati z Rajkom.

»Res, mama ima prav, ves drugačen si... In pa zaradi Mimice... veseli jo, da si dober. Zaradi nje se še vedno bojim. Kar vsak dan tanjša se mi zdi in tudi kašlja še vedno. Ko bi ji le mogla kaj pomagati, malo olajšati... Veš, kar dlani bi položila pod njene stopinje, da bi hodila na mehkem in varnem...«

Ko je prišla vročina, je Mimica še bolj medlela. Kakor ogromno zrcalo je ležalo morje doli v globini in odbijalo žareče solnčne žarke zopet nazaj. Kakor v velikanskem kotlu je trepetal zrak, vžgan od solnca v težko dušečo soparico. Vse je bilo lačno vetra in hladine.

Mimica je bila cele dneve na vrtu, na pol ležeč na široki nizki klopi, ki sta jo za njo zbila sama Rajko in Lena. Mati ji je prinesla blazin, da ji bo ugodneje in mehkeje. Ali vročina je težko ležala na njenih prsih. Vroč pot ji je oblival vse telo, da so bili lasje vsi vlažni na sencih. Vedno jo je žejalo. Njene ustnice so bile kakor ožgane in razpokane. Težko je dihala.

Lena ji je nosila hladilne limonade, malinovca, osvežujočega sadja, ki ga je hladila v mrzli vodi, da bo prijetneje v ustih. Nove, izbrane jedi je kuhala za njo, najboljše mleko ji je obirala, da se okreпча in si opomore.

Ali Mimica je hirala od dne do dne bolj vidno. Tilda je spoznala, da je že smrt položila svojo roko na njeno hčer in da ji ni več pomoči. In kakor bi hotela porabiti sleherni hip, ki ga ji še privošči usoda, se ni več maknila od ležišča svoje hčerke. Govorila je z njo nežno kakor z malim detetom, a obenem zaupno, kakor s sestro. Z rahlimi vprašanji je Mimica odklepala zaklenjeno in zaprto dušo svoje matere, da se je vsa razgrnila pred njo.

»Pripoveduj, mama, kako je bilo tam v Dragi,« je prosila deklica. In mati ji je pripovedovala o onih samotnih hribovskih vaseh, skritih med vedno zelenimi gozdovi, pravila ji je o oni gori, ki se je dvigala pred oknom, vsa bela, samotna in veličastna po zimi, vsa sveža in jasna po leti. O svoji materi ji je pripovedovala, o svojem očetu, o svojem možu in o hčerki in sinu, ki sta ji umrla, ko je bila Mimica še majhna in nevedna. Sto slik ji je naslikala iz svojega življenja. Svoje davne dekliške upe ji je razodela, svoje prevare, razočaranja, svoje trpljenje in svoje borbe. Svoje upe ji je povedala in svoje solze ji je dala. In blizu, kakor še nikdar poprej, sta si bili mati in hči.

»Zelo lepi so moji zadnji meseci, mama,« je rekla Mimica neki večer materi. »Tako sem hvaležna, da sem še to doživela.« In dotaknila se je materine roke. »Tebi sem hvaležna in Leni in Rajku. Vsi ste dobri z menoj.«

»Kri svojo bi ti dali,« je vzdihnila mati. »Ko bi le ozdravela!... Moraš, moraš ozdraveti!« ji je vzkipelo iz srca v neopisni bolesti in v neopisnem hrepenenju.

»Vseeno je, mama,« je menila hči. »Kakor je namenjeno... Povedala si mi, da se Elica ni nič bala smrti. Tudi jaz se ne bojim...«

Praznovali so njen rojstni dan. Rajko ni šel v šolo tisti dan. Praznik so si naredili. Vso hišo so ozaljšali z zelenjem, nič niso delali ves dan. Oblekli so se v nedeljska oblačila. Oči so jim sijale od dobrote in ganljive ljubezni. V srcu jim je trepetala tuga, ali usta so se smehljala. Naj vidi Mimica, naj

vidi, kako jo imajo radi... Vsi trije: mati, brat, Lena... Kakor v skrivnost, dehteč oblak, so jo zavili v svojo ljubezen.

Tisti dan je bila Mimica stara šestnajst let.

In teden dni nato je umrla.

XV.

Nikdar prej in nikdar pozneje ni bilo duševno razmerje med materjo in sinom tako globoko in pristrčno, kakor tisto leto po Mimičini smrti.

»Zdaj imam samo še tebe!« je vzkliknila Tilda in se oklenila sina, ko je izdihnila Mimica svojo dušo.

Težko je umirala Mimica. Ves dan je hropela, premetavala glavo, lovila s prsti okrog sebe, vzdihovala. Burno so se ji dvigale prsi, oči so se prevračale v smrtnih mukah. S tresočimi koleno sta stala mati in brat ob postelji. Po prstih je prihajala Lena in zopet zbežala ven, da se razjoče na glas. Ni mogla gledati trpljenja mile bolnice. Oh, pretresujoč je bil pogled na siroto, ki se je borila s smrtjo z zadnjimi močmi. Mati je stiskala pesti v neizmernem sočutju; vse bedno ji je krvavelo srce v prsih. Rajko je trepetal po vsem telesu kakor šiba; da ne bi vpil na glas, se je grizel v ustnice, da je tekla kri.

»Mama, pomagaj! Mama pomagaj!« je prosila Mimica. »Strašno trpim!« je tožila, kadar je imela toliko moči, da je zašepetala par besed.

Kapljo za kapljo krvi bi bila iztočila mati iz svojega srca, da bi ji olajšala bol, a slabe so bile njene roke, prazne, brez pomoči.

»Hčerka ljubljena,« ji je govorila in ji brisala smrtni pot z obličja. »Rada bi ti pomagala, neizmerno rada!« Kakor razbeljeno železo so kapale neizjokane solze nazaj v dušo.

»Ne smem omagati! Ne smem se prepustiti tugi in obupu,« si je prigovarjala v srcu. »Do zadnjega trenutka moram izdržati.«

In vzela je njene roke v svoje roke, stiskala jih je, gladila. Gledala ji je v oči, vso svojo voljo je vlila v pogled: »Mimica moja, zaspi, zaspi!...«

Ali Mimica ni mogla zaspati, ni mogla umreti...

Oh, kako so slabe prsi hlepele po zraku, kako so usta lovila dih lačno in zaman... Kako se je dušila, kako se je mučila...

Lena je prinašala hladilnih pijač k postelji, ledu v posodi, ki ga je bila sama prinesla v kantah iz mesta. Položila je ruto na led, pustila, da se je ohladila, ter obrisala Mimici čelo in obraz.

»Hvala, Lena,« je jecljala bolnica. »Hvala ti za vse... Vedno si me rada imela... Moli, Lena, da bom mogla umreti, moli!... Ne morem več...«

Kakor noži so besede rezale srce vsem trem, ki so brez moči stali ob postelji in niso mogli pomagati... Mrzel pot jih je oblival od neizrečenega sočutja. Nemo so se spogledovali z obupnimi pogledi in vili roke v neizmerni tugi.

Zakaj toliko trpi, zakaj! Saj je bila tako dobra, nedolžna, brez greha in krivde!

Ničesar niso jedli tisti dan, ničesar delali. Nihče izmed njih ni zatisnil očesa tisto noč. Še sesti, še govoriti se niso upali, da ne bi motili njenega velikega trpljenja s svojimi malenkostnimi zadevami. Smrt, ki jo je trpela ona, je tudi njih odtrgala od zemeljskih opravkov in brig, zavila je tudi njih v svoj temni, skrivnostni in strašni plašč.

Neizmerno počasi so polzele minute noči.

»Ne učaka dneva,« je bil rekel zdravnik zvečer, ko so ga obupani poklicali v drugič v enem dnevu k bolnici, da ji da olajšave. »Dajte ji, kakor vsako noč, kapljice za spanje!«

Storili so, kakor je ukazal.

Bali so se in želeli so smrti in rešitve.

Umirila se je malo, zaspala. Kakor tišina pred viharjem je bilo to spanje. Vsa hiša je molčala, strašen, pomemben molk. Čutili so smrt povsod, slišali so trepet njenih črnih kril v globoki grozeči tišini.

Ali že čez pol ure se je zbudila bolnica in iznova se je začelo umiranje, kakor poprej. Mati ji je zopet dala pomirjevalnega zdravila. »Če je to greh, naj pride nad mojo glavo,« je čutila in niti enkrat ji ni zatrepetala roka, ko je štela kapljice. Ali uspavajoče zdravilo ni več učinkovalo. Bedečo je hotela smrt odtrgati svojo žrtev od življenja.

Pogledovali so na uro vsi trije in zdelo se jim je, da so se kazalci ustavili, da večno bežeči čas stoji in čaka, okleva... Smrtno hropenje je polnilo sobo s svojo grozo...

In zopet so pogledali na uro. In zazdelo se jim je, da so kazalci preskočili pol ure, uro..., da čas dirja, kakor še nikoli... Zdaj, zdaj bo minila noč in Mimice ne bo več med njimi...

Nekaj strašnega je bilo v tem, da so čutili ure zdaj neizmerno počasne in dolge in zdaj kratke ko hip...

Zora je rdela nad gorami in globoko in daleč v dolini je blestelo morje ter odbijalo prvi jutranji svit prečudovito čisto in krasno. Skozi odprta okna je zavel v sobo hladilen jutranji veter, kakor osvežujoča tolažba.

Ali še hujša je postala smrtna borba. Suha usta so se bolnici krivila v smrtnih vzdihih, grozen kašelj je trgal uboge prsi in do kosti izsesano telo se je treslo v zadnjem naporu. Od ene strani mati, od druge strani brat sta posegla z rokami pod zglavje in privzdignila smrtno trudno glavo.

Še enkrat je pogledala Mimica mater, še enkrat se je ozrla v brata. Silna bolest in neopisna ljubezen je bila v tem pogledu. Prsi so zastale, hropenje je utihnilo. Še enkrat je vzdihnila in življenje jo je prepuščilo smrti.

Položila sta jo nazaj. Pogledala sta jo z zadnjim slovesom v duši. Zatisnila sta ji oči, naravnala sta ji roke.

In čez truplo hčerkinjo je omahnila mati v objem sinu.

»Zdaj imam samo še tebe!«

In te besede so se mu zarile v dušo, kakor krvav žig. Z novo močjo so ga napolnile, prerodile so ga in potrdile v dobrem.

»Tak bom, sestra, kakor si me prosila, da postanem!« je obetal v svoji duši. »Tak bom, mati, da ti bom v tolažbo in v pomoč!«

Še mesec dni šole je imel. Kakor že ves zadnji čas, kar je bila Mimica bolna, tako je tudi zdaj vsak dan delal, kar je bilo treba storiti in še več. Učil se je, pisal naloge, pripravljal se za drugi dan.

Prvikrat, po smrti Mimičini, je izpreletel rahel nasmehljaj Tildin obraz, ko je držala v rokah sinovo izpričevalo.

»Hvala Bogu, izpremenil si se,« je rekla tiho, ali v njenem glasu je bilo še tisočkrat več zadovoljstva nego v besedah.

»Mimica me je predrugačila,« je rekel. »Ni zastonj umrla...«

In šla sta z materjo na njen grob...

Rajko je bil trinajst let star in ker so ga zadnji meseci naredili resnejšega, je bil videti starejši in zrelejši.

Tiho je bilo v hiši cele počitnice. Tuga za Mimico je z njimi vstajala vsak dan enako sveža in močna. Ni je bilo moči pozabiti niti trenotek. Črnooblečena mati in Lena nista imeli drugih pogovorov kakor o njej. Zvečer po končanem delu so sedeli vsi trije na vrtu za hišo in so se je spominjali. Sto in sto lepih stvari so se spomnili, stvari, katerih niso skoro opazili, dokler je bila živa. Tako je bila skromna in tiha! Neslišna je bila njena milina in dobrot.

Sto- in stokrat je ponavljala Lena: »Umreti je morala, sirota, da smo jo spoznali...«

Mati in brat sta, kakor očitaneje, grenko občutila resnico teh besed in neko tajno kesanje na dnu srca je budilo še večjo ljubezen, še večjo tugo za umrlo deklico.

Rajko je mnogo mislil na njo in na vse, kar sta govorila na svojih izprehodih. In tudi na očeta je mislil, kakor mu je bila Mimica svetovala...

Deček je čutil, da vstaja v njegovi duši čudovita moč iz tega premišljevanja. Ni si upal brezplodno prelenariti dni. Vstajal je bolj zgodaj nego prej, ko je hodil v šolo; ni ga morala klicati Lena s pretnjami in jezo, kakor v prejšnjih počitnicah; ni morala pozivati mater na pomoč. Zvečer, ko je legal, je mislil na sestro in njeno žalostno umiranje, mislil je na očeta, ki je nekoč zdavnaj v svoji mladosti izgrešil pravo stezo, zamudil pravo uro; in zjutraj so iste misli še vedno stale v duši, kakor na straži, in so ga podile pomagat Leni, pa h knjigam, pa na izprehod v goro ali na kopel k morju. Bal se je samega sebe in zato je čul nad seboj, kakor skrben čuvaj. Veselilo ga je, da je bilo njegovo telo prožno in sveže in da so mu v glavi rojile dobre in močne misli, kakor žuboreč vir, in mu dajale zadovoljstvo in pogum, smelo samozavest.

Našel si je bil inštrukcijo v vasi. Pripravljal je desetletnega dečka za sprejemni izpit na realko. In okusil je prvikrat slast koristnega in uspešnega dela. Kakor starejši brat, je jemal dečka s seboj na izprehode in ga učil, kar je sam spoznal lepega in plemenitega. In rasel je sam v sebi pod iskrečimi in občudujočimi pogledi svojega učenca, ki je bil samo tri leta mlajši od njega samega. Zahajal je k staršem dečkovim, ki so imeli majhno gostilno in branjarijo v vasi, in všeč mu je bilo, se modro in resno pogovarjati s starejšimi in izkušenimi ljudmi. Z zadovoljstvom in sramežljivim ponosom je izročil prvi svoj zaslužen denar materi.

»To je začetek,« ji je rekel. »Potrpi še par let in potem bom že toliko zaslužil, da se ti in Lena ne bodeda morali več mučiti. Nečem, da bi umrli z žulji na rokah.«

»Žulji so čast vsakomur,« se je nasmehnila mati. »Navajena sem jih že... Dolgočasili bi se z Leno, če ne bi smeli več delati. Če si moder, boš s svojo modrostjo in blagostanjem koristil tudi drugim. Dober človek je kakor luč, ki sveti v temi; vse okrog sebe razsvetljuje, vso sobo in še skozi okna gre njen svit daleč v noč in daje pobude in nove

moči samotnemu popotniku, ki blodi po odleglih stezah in se boji, da je zašel.«

»Dajte meni ta denar,« je rekla Lena. »Mimici kupim križ na grob. Iz svojega. To mi morate pustiti. Saj veste, gospa, da je bila Mimica moja; dve materi je imela, resnično. In zato ji kupim križ. Prav tako, kakor je v naših hribih navada. Gosposki ljudje štedijo na mrtvem, mi kmetje pa ne.«

»Nikar, Lena, tako ne govori... Saj sama veš, kakšne stroške imamo,« se je branila Tilda. »Ne smem delati novih dolgov. A ti boš morda tudi potrebovala svoje prihranke za stara leta. Mimica ve, kako smo jo imeli radi...«

»I saj vem vse,« je odgovarjala Lena. »Zdravnika moramo plačati in še za pogreb smo nekaj dolžni. To pojde iz gospodarstva, gospa... Letos mi Rajko jako malo pojé,« se je nasmehnila. »Pri Miličevih dobi polizke za Ferda, ne?«

Rajku je butnila kri v glavo. »Nisem več otrok,« je zavrnil skoraj jezno. »Res mi Miličevi ponujajo to in ono, kadar sem tam, jaz ne hodim zaradi takih reči k njim...«

»No, no, nikar se ne jezi, samo šalim se. Toda res je, da imam letos polno shrambo vsega. Hotela sem le vprašati, če mi daš vse, kar boš zaslužil čez počitnice, in če si zadovoljen, da midva skupaj kupiva Mimici križ na grob, da se bo vedelo tudi po moji in mamini smrti, kje leži.«

»Vse bom dal,« je rekel Rajko. In spomnil se je vseh desetic, ki jih je dobival prej od Mimice. Spomnil se je tudi tistega goldinarja, ki ga je dala njemu, ko bi si bila morala kupiti zdravilo...

Kadarkoli se je spomnil onega goldinarja, mu je bilo, kakor da ga peče na srcu, žgoč in razbeljen... Otel ga ji je, kakor ropar...

Z Miličevim Ferdom, ki ga je inštruiral, je napravil ob poti na najvišjem mestu klanca, kjer je bil prediven razgled dol na morje, lepo klop za počitek. Poravnala sta tla, izkopala v polukrogu prostor v breg in zabila kolce v tla. Ferdov oče jima je dal široko hrastovo desko, ki sta ji pričvrstila še oporo

za naslon. Pobarvala sta vse z zeleno barvo in zadaj sta vsadila pet smrečic, ki sta jih bila poiskala pri nekem gozdarju precej daleč na kraški planoti. Celó senco sta jim naredila iz starih vreč in namenila sta, da bodeta dlje časa donašala vode in zalivala drevesca, da se ne posušijo. Pričvrstila sta na drogu tablico z napisom: »Mimičina klop«.

Lena je vedela za vse te priprave, a je obljubila, da bo molčala.

Nekega lepega večera, ko je luna jasna in velika stala na nebu in razsvetljevala morje in kraške hribe naokrog s svojo prečudovito jasno in srebrno lučjo, je prosil Rajko mater, naj gre z njim na izprehod.

Bilo je že pozno. Tam dalje je ležala vas vsa mirna in tiha. Belo so se svetile hiše po hribu izpod temnih streh. Visoko se je dvignilo modro nočno nebo v neizmerje. Kakor čudež je sijal mesec v višinah in se srebrno zrcalil spodaj v morju, ki je dihало mirno, kakor speč otrok.

Rajko je vedel mater po poti proti mestu in na najvišji točki, od koder je šel pogled svobodno na desno in levo in dol pred se na morsko gladino, vse do tja, kjer se je spajala z nebese, ji je pokazal klop, smreke, tablo.

»Vselej se je ustavila Mimica na tem-le mestu, kadar sva šla v mesto in nazaj domov. Vselej je pogledala na vse strani in nešteto krat je tu vzdiknila, kako lep in prekrasen je svet. Ferdo mi je pomagal, da sem postavil to klop, da se bodo vsi, ki bodo tukaj počivali, spomnili naše Mimice,« je rekel materi in objel jo je, kakor prej, ko je bil še otrok.

Dolgo sta sedela skupaj tisto noč. Tildi se je odklenilo srce in pripovedovala mu je, koliko je pretrpela takrat, ko je prišla Mimica na svet, in potem pozneje.

»Zelo sem ljubila Mimico,« je pripovedovala, »in vendar se mi zdi, da premalo. Kakor da je nisem zapazila poleg sebe, kakor da je nisem spoznala. Moja ljubezen do nje je bila tiha in mirna. Ko si se rodil ti in sem te prvokrat pritislila na svoje prsi, se mi je

zdelo, da še nikoli prej nisem občutila take sreče. In samo tebe sem videla potem tista leta, dokler si bil še majhen. Ti znaš pokazati svoja čuvstva, prideš, objameš, poljubiš. Jaz tega nisem znala nikoli. Stojim in čakam, včasih so mi prsi tesne od velike sreče ali od velike žalosti in ne znam se ne smejati in ne jokati. In tudi Mimica, se mi zdi, je bila taka. Stala je na strani in je čakala, kdaj jo pogladim, kdaj jo objamem. Vidiš, in zdaj se mi zdi kakor greh, storjen na njeni čisti in mili duši, da ji nisem znala pokazati, da jo ljubim in kako jo ljubim. Še le v boleznih je izgubila svojo sramežljivo in nedolžno plahost in je pristopila k mojemu srcu, da se ogreje. Ali premalo je bilo, kar sem ji dala, prekasno sem razprostrla roke.«

Zagledala se je dol na morje v bleščečo daljavo, ki se je, kakor srebrna kovina ravna in gladka, raztezala od brega do brega in dalje do nebes. Neka skrivnostna mehka in sveta žalost ji je napolnjevala srce zvrhoma in iz oči so se ji usule solze, blagodejne, kakor rosa.

»Mimica, hčerka, kakor svetel, nebeški gost je prišla, živela je par let z menoj in je odšla... In Elica pa Mirko! Tri rože so zrasle iz moje srčne krvi in so uvenele prezgodaj... Kako tajinstveno je življenje in kako tajinstvena je smrt...«

Prijela je desnico svojega sina in jo pritisnila na svoj obraz.

»Glej, kako govorim pred teboj... Kako se ti razodevam, ki sem molčala toliko. Ti imaš ključ do mojega srca in moč nad mojo dušo. Prizanašaj mi, Rajko!«

»Zakaj se bojiš, mama? Vse storim, da se izpolnijo upi, ki si jih splela okrog mene. Mnogo, mnogo mi je pripovedovala Mimica, česar ne pozabim nikoli. Nisem več otrok, verjemi! Ne boj se zame!«

»Samo tebe še imam, sin moj!« je rekla mati.

XVI.

Začela se je jeseni zopet šola in Rajko je odhajal za ves dan v mesto. Včasih se je oglasila v Tildinem srcu temna bojazen za sina in če je utegnila, ga je šla popoldne ali zvečer čakati na klop, ki jo je bil postavil v spomin svoji sestri. Ali vselej se je vračal o pravem času. Z Miličevim Ferdom sta prihajala skupaj gor iz mesta v živahnem pomenku o knjigah, o šolskih nalogah, o pesnikih in pisateljih, o velikih problemih sveta in človeštva; o vlogi, ki treba da se je zaveda vsak posameznik, o dolžnostih, ki se jim ne sme izogniti nihče, a posebno ne sinovi malih narodov. Že od daleč je slišala njune mlade razburjene in navdušene glasove in z nasmehom na ustnicah ju je pričakovala. Prisedla sta k njej in nekoliko počivala od strmega klanca in živahnih pogovorov. Pripovedovala sta ji, kar sta se menila, in tudi ona se je udeleževala njunih debat. Čitala je, kar je zanimalo oba dečka, sina in njegovega prijatelja, in sama jima je dajala knjige iz stare, a dobre biblioteke, ki jo je podedovala po svojem očetu.

Pozneje, ko se je krajšal dan, se je v mali Tildini hišici vsak večer govorilo o širnem svetu, o slavnih, pogumnih potovalcih, o tujih deželah in narodih. Oče je imel tudi ruskih in hrvatskih knjig in dečka sta z zanimanjem čitala na glas Puškinove pa Preradovičeve pesmi v originalu in sta s pomočjo slovarja razlagala tekst Tildi in Leni, ki sta kaj šivali ob dolgih večerih. Rajko si je izposojal v šolski knjižnici novejša italijanske in slovenske knjige in je prinašal materi nove, bujne in krasne cvetove duševnega življenja v tihi, skromni dom. Znal je premnogo pesmi na pamet: Prešerna pa Jenka, Aškerca, Gregorčiča in novejše. Miličevi so bili naročeni na »Ljubljanski Zvon« in vsaka pesem v mesečnem zvezku je bila glasno prečitana, da sta slišali mati in Lena, kako bisern zvok ima slovenski jezik, kako so besede vse sladkejše in blagoglasnejše.

Mati ni znala italijanski, ali sin je čital prelepe in globoke pesmi Ade Negrijeve in je pripo-

vedoval materi o tej čudoviti ženi z bogato pesniško dušo. In sin ji je pravil tudi o drugih slavnih ženah, ki so bile ponos in dika svojih narodov.

Bogati in blagoslovljeni so bili ti večeri, ko je zunaj divjala burja in so v tesni izbi kraške hišice vstajale iz knjig visoke misli, ki so jih mislili največji duhovi človeštva. Sveta in divna poezija se je dotikala duš teh četvero ljudi in plemenita čuvstva, žar vesoljstva je padal v njihova srca. Zrela žena, preizkušana v borbi usode, in preprosta hribovska dekla z zdravo nepokvarjeno dušo ter oba dečka, eden še otrok, ki s čudečimi očmi gleda v neizmerno bogastvo človečanstva, drugi že zrelejši, ki je že sam blodil in grešil in našel zopet pravo stezo, vsi štirje so se spajali ob teh večerih kakor k duhovnemu obredu, k pobožnemu opraviilu, ki jih je odtegalo od malenkostne vsakdanjosti in pozdigalo njihova bitja v drugo nadzemeljsko, čistejše in krasnejše življenje.

»Kako podoben je zdaj Rajko mojemu očetu,« je mislila Tilda kolikrat. »Tudi duševno je zdaj njegov vnuk in še lepši, bogatejši sad obeta.« In njeno srce se je napolnilo s srečnim materinskim ponosom.

Tudi Lena je čutila izpremembo in večkrat je rekla, odhajajoč spat: »Tako lepo je zdaj pri nas, da ne more biti lepše. Ko bi bila vsaj Mimica to doživela!«

In tudi v srcu materinem in bratovem je odjeknilo: »Ko bi bila Mimica doživela te večere!«

Pred Božičem je Tilda v mestu povprašala profesorje, kako so zadovoljni z Rajkom.

»Izvanredno,« so ji odgovorili. »Kar neverjetno je, kako se je dečko izpremenil. Zelo ambiciozen je, z velikim zanimanjem se uči in njegova nadarjenost se vse lepše razvija. Naravnost od tedna do tedna napreduje. Najlepša bodočnost ga čaka, ako bo vztrajal.«

In neki mlad profesor, rojak Slovenec, je pridodal: »Kar me najbolj veseli, je to, da je tudi njegov značaj drugačen. Resnejši je postal, skoro moški. Niti sledu ni več oni njegovi prejšnji predrzni aroganci. Ali tudi hinavec in prilizlivec ni. Jako se za-

nimam zanj. »Brez skrbi bodite, fant gotovo dospe do cilja.«

Tildi se je zdelo, da še nikoli ni doživela tako lepega zadovoljstva kakor tisti dan. Tuga za hčerko je postajala milejša. Sinovo vedenje, njegov krasni duševni razvitek ji je bil v najlepšo tolažbo.

Skoro prehitro je minila zima. Na vrtu in v vinogradu se je začelo novo delo.

Tudi premoženjske skrbi so kakor odstopile. Vse je šlo srečno svojim tokom. Stroški so bili majhni. Tista mala podpora, ki so jo pošiljali Tildi stric Robert in brata, je popolnoma zadoščala Rajku za šolske potrebščine, za njegovo obleko, za obede v mestu. A Lena je imela srečo pri gospodinjstvu kakor še nikoli. Kravici sta dajali mleka, kokoši so nanesle jajc, zelenjava v kleti je ostala sveža do kraja, nič se ni pokvarilo pri hiši, nobena škoda se ni pripetila. Brez truda je odplačevala Tilda tisti dolg, ki je bil na posestvu še od njenega moža, in z Leno sta računali, da bo v dveh letih poplačan popolnoma. In potem bodeta začeli štediti, da bo imel Rajko gotovo podporo na visokih šolah. Govoril je, da postane arhitekt, da ga to najbolj veseli...

Seveda, Rajko je bil še le v tretji šoli, ali leta potekajo hitro. Materine in Lenine želje so jih v mislih sto in stokrat preletele. Čez devet ali deset let bo lahko že svoj, samostojen človek. In skrivaj, v dnu srca, v samotnih sanjarijah sta mu obe odpirali vrata k sreči in slavi...

Na koncu leta je prinesel odliko domov.

S kakšnim zadovoljstvom je javila Tilda to bratu v Gradec! Kakor da je s to vestjo izbrisala sramotni madež, mučni, neprijetni spomin...

Stric Robert je povabil Rajka za vse počitnice k sebi. »Da si odpočije na svojih lovorikah,« je pisal šaljivo.

Z veseljem ga je odpravljala mati z doma.

»Tvoj nečak, moj mož, Ti je povzročil mnogo neugodnosti, sramoto je napravil vsej družini, ali Rajko popravi vse, trdno se nadejam,« je pisala stricu.

— — — — —

»Kakor barona so me sprejeli,« ji je javil Rajko. »Ah, tu je drugače, kakor pri nas doma. Kakšen grad! Kakšna poslopja! Kleti, shrambe, hlevi, vse veliko, prostorno. Kakšne sobe! Stare, dragocene slike po stenah, pohištvo častljivo in okusno, po tleh preproge, vsaka veselje umetniški čutečemu očesu. Emil, častnik, je doma. Obljubil mi je, da me nauči jahati. Stric Robert je že naročil za me športno obleko iz mesta. Gospa teta mi je poiskala nekaj starih oblek Emilovih in Ludvikovih. Vaški krojač mi jih popravi še ta teden. Tukaj se je treba za obed preobleči in naravno tudi zvečer. Vsako nedeljo prihajajo Emilovi prijatelji iz mesta, sami mladi kavalirji. Jaz sem še jako neroden. Še jesti ne znam, kakor se spodobi. A mislim, da se kmalu priučim fini družbi. Emil mi je rekel, da imam neko posebno prirojeno eleganco v kretnjah, da me rad vzame v svojo šolo. Oproda mu bom čez počitnice. Tudi na lov me bo jemal; mi je že izbral puško, da se bom vadil streljati v tarčo.

Stric Robert je že jako star; revmatičen je in skoro nikamor ne hodi. Gospa teta je tudi stara in sključena, ali vseeno prava aristokratka. Saj to veš, da je rojena baronica Z.? To se takoj pozna. Čudim se, da nisi tega nikoli omenila. Emil ima njeno kri. Tudi Ludvik je po materi. Zato stric nima posebno rad sinov, mi je rekel Emil. Stric Robert je jako originalen, a bolj navadne korenike. Emil je v vsakem oziru comme il faut. Takoj včeraj mi je poklonil škatlo finih egiptovskih cigaret. Saj se ne jeziš, da kadim? Lahke so in nič mi ne škodijo, a duh in aroma imajo ekskviziten.

Služinčad me zelo respektira. Emil mi je pokazal grad in vsa gospodarska poslopja in kjerkoli sva srečala kakšnega strežaja, sobarico, kočijaža, hlapca ali deklo, vsakemu je rekel: »Evo, to je moj cousin, gospod Rajko! Slušajte ga, ako bo kaj zahteval!« Na, Lena bi gledala, kako se mi klanjajo!

Imenitno se mi godi. To bodo počitnice! Za zajutrak dobim kavo pa šunko, jajca, sirovo maslo, med, sadje; popolnoma na angleški način. Servira se

na terasi. Popoldne imamo čaj z zakoski, a opoldne in zvečer je cela fina pojedina. Zdaj še le vidim, kaj se pravi živeti in uživati svet.

Pozabil sem doma akvarelne boje. Pošlji mi jih, prosim, takoj. Rad bi Emilu naredil grad. Tudi njegovega konja poizkusim spraviti na papir. Pa se bojim, da ne pojde posebno; za to je treba vaje in več izkušnje, kakor je imam jaz.

Emil ima imenitnega psa Tirasa.

Moja soba je jako elegantna, lep razgled v park ima. Zdaj so napeljali v gradu električno razsvetljavo in vodovod. To je Emilova zasluga, pravi. Motor je v vrtni hišici, kjer si ti nekaj časa stanovala, kakor si mi pripovedovala. Odkritosrčno povedano, se mi za strica Roberta ne zdi korektno, da Te je takrat spravil v ono bajto. V gradu je bilo tudi takrat prostora dovolj. In ti, kot bližnja sorodnica, bi bila spadala pač v najintimnejši krog družine. Emil bi gotovo v podobnem slučaju chevalereskneje postopal. Stric Robert je pač malo preveč staromoden. Zdaj še le vidim, kakšna umazanost je teh dvajset kron, ki Ti jih pošilja za me! Vsaj sto bi lahko! In tudi tate ne bi bil smel pustiti tako brezobzirno na cedilu. Tako premoženje, pa pusti, da mu pride sorodnik radi smešnih par tisoč kron v ječo! Tega nikakor ne pojnim in tudi Tvoje pretirane skromnosti ne . . .«

Kar svojim lastnim očem ni verjela Tilda, ko je čitala to pismo. Kaj je mogoče, da je njen Rajko pisal tako, ki je imel po zimi in še zdaj, prejšnji teden, popolnoma drugačne, vrednejše vzore in ideale! Kaj je mogoče, da bi plitek častnik, površen kavalirček à la Emil, napravil tako porazen vtisk na njenega sina?!

Hipoma je spoznala novo nevarnost, ki je obkrožila njenega sina. »Iz Tvojega pisma vidim, da tam ni pravi milje za te,« mu je pisala. »Čim prej se vrni nazaj domov. Izmisli si kakršenkoli izgovor. Reci, da boleham ali karkoli. Ni dobro, da ostaneš tam. Želim, zahtevam, da se vrneš! Smešno je, da obožuješ Emila, ki zna živeti le na račun svojega očeta in ki mu bo gotovo povzročil še marsikatero bridko

uro. Stric Robert je poštenjak od pete do glave in jaz ga spoštujem. Še danes sem mu hvaležna za tiste mesece, ki sem jih preživela v oni vrtnarjevi hišici konec parka. Stokrat milejša mi je bila samota, kakor da me je nastanil v gradu in me razstavil rado-vednim in brezobzirnim pogledom posetnikov in služinčadi. On je meni in Tebi le daljnji sorodnik in storil je tudi za Tvojega očeta več, nego je moral, in morda tudi več, nego je bilo pametno.

Nikakor ne pojnim Tvojega preokreta in povem Ti odkrito, da se bojim za te. Mislila sem, da si trden, da se je Tvoj značaj temeljito okrenil po Miničini smrti. A vidim, da si slab, kakor si bil prej, pristopen tujemu, škodljivemu vplivu. Spet je prevzela moje srce silna skrb in bojazen. Piši mi takoj in umiri me! Ali pa še bolje, vrni se k materi, ki se boji za Te! Saj veš, kaj sem rekla neštetokrat: Samo še Tebe imam na svetu! A spomni se tudi vsega tistega, kar si že prizadel mojemu srcu . . . Spomni se one jeseni pred tremi leti, ko si se vrnil iz Gradca . . . Spomni se, kako je končal Tvoj oče . . . Ničesar Ti ne bi rada očitala. Za nič na svetu ne bi rada vlivala pelina v Tvoje veselje, ali umevaj, da sem vznemirjena in da imam ozroka, biti vznemirjena!«

Rajko ji je takoj odgovoril, da je smešno, kar mu piše. On da Emila nikakor ne obožuje, ali zakaj se ne bi naučil od njega, česar se sploh more človek od njega naučiti. Jahanje, lov, tennis, pa fine družabne forme mi bodo le na korist za mojo bodočnost. Malo olikanosti ne bo škodilo ne mojemu poštenju, ne mojemu značaju.«

Nekoliko se je bila umirila.

Prečno gledam, si je mislila. Taka nezaupnost več škodi, kakor koristi. Emil je gotovo dober jahač, okreten in eleganten, športsman od pete do glave, dobro razvitega telesa, sigurnih kretenj. Zakaj ne bi očaral za prvi hip štirinajstletnega dečka, ki doslej še nikdar ni občeval s sličnimi ljudmi in je še premlad, da bi videl in spoznal, kaj manjka Emilu do pravega gentlemana v onem pravem smislu besede,

ki je pri Angležih istopomemben s predikatom izbrane duševne, ne le telesne popolnosti.

Rajko ji je često pisal. Poslal ji je par perorisb, motive iz parka, risbo svoje sobe, ono hišico na koncu parka, kjer je nekdanj z malo Mimico preživela nekoliko mesecev v samoti. Parkrat se je tudi Emil podpisal na karte in enkrat je celo stric Robert pripisal, da so vsi zadovoljni z Rajkom, da je zelo kratkočasen, prijeten in živahen fant. »Od zore do mraka hodita z mojim Emilom po gozdovih in lazita po hribih, jahata po polju, veslata po reki; vežbata svoje mišice, kakor špartanska tekmeča v telovadnih igrah. Čudila se boš, kako se je Rajko utrdil. Jeseni bo zopet lahko z novimi močmi sel h knjigam. Oboje je treba vaditi: duha in telo.«

Tildi so bile te besede kakor balzam. Toda nikakor ni mogla do dobrega umiriti svojega srca. Po noči so jo mučile nemirne sanje, črne slutnje so jo zalezovale v samoti.

»Nervozna postajam,« si je prigovarjala. »Moj temperament se izpreminja; gubim sigurnost in treznost, ki sta bili vedno najboljši moji lastnosti. Da sem bila vedno tako bojazljiva, kako bi bila prestala vse to, kar se je v zadnjih dvajsetih letih že zgrnilo nad mojo glavo. Hladna moram biti in preudarna, drugače izgubim moč nad sinom. Jaz sem izkušena, a on je še mlad, napol še otrok.«

Vendar je nestrpno pričakovala vrnitve sinove.

Že na prvi pogled, ko ga je ugledala na kolo-dvoru doli v Trstu, je videla, da se je zelo izpremenil. Zdelo se ji je, kakor da je za par let narastel v teh dveh mesecih, odkar ga ni videla. Vedel se je sigurno, lasje je imel drugače počesane nego prej. Na rokah je nosil rokavice, čeprav je bilo vroče.

Hotel je poklicati kočijo.

»Nikar, predrago je,« se je nasmehnila mati. »Saj veš, da smo siromaki.«

»Dobro, kakor hočeš. Vidim, da ti je uloga siromaštva zelo všeč, maman . . .«

»Uloga? Ah, to ulogo igram že dvajset let . . . In maman? . . . Kaj si postal Francoz?«

»Dà. Emil govori perfektno francoski. Tudi naša gospa tetka ljubi ta jezik. Veseli me, da smo že lani v šoli malo pričeli s francoščino, ki je bila in je jezik fine družbe . . . Tudi od Emila sem precej profitiral . . . Letos se bom še specijalno bavil s tem elegantnim jezikom . . . Kaj bo z mojo prtljago? . . . Ali vidiš, kako fin kovčeg mi je odstopil Emil? . . . Prava koža in še skoraj popolnoma tip top. Na, tisto, kar sem jaz pripeljal s seboj na Trato, je bilo res strašno ubožno; prava proletarska prtljaga, s kakršno potujejo naši kmetje v Ameriko. Nemogoče za civiliziranega človeka!«

»Kovčeg pustiva pri vratarju,« ga je prekinila mati. »Lena že poskrbi, da ga dobiš gor k nam. Morda pojde jutri kdo s kolesljem ali pa vsaj z mulo dol v mesto, pa ga vzame nazaj grede s seboj. Jako uslužni so nam v selu.«

»Da, pa zakaj bi ne bili.! Čutijo, da smo nekaj boljšega od njih. Za ljudi je laskavo, če morejo delati usluge onim, ki so finejši od njih. To je psihološki prav umljivo.«

»Pojdi, pojdi! Kako čudno govoriš! Finejši?! Boljši?! Odkod? Zakaj? Prevzel si se na Trati, kakor vidim. Pa to se bo pač hitro odluščilo od tebe, upam,« se je nasmehnila mati. »To so otročarije! No povej, kaj si počel? Res si mi precej obširno pisal in pogostoma, ali pove človek vse še laže in lepše, nego piše. Ali si kaj čital?«

»Čital?! Eh, maman, kdaj pa?! Niti ene knjige se nisem dotaknil! Saj so bile vendar počitnice . . .«

»Mislila sem: tako ob večerih ali ob deževnem vremenu . . . Zakaj mi praviš: maman? . . . Po starem mi reci: Mama . . . Kakor spakovanje se mi zdi ta tvoj maman . . .«

»Pardon . . . Torej, mama . . . Kakor zapoveduješ . . . Emil je tako govoril svoji materi, pa sem se navadil . . . Kaj sva delala, kadar je deževalo? . . . No, kvartala sva . . . to se pravi: šahirala . . .

Čudno je bilo Tildi vso pot.

Drugačen je . . . Tuj, afektiran . . . nadut . . .

Neprijetno čuvstvo jo je navdajalo. Motila jo je paličica, ki jo je vrtil v rokah, pa rokavice, pre-elegantna kravata . . . Premagovala se je, da mu ne reče v obraz, kako se ji zdi nenaraven in smešno ošaben . . .

Samo od sebe ga bo minilo . . .

Pripovedoval ji je vneto, kako zna jahati. Vsi prijatelji Emilovi so ga hvalili; oficirji . . . Da imenitno sedi v sedlu . . . Ah, to je kraljevsko čuvstvo, jahati na lepem konju! . . . Človek se čuti vzvišenega nad navadne plebejce . . . Kakor blisk sta včasih podila konje v kalop . . . Tudi tenisa se je hitro navadil. In kakšno sigurno roko ima . . . Vsi so se čudili . . .

Materi je bilo mučno, poslušati njegovo hvalisanje . . . Kakor neprijeten, samoljuben smeh mu je igral na ustnicah . . .

Vedno bolj je molčala.

Stopala sta v breg.

»Kako ti je všeč morje in naši hribi?« je vprašala.

»Oh, če bi imel jahto, pač . . . A hribi? Sama skala, sam kamen . . . Kras . . . Trata je vsa zelena . . .«

»Dà, tam je bolj šumovito, res, ali tudi Kras ljubim . . . Zelo . . . Vsaka pokrajina ima svoj čar.«

Prišla sta na vrh klanca.

»Glej, Mimičina klop,« je rekla mati. »Počivati morava. Vselej počivam, kadarkoli grem mimo klopi.«

Sela sta.

»Aha, tabla se je že izgubila,« je konstatiral Rajko. »Še bolje. Bil sem še precej otročji lani in sentimentalen.«

»Zakaj otročji? Meni je to zelo všeč. Glej, kako smreke lepo napredujejo! Nič niso trpele od solnčne žege. Tudi letos jih je Ferdo zalival v največji suši. Dober deček je. Ali si mu kaj pisal?«

»Par kart sem mu poslal: Kaj bi mu pisal, saj je še preotročji.«

»Kaj je s teboj, Rajko?« je vprašala mati in solze so ji stopile v oči. »Drugačen si, kakor si odšel. Prej si mi bil dražji.«

»O, mama, zopet v skrbah, v črnih slutnjah?! . . . Nikar, nikar! Boš videla, kako sem dober in pameten. Kvišku hočem! Kaj je to kaznivo?« je rekel sin, vzel njeno trdo desnico, ožgano od solnca in okorno od dela, in jo poljubil. Potem jo je potegnil k sebi in jo objel.

»Glej, vidiš, da te imam rad, kakor prej. Nikar se ne boj!«

Njegovo srce je ostalo isto, kakor je bilo, si je mislila potolažena in veseleje je šla z njim proti domu.

Lena ju je čakala na pragu.

»Pogospodil si se,« je rekla Rajku.

»Dà, tam so me vikali,« je dejal in ji precej hladno dal roko.

»Na, tega ne učakaš od mene,« se je odrezala Lena. »Predolgo te poznam. Če ne misliš postati škof, kar ne upaj, da bi te kdaj vikala.«

S smehom so odšli v sobo, kjer je stalo na lepo pogrnjeni mizi kislo mleko, kruh, sadje.

»No, kako ti je všeč doma?« ga je vprašala Lena.

»Tesno imamo, tesno,« je rekel Rajko in nekako čudeč se in neugodno iznenaden, se je ogledoval po domači hiši.

XVII.

Rajko se je vedel jako samostojno. Nič se ni posvetoval s Tildo in Leno o vpisovanju v šolo, o nakupu novih knjig, o drugih raznih malenkostih, ki jih prej nikdar ni obavljal na svojo roko nego le v sporazumu z materjo. Zahteval je od matere precejšnjo svoto denarja, češ, da ne more beračiti za vsak svinčnik posebej. V par dneh jo je zopet prosil za denar. Ko mu je rekla, naj štedi in pazi na vsak vinar, ki ga izda, se je neprijetno nasmehnil, da je

taka pretirana skropuloznost pač odveč, da ni več otrok in da že ve, kaj dela.

Tildo je to užalilo in molče mu je dala, kar je zahteval. Hotela si je bila kupiti nove čevlje; zelo potrebna je bila obutve. Zdaj je onih par goldinarjev, pripravljenih za čevlje, izročila Rajku. Popoldne je sama odnesla svoje stare čevlje k čevljarju, da jih popravi.

»Že zadnjič sem vam rekel, da ni vredno, davati druge podplate na te škrpetlje; tudi gornje usnje že poka,« je izjavljal rokodelec izvedeniški.

»Par mesecev morajo biti še dobre,« je rekla Tilda. »Saj ob dežju itak nikamor ne hodim.«

Tudi Lena ni bila zadovoljna z Rajkom.

»Izpridili so ga,« je tožila Tildi. »Tako domišljav je postal, da se mi kar za malo zdi. Pred menoj se postavlja, ki ga vendar poznam še kot srajčnika... Zdaj ga pa res še ne mislim častiti ko žlahtnega gospoda...«

»Ni treba, Lena. Se bo že odučil napuha sam od sebe; kmalu ga izuči življenje...«

»In kako izbira pri jedi, ali ste zapazili, gospa? Nič mu ni prav. Ocvrtih pišk mu pa ne moremo dati, ne?« se je jezila Lena.

»Tudi to ga bo minilo,« je rekla Tilda.

Čakala je še. S prepirom in vednimi prigovori se nič ne doseže. Sam bo izpregledal... Njena stara molčečnost jo je dobivala v svojo oblast.

Popolnoma drugače je bilo v hiši kakor pred par meseci. Nič več ni bilo tiste vedre prisrčnosti, ki jih je prej med seboj vezala.

Miličev Ferdo je prihajal zvečer, da ga Rajko inštruira. Ali Rajko ni bil več tako ljubezniv z njim kakor nekdanj. Nestrpen je postajal in večkrat je bil naravnost osoren. Včasih je Tilda posegla vmes, pokazala dečku, kar je sama znala, in opomnila Rajka, naj bo vljudnejši.

»Nervozen sem, moti me to. Sam imam letos mnogo učenja. Posebno francoščino si moram letos osvojiti z vsemi finesami,« se je branil Rajko.

»Zakaj se ravno na ta predmet tako kapriciraš,« je prigovarjala mati. »Čemu forsirati? Uči se, kolikor moraš, a globlje razumevanje jezika ti pride samo ob sebi s čitanjem literature.«

»In konverzacija?«

»Saj imate v šoli dovolj konverzacije; saj hvališ profesorja francoščine, da govori naravnost klasično.«

»Dà. Mislim, da sta oba mojstra, profesor in Emil. Ej, Emilu je lahko. Poldrugo leto je bil v Parizu! Meni pač ne bo sojeno tako hitro...«

»Čudno. Izmed vseh mest me Pariz najmanj mika: Moj oče mi je najbolj hvalil Moskvo, pa Carigrad, Helsingfors, Lisabono, indijska, japonska in kitajska mesta,« je rekla mati.

»Dà, dà, ženske ste vnete za eksotičnost, nas moške zanima bolj civilizacija. Pariz je krona civiliziranega sveta,« je proglašal Rajko.

»Moški?... Hm, hm, nikar tako ne govori, drugače bom mislila, da hočeš biti blaziran...«, se mu je posmehnila mati.

»Jaz cenim blaziranost više od naivnosti,« je rekel Rajko.

»No, no, tvoja »naivna blaziranost« se mi za zdaj še ne zdi kdovekaj nevarna,« je menila Tilda in začela govoriti o drugih stvareh.

Rajko ji je vse manj ugajal. Ta neprijetna afektiranost, ki jo je prinesel s Trate, je rasla, kamoli da bi se gubila. Zanimal se je le še za šport in površnosti.

Nič več ni prinašal zanimivih knjig iz knjižnice in od kolegov.

»Lepa literatura je pravzaprav sentimentalnost,« je izjavljal.

Čital je razprave o bontonu, memoirje raznih grofov in baronov in se navduševal za njihovo večkrat prav ceneno in banalno kavalirstvo. Sledil je z vnemo takozvane »vesti iz višje družbe«.

»Kaj ne, Vi ste bližnji sorodniki kranjskih baronov Z.?« je vprašal Tildo nekoč Miličev Ferdo.

»Ah, kaj še!« je vzkliknila ta. »Stric mojega moža se je oženil z neko konteso Z., ki je bila tudi iz precej mešane krvi; njena mati je bila hči preprostega poštarja na deželi. To je vse naše »visoko« sorodstvo! Kdo Vam je pa o tem pripovedoval? Rajko?«

»Dà, Rajko,« je pritrdil Miličev. »Zelo ponosno se drži, odkar je bil na Trati na počitnicah.«

Tilda se je zamislila; neprijetno čuvstvo ji je prevzelo srce.

»Zopet si začel lagati,« je rekla strogo Rajku, ko se je vrnil precej pozno zvečer domov. »Ni mi prav, da pripoveduješ tu po selu, da imamo nekake barone v rodbini... Smešno je to!«

»Zakaj bi bilo smešno? Mislim, da je zelo v našem interesu, če ljudje vedo, da imamo tudi drugačnih in imenitnejših sorodnikov kakor kaznjence v zaporu,« je ugovarjal Rajko.

»Molči! Tvoj oče je bil to. A ono drugo »imenitno« sorodstvo je samo plod tvoje domišljivosti! Nečem, da še kdaj o tem slišim... V jako dvomljivo smer si zakrenil... Tako se hlatajo pustolovci, a ne pametni in trezni ljudje.«

»Malenkostna filistroznost,« je zasiknil Rajko med zobmi, ali tako, da ga Tilda ni slišala.

Nekoč jo je presenetil z vestjo, da se uči mečevanja, da se je vpisal v kurz, ki ga vodi na zavodu neki italijanski floretist svetovnega imena.

»Čemu ti bo to,« se je zavzela mati.

»To spada dandanes k vzgoji inteligenta,« jo je zavrnil sin.

»V Sokola bi se bil zapisal,« je rekla mati. »To bi pojmla, če ti je res do zdrave telovadbe in ne do modnih neumnosti.«

Ali Rajko je ostal pri svojem.

Tilda se ni mogla pritoževati, da je z njo morda nevljuden ali celo osoren. Celo pregladek ji je bil. Njegova ljubeznivost je imela nekaj neumestno salonskega ter se je slabo podala skromnemu domu male kraške hišice. Kadar je odhajal in prihajal, vselej ji je poljubil roko in lice. Tilda je boleče po-

grešala njegove prejšnje otroške in iskrene prisrčnosti. Kadar je zdaj šel k njej in se ji laskal, je vedno mislila: Aha, gotovo je tudi Emil tako poljubljal svoji materi roko, ji ravnal lase, gladil lice... Mučno ji je bilo to čuvstvo in sramovala se ga je. Skrivala je te svoje neprijetne misli, ali odgnati jih ni mogla.

Prišla je zima, toda drugačna je bila kakor prejšnje leto. Rajko ni hodil več tako točno domov iz mesta kakor prej; izgovarjal se je na razne večerne tečaje, v katere se je bil zapisal, na gledališče in koncerte, ki jih je zdaj večkrat posečal. Tiudi njegovo izostajanje ni bilo prav, a zastonj mu je prigovarjala, vedno manj je mogla vplivati nanj. Njeno srce je postajalo trdo in ogorčeno, četudi je skrivala pred sinom svojo zlovoljo.

Nikdar je ni povabil, naj bi tudi ona šla kdaj dol v mesto v gledališče, nikdar je ni vprašal po njenih željah. Navajen je bil, da je živela tiho, skoro popolnoma brez lastnih potreb.

Miličev Ferdo ji je zdaj ob nedeljah in večerih nadomeščal sina. Skoro samo se je naredilo, da ga je le še Tilda poučevala in nadzirala njegove naloge. Dečko ji je bil vdan in zdaj je on nosil knjige in časopise v hišo, a ona mu je posojala potopise in razprave iz svoje lastne knjižnice.

Čudila se je, da zadnje tedne pred Božičem Rajko ni zahteval več toliko denarja od nje kakor prej. Sicer mu je res že zdavnaj rekla, da mu brez računa in kontrole ne misli dajati denarja v roke, ne le zato, ker so njeni dohodki prav skromni, ampak tudi zato, ker vidi, da je jako lahkomišeln v svojih izdatkih.

»Moj Bog, jaz pač nisem rojen za filistra in skopuha,« se je smejal Rajko.

»Veš, zdi se mi, da je tesnogradna filistroznost včasih koristnejša kakor ženijalna lahkomišelnost,« ga je zavrnila Tilda.

Bila je neprestano v skrbeh zanj. Odšla je zopet v mesto vpraševat profesorje, kako se uči in vede sin.

»O, talentiran dijak,« so ga hvalili. Le tisti mladi Slovenec, ki je spomladi govorila z njim, je nekako čudno nategnil obraz. »Drugačen je, kakor je bil prej. Domišljav je postal, bi rekel. Nekaj nesimpatičnega se pojavlja v njegovem vedenju. Pa to so morda le prehodne muhe njegovih let. Ambiciozen je, to ga bo rešilo.«

»Dà, dà, to so ta neumna in nevarna leta,« si je mislila Tilda. »Morala bi mu pomagati,« je čutila v srcu in vendar ni znala ujeti, zadržati sinove duše, ki se ji je vedno bolj odtujevala.

»Kaj je res le par mesecev minilo od onega časa, ko sem čutila vsak posamezni utrip njegovega srca?« se je vpraševala v nočeh, ko so težke misli podile spanec od njenega ležaja. In kakor prelepe tolažbe se je spominjala besed mladega slovenskega profesorja: »Ambiciozen je, to ga bo rešilo...«

Čutila je, kako važna je pri njenem sinu ta prehodna doba, ko zori iz otroka v mladeniča. Rada bi ga bila prijela za roko in po sigurnih stezah vedla iz teh let. Ali kakor z železnimi vrati je bilo zaprto njeno srce; njene želje niso segle do sina, da bi jih bil čutil in slišal. Njena usta niso našla zaupnih besed v tem času. Zdelo se ji je, da se je sin ogiblje, in ni ga mogla zaustaviti in vprašati: »Kaj ti je, povej?«

Tiste dneve pred Božičem je dobila od strica Roberta denarno pismo. »Vsebinska: sto kron« je bilo naznačeno na kuverti...

Začudila se je in tudi razveselila v prvem hipu.

»Glej, to pošilja za Božič! To je bogat dar! Leni kupim lepo sukneno črno obleko, že dolgo želim, da ji pokažem svojo hvaležnost za njeno vdanost; za Rajka naročim platna, da mu sešijem novo perilo. Raste, vse mu je že tesno. In tudi za mene ostane nekaj. Temnosivo svilen bluzo si sešijem, pa pojdem včasih z Rajkom v gledališče. Da ga ne bo sram, iti z menoj. Morda me zato nikoli ne vabi, da bi šla z njim. Saj sem res kakor stara krščenca. A Rajko je še mlad, površen in ne bi rad, da vidijo nje-

govi tovariši njegovo mater tako starinsko oblečeno.«

Podpisala je reçepiso in odšla v sobo, veselo iznenadena.

Odprla je pismo.

»Draga Tilda! Vem, da ničesar ne slutiš. Pre-dobro Te poznam, zato sem prepričan, da Ti Rajko ni ničesar povedal, da mi je pisal in kaj mi je pisal. Tudi sam to trdi in celo zahteva od mene, — pričakuje, da sem toliko gentleman, — da Ti ničesar ne javim o tej zadevi, posebno ne o »svotici, ki je naravnost lapalija«.

Sicer mi je jako žal, da Ti s tem pismom povzročam težko uro in morda novih skrbi. Ali jaz umevam gentlemanstvo pač drugače, staromodneje sicer, ali pošteneje nego Rajko in tudi moj ljubi sin Emil.

Stvar je namreč taka: Rajko mi je pisal, naj mu pošljem 100 kron, da poplača neke dolgove, ki jih je napravil »v interesu svoje odgoje«, kakor se izraža. Vpisal se je v kurz za mečevanje, kupil dreso, rapirje, kaj vem kakšnega šmenta še, ki ga potrebujejo takšni »kavalirji«. Tudi posebne ure za francoščino si je špogal in še nekaj drugih gosposkih alir: gledališče, koncerte itd., kakor piše. Tebi je najbrž lagal, da je to zastonj, ka-li. Skratka: potrebuje najmanj 100 kron, da se »sanira«.

Smejal bi se, če bi stvar ne bila tako prokleta važna in če bi ne poznal vseh teh finih izrazov še od Romana, ki sama veš kam so ga pripeljale take velikaške mušice. Vrag naj vzame vse »finese današnjega modernega življenja«! Ta izraz čujem namreč vsak čas od obeh svojih cenjenih sinov in z rumenimi cekini plačujem »zahteve družabne kulture«, ki se je nečeta ogibati in ne moreta, — tako trdita! Jaz seveda mislim, da kultura ni pustolovstvo! Ne-poštena se mi zdi ta moda, živeti in se spakovati na tuj račun. Ne vem, kaj bi dal, da je Emil toliko star, kakor je Rajko. Zdaj bi bil pametnejši, kakor sem bil svoj čas. Naslonil bi si ga čez koleno in mu z leskovko odštel par zdravih. Tako pa zdaj škripajoč

plačujem menice, ki mi jih pošiljajo dolžniki »visokorodnega gospoda oficirja«, mojega vražjega sina. On je seveda zato vseeno kavalir, jaz pa navaden medved. Zadnjič mi je pisal v tem smislu in mi tudi zaradi Rajka svetoval, naj bom bolj ženerozen. Da je to inteligen ten dečko, da mu piše že v skoro famozni francoščini in da ga je sram, da mu je mogel poslati le 20 kron na njegovo prošnjo za posojilo.

Vidiš, Tilda, taka je ta mladež! Ti si pametna ženska in mi boš verjela, da kolnem to zimo vsak dan kakor še nikoli. Protin me muči in že par tednov sedim v naslanjaču kakor Lucifer na svojem peklen skem tronu. Po nogah me trga, da bi jok al kakor stara baba. A za duševno veselje dobivam v roke menice in tožbe za dolge, ki jih delata moja preljuba sinova. Trata je že zadolžena do zadnje opeke na strehi in še ni srečala pamet teh dveh mojih sinov, a maman, moja soproga, pravi, da sem j a z slab gospodar. Slep o je zaljubljena v sinova in ne vem, kaj bo, kadar izpustim svojo dušo. V dveh letih bo Trata na bobnu ali pa še prej.

Potem pride pa še Rajko in apelira na moje gentlemanstvo! Saj je smrkavec star še le štirinajst let, ne?! Na, fino seme to! Zaradi Tebe pošiljam te kronice, da ne boš imela sitnosti, a drugače svetujem, da mu dobro izprašiš glavo, da se čim prej iznebi te le nezdrave bolezni.

Vem, da sem tudi sam malo kriv. Vabil sem ga na Trato in tu ga je moj Emil vzel v šolo. Imeniten učitelj in nadobuden učenec, res!

Pa nikar mi ne zameri, starcu! Vem, da ni ravno vesela božičnica, kar ti sporočam. A potrebno je, da veš. Primi svojega gospoda sina malo za ušesa, morda bo le pomagalo. Ti imaš vsaj še to upanje, da je fant še zelen. Moja dva sta že blizu tridesetih, a uverjen sem, žalibože, da ju ne sreča pamet niti v tirolskih letih.«

Bodi pozdravljena in piši mi, kako se drugače kaj imaš!

Stari stric Robert.«

XVIII.

Zopet se je začelo.

Kakor izbrisano je bilo tisto leto po Mimičini smrti iz Rajkovega življenja in vsak dan bolj je postal v svojem vedenju podoben svojemu očetu. Kakor da je hipno zopet oslepel! Zaman je svarila in prosila mati, niti zavedal se ni kakšne krivde.

Takrat o Božiču je bil samo brezmejno ogorčen nad stricem Robertom, a žal mu ni bilo prav nič, da je bil nadelal dolgovi in da je osramotil mater s svojim nedostojnim beračenjem za podporo. Izkazalo se je, da je ostalo še kakih dvajset kron, ko je mati plačala vse račune in posebne ure zanj; tedaj je zahteval od nje z odločno predrznostjo, da mu izroči to svoto, češ, njegova je, stric Robert jo je poslal zanj.

Materino ogorčenje se mu je zdelo pretirano in malenkostno, naravnost smešno. Kar pojmiti ni mogel, zakaj se toliko razburja. Sicer pa se ga vsa afera ni posebno dojmila. Že čez dva, tri dni je bil tak kakor prej. Žvižgal in popeval je po hiši in se čudil materi, da se toliko žalosti. Prišel je k njej, kakor da se ni sploh nič dogodilo, poljubil jo in objel in bil odkritosrčno presenečen, da ga je molče in hladno odrinila od sebe.

»Ah, pozabil sem, da se jeziš,« se je nasmehnil in šel po svojih opravkih v mesto ali na izprehod.

In ko se je vrnil, je veselo pripovedoval razne šaljive stvari, ki jih je videl ali slišal.

Bil je prelahkomiseln, da bi bil trmast ali užaljen. Vedno na novo se je približal materi s svojo ljubeznivostjo, ki mu je bila prirojena kakor površnost in plitkost.

»Daj, pomisli vendar, kaj si mi storil,« mu je prigovarjala mati.

»Ah, prosim te, mama, med deset tisoč ljudmi ne najdeš enega, ki bi bil tako strogo moralen in tako pretirano ponosen na svojo moralo kakor ti. Jaz sem pač eden izmed onih devettisoč devetsto devetinde-

vedesetih, ki imajo lažjo kri v žilah. To ni tako tragično, kakor si misliš,« se je branil.

»Pomisli, kam to vede . . ., pomisli, kako je bilo z očetom! Tudi tvoj oče je tako začel, a njegovi starši so bili premožni . . . Jaz sem skoro beračica . . . Tudi mene boš pahnil v pogubo, predno dosežeš kako drugo oporo, predno si ustvariš svoj poklic . . . Že iz materialnih razlogov moraš spoznati, da je tvoje ravnanje škodljivo za te, ako idealnih razlogov ne pojmiš,« je razlagala Tilda neštetokrat.

»Oh, mama, koliko besed zaradi sto kron! Čez deset let se boš sama smejala svojim skrbem in temu groznemu in strašnemu ogorčenju nad mojimi smešnimi »zločini«, je zatrjeval Rajko.

Nikakor nista mogla postati v tej stvari enih misli.

En dober nasledek pa je imela ta epizoda: Rajkova nadutost je malo popustila in nič več ni toliko govoril o Trati in Emilu, nič več ni omenjal baronov Z. Postal je zopet malo pohlevnejši in ni več negoval svojih nohtov s tisto pretirano skrbnostjo, ki jo posvečajo razni gigrli temu malenkostnemu in praktičnem okrasku človeškega telesa. Tudi na mečevanje ni več hodil. Pač pa ga je prevzela velika strast za nogomet. I Ferda je navdahnjen z istim navdušenjem za to reč in ob nedeljah in praznikih popoldne ju ni bilo zdaj nikdar doma. Imela sta pri raznih tekmah prevelikega posla.

Tilda ni imela nobenega zaupanja več v sina, večni strah jo je mučil, kdaj in kaj se bo zopet zgodilo in odkrilo. Sledila je sina, kolikor je mogla, pregledovala njegove šolske knjige in naloge in na sto načinov izkušala vplivati nanj.

Zdelo se ji je, da se ji zopet približuje. Bil je živahen, vesel, pristrčen. Ali kadar je napeljala pogovor na važnejše stvari, na kakšno resno knjigo, vselej se ji je izmuznil. Izgubil je vsako zanimanje za višje probleme človeštva in njegova deviza je bila: Uživati življenje na najugodnejši način. Edina stvar, za katero se je navduševal, je bil denar, zunanja, surova moč.

»Veš, mislim, da pozneje ne bom študiral arhitekture. Rajši kemijo ali pa strojništvo! Tu lahko človek kaj iznajde, ako je srečen, in postane v par letih bogataš.«

»Ah, molči, meni je neprijetno, poslušati tako-le besedičenje!« je prigovarjali mati. »Poln žep denarja in prazna duša, to je nekaj odurnega. Bogastvo samo po sebi je surovost. Ko bi govoril o bogastvu kot o sredstvu za dosego občekoristnih ciljev, bi še to pojmila, a tebi je bogastvo samo cilj.«

»Tudi sredstvo, — sredstvo za uživanje življenja,« se je smejal Rajko.

»Fuj! grdo je to!« se je jezila mati. »Uživanje, kakšno uživanje?!«

»Imeti konje, grad, avtomobil, jahto, voziti se po svetu, živeti zdaj v Parizu, pa v Nizzi, v Davosu, v Egiptu, — kaj bi ne bilo to fino?«

»A drugi ljudje, narod, siromaki?«

»Drugi ljudje? Na, tebi in Leni pač ne bi ničesar manjkalo, a drugi ljudje me ne brigajo. Kdo se zdaj meni za me? Nihče! A narod? ... Hm ... Če bi imel milijon, bi dal »narodu« pet tisoč kron in v nebesa bi me vzdigovali. Če je človek milijonar, je lahko tudi rodoljub na prav lahek in komoden način. Še eni cigareti se ne bi moral odreči zaradi naroda ... In siromaki? Isto, kakor z narodom! Postavil bi jim na primer ljudsko kuhinjo ali kakšno zavetišče, pa evo, par sto let bi se omenjalo moje ime ... A najprej bi zase hotel biti bogataš, zase! Kdor ima par sto tisoč v žepu, je lahko značajan, rodoluben in tako dalje, — s petdesetimi je že teže, človek še sam zase nima dovolj! ...«

»Ti si sebičnež!«

»Dà, dà, saj je to pametno!«

Vsi podobni pogovori so se zaključevali enako in zapuščali neprijetno in bolečo sled v Tildini duši.

Koncem semestra njegovo izpričevalo ni bilo več tako dobro kakor prejšnje leto.

Tilda je bila tudi zaradi tega v skrbeh.

Šla je k slovenskemu profesorju in mu odkritosrčno razodela svoje skrbi zaradi sina.

»Ne vem, kaj bi vam svetoval,« je rekel ta. »Škoda, da ste tako daleč zunaj; dečko ima dovolj prilike, prihajati v slabo družbo. Trst je nevarno mesto za mlade ljudi v razvitku in že marsikaterega je pogoltnilo, ki je obetal isto toliko kakor vaš sin in je kazal na videz trdnejši značaj. Prepustite to bodočnosti! Zastonj vznemirjate samo sebe, a pomagati itak ne morete mnogo. Lahko rečem, da se naravnost prijateljski zanimam za vašega sina, že zato, ker mi je rojak. In doslej imam še precej vpliva nanj.«

Maja meseca so imeli šolski izlet v Benetke.

Rajko je takrat mnogo govoril o fotografiji. Že o velikonočnih praznikih je s Ferdovo pomočjo zložil neko kamero in napravil celo precej jasnih slik z njo. Mati je bila tega novega športa skoraj vesela. Bil je mnogo več doma kakor prej. Nad svojim primitivnim aparatom je sicer kmalu izgubil veselje. Parkrat je poizkušal od Lene dobiti kakih petdeset kron za boljši aparat in kemikalije, ali Lena ni bila pristopna takim željam. Oštela ga je, da ga naj bo sram, da ima take gosposke muhe, ko mati ne ve, kako bi vezala kraj s krajem. Po zimi je bilo seno tako drago, da so morali prodati drugo kravico iz hleva, a izkupljeni denar se je hitro razdrobil za razne nove potrebščine v hiši. Morali so popraviti dimnik, ki ga je bila prevrnila burja, in hlevna vrata je bilo treba napraviti nova, stara so bila že vsa prhla. Potem je začel pripovedovati, da ima prijatelja, ki mu posodi za dlje časa svoj lepi in novi fotografski aparat; ni mu treba dati za to nobene odškodnine; malo mu pomaga pri šolskih nalogah, to je vse.

Res je prinesel par dni pred izletom ličen fotografski aparat domov in je fotografiral z njim mater, Leno, hišico, hlev, vrt. Slike so prav dobro uspele. Rekel je, da se mora vaditi, ker ga je naprosil profesor, da bi na izletu fotografiral ladjo, pa kolege in nekoliko zanimivih objektov v Benetkah. Imenitne volje je bil in ljubezniv še bolj nego navadno.

Tiste večere po izletu je prečepel gori pod streho, kjer si je napravil temen kot za razvijanje.

Kakih petdeset slik je razvil in kazal materi in Leni, da vidita, kako krasne so Benetke.

Mati se je čudila, odkod je vzel toliko filmov, ki so vendar precej draga stvar. A on je rekel, da gre to vse na stroške profesorja, ki je bil z njimi, in nekoliko premožnejših kolegov, ki bi radi imeli trajen spomin na prijetni šolski izlet v prelesto mesto na lagunah.

Mati in Lena sta imeli mnogo dela na vrtu, okopavanja in zalivanja zelenjave in tudi v kuhinji z vkuhavanjem sadja, ki ga je potem po zimi nosila Lena na prodajo v mesto na trg. Ali Tilda je vseeno opazila, da se Rajko malo uči, da se bavi le s fotografiranjem.

»Vidim, da bom morala zopet v mesto vprašat, kako je s teboj. Konec šolskega leta se bliža, a ti zelo zanemaraš knjige, kakor se mi zdi . . .«

»Oh, ne, mama! Ampak zdaj se mnogo lažje učim kakor prej. Samo v šoli pazim, a doma mi ni treba skoraj nič ponavljati. Boš videla, moje izpričevalo bo dobro; nadejam se, da dobim zopet odliko kakor lani,« se je branil in hvalil . . .

Druga obletnica Mimičine smrti se je približala.

Lena ji je bila res postavila križ na grob. Tilda je že prej nasadila rož, da je bil grob vse leto v cvetju.

»Glej, napravil sem fotografijo Mimičinega groba,« je rekel Rajko tisti dan, predno je šel dol v mesto v šolo, in je položil dobro pogojeno sliko cvetočega groba pred mater. »Da boš imela za spomin, mama . . .«

S solzami v očeh je objela sina.

»Dober si, vidim, da si dober; da je tvoje srce mnogo bolje od tvojih besed . . .,« je rekla mati.

Zaprla se je v sobo, naslonila glavo v dlani in odpahnila v srcu zavoro sladko-grenkih spominov na mrtvo hčer.

Kako je bila mila, dobra! Nikoli ni ranila njenega srca, nobenih skrbi ji ni povzročala, njena bolezen edina je vznemirila materino dušo in njena

smrt jo razžalostila. Mirna in blaga je bila njena narava, njeno srce zanesljivo in zvesto. Kako pridne roke je imela, vedno pripravljene na uslugo, na pomoč, in kako trden in lep značaj se je skrival v šibkem deklinškem telesu!

»Nikoli te ne prebolim, draga, nikoli,« je obe-tala mati.

Iz temne, nejasne daljave izza nje, zadaj izza mnogih preteklih let sta vstali še dve mili, ljubljeni podobi. Dva otroka sta se držala za roko in sta prišla obiskat mater, da se ji je zalilo srce od vroče tuge in boleče ljubezni . . .

Mirko, Elica, Mimica, trije grobovi jih kri-jejo . . .

In zopet so se odprle težko zaceljene rane srca in so bolele prebridko. Sladki glasovi so se zbudili v duši, zdavnaj zamrli glasovi; mehke, ginljive besede so se vrnila iz preteklosti. Trije ljubljeni obrazi so se ji nasmehnili od daleč, že pobledeli, v rahlo senco iz-premenjeni.

Mati je iztegnila roke v nemem hrepenenju, ki mu ni izpolnitve nikoli.

Še enkrat, edinikrat bi jih pritisnila na svoje srce! Še enkrat, edinikrat bi jih začutila tople in žive na svojih prsih! Še enkrat bi se z lačnimi ustnami dotaknila njihovih milih glavic! Še enkrat bi poglo-bila svoj pogled v presladke otroške oči Mirkove in Eličine in v globoko resno oko Mimičino! Še enkrat, enkrat edinikrat da bi se je dotaknile male, mehke, božajoče roke! Oh, duša jih je željna, srce jih kliče k sebi nazaj!

Moji dragi, moji mili! Zakaj, zakaj ste mi umrli, zakaj ste odšli, ko sem vas toliko ljubila!

In zopet sta se odmaknila otroka nazaj v temo preteklosti, ki se ne vrača nikdar, nikdar. Deklica je odstopila za njima. Kakor v meglo so se izgubili. Ne-dosežni hrepenečim materinim rokam, nedosežni njeni tugi in njeni ljubezni.

Zatisnila je oči in se zasanjala nazaj v pretekla leta. Izpod trepalnic so ji polzele solze in vendar se

je zganila v njenem srcu sladkost nepozabljivih, vedrih spominov.

Sama ni vedela, kako dolgo je tako slonela. Kakor da se je duša odtrgala od telesa in splavala nazaj v davna minula leta, k ljubljeni deci. In sedanjost je zastala, utihnila, kakor včasih obstoji in utihne ura na steni.

Prebudila se je, kakor se siromak lačen prebudi iz sladkih sanj o bogastvu, razkošju, uživanju. Vstala je, šla v kot, izvlekla kovčeg izpod klopi in ga odklenila. Tam so ležali drobni spomini, ki jih spravljajo matere od svojih otrok. Stari izhojeni čeveljčki; majhen, pisan predpasnik, pobledel od pranja; stara, zakrpana oblekica; polomljene igračke; majhen slamnik; krilca, hlačice, srajce, vse že porumenelo od ležanja. Davno, davno je delala te drobne čipke, šivala te stvari. Že so v grobu razpadla telesa, ki jih je oblačila v to perilo; nič več ne tekajo nožice po zemlji, ki je gledala te nogavice. Stara polomljena punčka jo še vedno zre s svojimi steklenimi očmi, a Elice že davno, davno ni več na svetu. In ta ogledana, počeckana knjiga z velikimi slikami živali, konja, ovac, tigra, medveda, — kako rad jo je imel Mirko, koliko povesti mu je morala pripovedovati o antilopah in gazelah, nosorogu, krokodilih, žirafah in slonih. Vsaka žival je imela svoje posebne povesti in vedno novih si je morala izmišljati mati. Glej, knjiga je ostala, a deček je umrl že davno, davno . . .

Mati je klečala na tleh, naslonila se čez te spomine in se razjokala . . .

Šla je v drugo sobo. Tam v škrinji so bile spravljene tiste stvari, ki so ji ostale po Mimici. Obleke, perilo, petlje, ki jih je nosila v lasih, ročna dela, ki jih je delala v šoli. Vsak komad je zbujal spomine na davne dni, tedne, mesece. Glej, vzorci čipk, abeceda všita v belo platno, ličen ovratnik, ki si ga je sama izvezla s pisanimi ornamenti, album, v katerega so ji zapisale prijateljice in součenke polno lepih ganljivih starinskih stihov in želja za krasno, koristno življenje. Umrla je Mimica, odšla in le te drobnarije so ostale, kakor planke ladje, ki se je

razbila na pečinah in jih je morje zaneslo na prod. Žalostni, bedni ostanki, mrtvi, brezčutni... In vendar je mati vzdignila tanko batistno bluzico in jo pritisnila na obraz ter jo zmočila s svojimi solzami...

Vstala je, opotekajoč se, omamljena od tuge, prevzeta od silne želje, priklicati nazaj one minole dni, ko je hčerka živela z njo tu v sobi, sedela pri oknu in šivala in zvečer pod svetiljko sklanjala glavo nad knjige in zvezke.

Pristopila je k omari, da še tam poišče spomine na ono, kar je bilo, da si rani srce z bridkim in vendar sladkim spominjanjem na ljubljeno, neprežaljeno hčer.

Odklenila je omaro.

Že dolgo se ni utegnila baviti s knjigami. Po dnevi je delala zunaj na vrtu, šivala, pomagala Leni, a zvečer je trudna legala zgodaj spat.

Škripajoč se je odprla omara.

Nekaj čudnega jo je izpreletelo.

Tako prazni so predali...

Začela je pregledovati knjige, iskati. Mnogo je manjkalo. Najdražje knjige. Dela, ki jih je kupil še njen oče in ki so ji bili dragoceni spomini nanj.

Stopila je na stol, iskala...

Morda je Rajko komu posodil...

Ali ne, preveč knjig manjka.

In zdajci jo je izpreletelo, uganila je, izpregledala.

Tisti fotografski aparat, ki je o njem trdil Rajko, da mu ga je posodil njegov prijatelj... Že par tednov ga ima... Če bi bil izposojen, bi ga bil moral že davno vrniti...

Kupil ga je, kupil za denar, ki ga je dobil za knjige! Za knjige, ki jih je ukradel materi! Knjige, ki so bile nekdaj dedova last!

Nekaj surovega ji je udarilo v obraz.

Nima ponosa, niti poštenja, niti srca!

»Ali si ti prodal dedove knjige?« je vprašala sina, ko se je vrnil zvečer.

»Dà, jaz,« je priznal. Prestrašil se je in po-
bledel. »Odpusti, mama, prosim te, odpusti!« je prosil
in jo lovil za roko. »Nikoli več ne storim česa takega,
nikoli več!«

Odpahnila ga je od sebe.

»Pusti me!«

Njeno srce je otrdelo, čutila je grenek prezir
v ustih.

»Tak si, kakor je bil tvoj oče!« mu je zalučila
v obraz in odšla iz sobe.

XIX.

In zdaj je spoznavala vsak dan bolj: Tak je,
kakršen je bil njegov oče!

Vse se je ponavljalo. Laži, prevare, ponever-
jenja...

Konec šolskega leta je prinesel domov izpriče-
valo srednje vrste. Čez počitnice ga ni upala poslati
nikamor. Na Trato ni bilo niti misliti; stric Robert je
ležal bolan. Za juli ji ni nihče poslal onih običajnih
dvajset kron podpore. Slišala je, da ima starec velike
skrbi, da sta mu sina napravila novih neugodnosti in
da so se že začeli oglašati dolžniki s tožbami na po-
sestvo. Da se je mogla zanesti na sina, bi ga bila po-
slala k enemu svojih bratov. To bi jih bilo zopet
zbližalo; dopisovanje z njimi je postajalo vedno red-
kejše in površnejše. Ali izgubila je že vso vero v
sina in se je bala, da ji ne napravi nove sramote. Vse
ji je bilo tuje, kar je govoril in delal. Njegova izpre-
menljivost, lahkota, s katero je pozabljal lastne pre-
greške, pomanjkanje sramu in ponosa. Kakor žoga je
bil gladek in lahek, z nobeno besedo ni mogel človek
priti do njega. Zgodilo se je, da se je zjokala pred
njim od skrbi in strahu pred bodočnostjo. Tolažil jo
je in se ji zaklinjal, da postane drugačen, naj se ne
žalosti. Ali komaj je odšel skozi vrata, že ga je sli-
šala zunaj žvižgati in prepevati, kakor da se ni nič
zgodilo. Nobene resnobe ni bilo v njem.

Začel se je laskati okrog Lene, ko je videl, da
mati vendar ni tako mehka, kakor je hotel, da bi

bila. Izmišljal si je razne ljubeznivosti za njo; po neki razglednici domače hribovske vasi je bil prerisal in skonstruiral v povečanem formatu njeno domačo farno cerkev in ji sliko skrivaj obesil nad posteljo v njeni sobici pod streho; pomagal ji je včasih zjutraj nositi kanto z mlekom proti mestu. Lena je bila dostopna takim uslugam in večkrat mu je dajala skrivaj denarja iz svojega, da je imel za cigarete, ki jih je kadil na izprehodih, ker si doma ni upal zaradi matere.

Mati je hotela, naj tudi o počitnicah čita kaj resnega, študira jezik ali kaj takega, da se preveč ne navadi brezdolja in lenobe. Ali to ga ni veselilo. Z Miličevim Ferdom sta si bila nabavila tamburice, Rajku je Lena dala denar in cele dneve sta brenkala. Lepo ju je bilo slišati zvečer. Imela sta tudi lep glas pa sta pela in brenkala. Naučila sta se vse polno raznih slovanskih narodnih pesmi; slovenske pa hrvatske, češke, poljske, maloruske dumke, vse sta iztaknila. Rajko je bil prijeten dečko, vedno vesel, poln šale in dovtipov. Povsod so ga radi imeli in bil je po vseh župniščih, šolah in poštah po okoličici dobrodošel gost. Miličev oče ga je vabil k sebi in k svojim sorodnikom, kadar je šel kam na posete. Tildi ni bilo prav, da hodi sin toliko okoli, ali popolnoma zabraniti vsega mu ni mogla. Tudi je zdaj Lena bila s fantom.

»Pri nas je pusto, kaj bo delal doma? Naj gre, saj so počitnice, prestrogi ste, gospa,« je karala Tildo.

»Ne puščam ga rada k tujim ljudem in pa tako na same zabave, posete in veselice. Življenje ni gostija, a on bi samo tambural in se kratkočasil.«

»Mlad je še, kaj mu hočete? Midve sva predolgočasni zanj. Fantje v njegovih letih ne sede radi doma.«

»Dà, ali on potrebuje strogosti. Saj veste, kaj mi je že vse napravil...«

»Eh, tudi drugi niso boljši. Kakšna reč je bila zaradi onih knjig, ki jih je prodal?! In kaj je to tako strašnega?!«

»Vi tega ne razumete!«

»Ne razumem, res. Samo to vem, da taki fantje niso nobeni svetniki. Veselja mu je treba v teh letih; kdaj bo pa pel in tambural, če ne zdaj!«

Z iskrečimi očmi, ves žareč, se je vračal Rajko s takih izletov. Hvalil se je, kako je bilo lepo in veselo, kako imenitno so ga pogostili, kako so se smejali njegovim šalam in kako so hvalili njegovo petje.

»Veš, mama, s Ferdom bi vzela tamburice s seboj in po vsem Primorskem lahko potujeva brez beliča, še denarja prineseva domov,« je rekel nekoč. Koliko dijakov, pustežev, potuje in jih povsod lepo sprejemajo, naju dva bi pa kar z odprtimi rokami sprejeli. Posebno jaz sem cel komedijant!«

»Molči! Za ves svet Te nikamor ne pustim. Da bi komedijašil po župniščih in gostilnah in beračil za potno podporo! Kaj te ni sram?!«

»Joj, mama, Tvoji nazori so strašno strogi in pretirani. To vendar ni nič takega. Na stotine študentov tako potuje ob počitnicah,« se je branil Rajko. »In drugod, na Nemškem in Češkem na primer, še profesorji podpirajo taka potovanja, po časopisih se to priporoča.«

»Ti nisi za to,« je rekla Tilda mrko.

»Oh, mama je sitna!« je rekel Rajko Leni v kuhinji. »Samo za krilo da bi se je držal!«

»Radi te imajo, to je,« je izjavila Lena. »Malo so pač preveč hudi, malo... A sam veš, kaj si že vse uganjal!«

»Nič takega, Lena, nič takega,« se je smejal Rajko. »Ferdo pojde pojutršnjem k neki botri ka-li v Sežano. Rad bi šel z njim. Ali mi boš dala za železnico?« je prosil in jo objel okrog vratu.

»Bom, ampak dobro si me že oskubil ta mesec. No, naj bo, vseeno bom dala. Mami reci, da ti Milič plača, drugače te ne puste z doma.«

»To se ve, da porečem. Mami se moram zlagati! Še stare Špartanke niso bile tako stroge,« je rekel Rajko in šel pogledat, kaj dela njegov psiček

Moro, ki ga je bil od nekod prinesel in mu napravil za hišo lično pasjo utico . . .

Zopet se je začela šola. Ferdo je zdaj le še redkeje zahajal k Sterletovim, nič več ni potreboval inštruktorja. Rajko je hodil često k Miličevim, češ, da ga vabijo. Tilda mu je branila, kolikor se je dalo, ker so imeli Miličevi gostilno in se je bala, da ne bi prišel sin v slabo družbo. On je trdil, da nikoli ne sedi v gostilniški sobi.

Zdaj ji je bilo skoro žal, da ni nikamor zahajala, da se je že od prvega početka ogibala vseh stikov z ljudmi v vasi in jih poznala samo površno od srečanja. Rada bi bila videla, v kakšni družbi je sin in kaj se pogovarjajo pri Miličevih.

Pri prvi konferenci je bil Rajko imenovan, po pošti je dobila o tem obvestilo.

»Zanemarja se,« so ji rekli profesorji na njeno vprašanje. »Raztresen je pri pouku in skoro nikoli ne zna lekcij. Težka bo z njim, če se ne poboljša.«

»Srednje šole so sploh neumnost,« je menil Rajko, ko mu je tožila, kakšne vesti je zvedela o njem. »Sama dresura. Samo bedaki lahko vztrajajo, drugim se vse to učenje zagnusi . . . Disciplina — neumnost. Samo biflanti napredujejo, zdrava pamet ne prenaša take srednjeveške komande.«

»Vseeno! Ti se moraš ukloniti. To so fraze, kar mi pripoveduješ. In če bi bilo tudi vse resnica, učiti se moraš! Vsi se morajo in tudi ti se moraš! Kaj pa boš drugače, prosim te! Slavohlepen si, kvišku hočeš, ven iz ozkih, tesnih razmer . . . A ta šola je edina pot k cilju zate. Nimam imetka, da ti na drug način omogočim obstanek. A sam nimaš nobene vztrajnosti, lahkomiseln si. Zate je disciplina potrebna, razumeš!«

Par dni je vztrpel doma, zopet se nekoliko bavil s študijami.

»K Miličevim pojdeš samo še ob nedeljah,« je izjavila mati. »Potrebno je, da nadomestiš, kar si zamudil.«

Res je izdržal prvi teden. Ali v drugem tednu je zopet začel izginjati kakor prej. Mati je mislila, da

se uči v sobi, pa ga naenkrat ni bilo nikjer. Zvečer je sedel z njo pri mizi, vstal, odšel ven in nič več ga ni bilo nazaj. Še le po desetih, enajstih se je vrnil.

»Kje si bil?« ga je vprašala mati.

»K Miličevim sem šel pogledat,« je rekel. »Samo za pol ure sem hotel skočiti tja, pa so me zadržali.«

Ko se je to vedno iznova ponavljalo, se je končno Tilda odločila, da pojde sama k Miličevim in jih naprosi, naj ga nikar več ne vabijo.

Zelo ljubeznivo jo je sprejel Milič, ko je prišla neko popoldne k njemu. Njegova žena ji je takoj ponudila kavo, ali Tilda jo je prosila, da bi rada z Miličem samim govorila par besed, naj ne zameri.

»Zaradi Rajka sem prišla,« je rekla. »V skrbeh sem zanj. Slabo se uči, nekako čuden je, raztresen. Prosila bi vas, da ga ne bi vabili sem v družbo, preveč časa potratim.«

»Naravnost vesel sem, da ste prišli, gospa,« je odgovoril Milič. »In žal mi je, da vas že sam nisem obiskal. Ravno zaradi Rajka. Jaz ga nič ne vabim sem, nasprotno, vedno ga opominjam, naj gre domov, da ste v skrbeh. Zvečer se shaja pri nas par gospodov, kakor veste. Tako iz šale so ga naučili tarokirati in zdaj je kar ves obseden na karte. Že marsikaterikrat sem mu prigovarjal, ali on je trdil, da ima dovolj časa in da na kartah še dobi. Ali odkar me je prosil, naj posodim za vas trideset kron, da nujno potrebujete za neko pristojbino, sem začel sumiti.«

»Trideset kron za me? . . . Ni mogoče.«

»Kaj mu niste naročili?«

»Ne,« je rekla Tilda trdo.

»O, potem si je pa fant izmislil, da ima za karte! Jej, jej, zdaj vidim, da sem tudi jaz kriv. Nobene karte se mi ne sme več dotakniti v moji hiši, jamčim vam.«

»Prosim vas,« je rekla Tilda. »Dobro delo storite. In tistih trideset kron vam še te dni povrnem.«

»Ah, malenkost, saj se ne mudi,« je zatrjeval Milič.

Noge so se ji šibile, ko je odhajala. Milič jo je izkušal zadrževati.

»Še malo ostanite, no! Da se še z mojo ženo pogovorita. Zelo hvaležna vam je zaradi Ferda. Mnogo lepega je pri vas slišal.«

»Ne morem . . .« je zamrmrala Tilda s prisiljenim nasmehom.

Ni se upal siliti v njo.

»Uboga ženska,« je rekel, ko je gledal za njo. »Dà, dà, ti otroci, to so skrbi . . .«

»Kaj naj počnem? Kaj naj počnem?« se je izpraševala spotoma in ni našla odgovora.

Poizkusila je z lepo.

»Kri tvojega očeta se budi v tebi,« je rekla sinu. »Pazi, nikar se ne podajaj v izkušnjo! Laži, bahanje, karte, gostilna, to ga je ugonobilo. Tudi on je bil nadarjen, duhovit, zabaven in sam veš, kako je končalo njegovo življenje . . . Rajko, spametuj se, prosim te! Nikogar nimam kakor tebe samega. Najrajša sem te imela izmed svojih otrok. Drugače sem te privila k sebi kakor one tri. Že prvi dan sem čutila, da se v tebi izpolni moja usoda, upala sem, da v dobrem smislu, da mi daš srečo, izpolnitev mojih želja, uresničenje davnih nad. Ali ti me pehaš v propast, v obup. Kaj se ti ne smilim?! Kaj me moraš tudi ti žaliti, poniževati in teptati, kaj nisem trpela dovolj? Trije otroci so mi umrli, ki so bili morda boljši kakor ti, čistejšo dušo so imeli od tebe. Ti sam veš, kakšna je bila Mimica . . . A glej, ti, ki sem največ pričakovala od tebe, ti si nagnit, pokvarjen; tvoj značaj je slab, črviv. Kaj je to mogoče, reci! Ne morem verjeti! Ali se spominjaš, kako lepo je bilo predlansko leto, kako si bil ves drugačen? Kaj nisi bil zadovoljen in srečen? Zakaj nisi več tak, reci, zakaj ne?«

Rajko se je naslonil čez mizo in se razjokal kakor otrok.

»Saj bi bil rad drugačen, mama. Sam ne vem, kaj je z menoj, kaj me vleče v propast. Pomagaj mi, še enkrat mi verjeni! Zaupaj mi še enkrat in videla

boš, da bo še vse dobro. Ali samo zaupati mi moraš, to mi bo dalo moč in oporo,« jo je prosil.

»Dobro, še enkrat ti bom zaupala,« je rekla. »Nikar me ne varaj!«

Globoko v njenem srcu je ostala skrita bojazen. Globoko v duši je prežal sum, ki ga ni mogla zadušiti. Le na videz je bila mirna, le na videz je verjela sinovim obljubam. Borila se je sama s seboj, sama sebi je skrivala nezaupljivost, silila se je, da še veruje, da zopet upa.

Nekoliko dni je bil Rajko res skesan, sramoval se je; prepričan je bil, da zdaj v resnici začne novo življenje. Nežen je bil s svojo materjo in mehak.

Zopet je čital zvečer pesmi, pripovedoval materi in Leni o pisateljih in učencih, o iznajdbah, o smelih nalogah, ki še čakajo, da jih reši človeški duh.

Še enkrat se je nastanil mir v preprosti hiši, še enkrat so stopile nade o boljši bodočnosti čez prag Tildinega doma.

Mirno so minili zimski meseci.

Včasih je pač Tilda zapazila na sinu, da peša, da ga vabi in mika lahkomišno veselje, da se ga polašča stara apatičnost za resno delo. Ali bila je na straži in na sto načinov je izkušala, da ga otme opasnosti. Hodila je z njim v gledališče in na koncerte. Kupila mu je lepšo obleko, par lepih knjig, stroj za domačo telovadbo. Prodala je skrivaj zadnji spomin na lepše čase družine svoje matere: ovratni okrask s starim briljantnim priveskom.

»Samo, da ga rešim, da mu pomagam. Zdaj je še premlad, da bi se znal odrekati vsega užitka in veselja, pozneje ga naučim tudi tega. Samo zdaj, da si priborim njegovo zaupanje! Naj vidi, da ga ne mislim zaslužniti nego samo voditi.«

Spomladi, po Veliki noči se ji je zdel včasih raztresen, vendar se ni vznemirjala. Ob pravem času je prihajal iz mesta iz šole in večkrat ga je čakala gori na klopi s kakim ročnim delom v rokah ali s knjigo. To čakanje na sina je bil ves njen počitek, vse, kar si je privoščila od življenja.

Vsak mesec enkrat je hodila vpraševat v šolo zanj. Bili so zopet precej zadovoljni z njim.

Zato jo je zelo iznenadilo pismo onega slovenskega profesorja, ki jo je vabil, naj pride k njemu na stanovanje na važen pomenek, a naj sina o tem nič ne obvesti. Vedela je, da jo zopet čaka nemila vest.

»Vaš sin zadnji čas izostaja iz šole,« ji je rekel profesor. »Najprej je začel odhajati v začetku zadnje ure, češ, da mu je slabo. Tudi nekoliko izpričevalnic je prinesel z vašim podpisom. Čudno se vede in kar naglo je popustil v učenju. Ne veste li, kam zahaja?«

Povedala je, da ničesar ne ve, da sploh ni slutila, da ga ni v šolo, ker redno odhaja z doma kakor vedno.

»Gotovo je zopet zagazil v slabo družčino. Opomnite ga z lepo, morda vam prizna, kam hodi. Bojim se zanj.«

Zahvalila se je in odšla.

»Rajko, kaj zopet počenjaš? Kam tavaš? V šolo te ni; kaj se godi s teboj?«

Prestrašil se je.

»Kdo me je tožil?«

Povedala je.

»Eh, ta štreber!« je vzkliknil ježno.

»Sram te bodi, kako govoriš! Nehvaležen si. Drugemu še mar ne bi bilo, da bi se brigal za te. A to je pošten človek, to vem.«

»Dà, sama dolžnost ga je. Dolžnosti, dolžnosti . . ., še katehet ni tako pust.«

»Kam hodiš o šolskem času?«

»Parkrat sem šel v Miramar na izprehod, parkrat sem veslal v Milje, parkrat sem se kopal . . . Saj me nikamor ne pustiš . . .«

»Zakaj nisi rekel! Šla bi bila s teboj ob nedeljah, kamor bi hotel . . .«

»Ob nedeljah se vsa tržaška pakaža vzdigne na noge. Kdo bi se mešal med nje! Sploh sem ti že rekel, da je vsa ta srednješolska dresura nekaj nenaravnega, budalost. Svobode hočem,« je odgovarjal trmasto.

»Take svobode ni, kakor bi jo hotel ti!«

Oh, stare skrbi so se vzdignile od vseh strani z novo močjo! Zopet je trepetala vsak dan, ko ga je videla odhajati. Kam gre? Ali pojde v šolo?

Čez štirinajst dni so jo klicali k ravnatelju.

»Vaš sin izostaja. Recite mu vendar, naj bo pameten. Še dva dobra meseca in počitnice bodo. Le malo naj se še potruzi. Vsaj ta razred naj dovrši.«

Koliko ga je prosila doma, zaklinjala!

»Jaz ne morem živeti tako na verigi . . . Vse to študiranje se mi zdi neumnost. In če dorinem do mature, kaj pa potem? In če še na visoki šoli študiram, kaj me čaka? Sto, dvesto kron plače na mesec in s tristo bo že konec moje karijere. Kaj se bom toliko mučil!«

»Če bi me le količkaj ljubil, ne bi tako govoril!«

»Jaz te ljubim, ali kar je res, je res. Za take »cilje« se ne izplača tolik trud!«

Začel je jako neredno hoditi domov, dve, tri ure kasneje, kakor bi bil moral, enkrat je prišel že po noči.

Mati ni imela nobene mirne ure več.

»Nikar me ne ubijaj!« ga je prosila.

»Moraš se privaditi, da nisem več otrok. Jaz sem človek zase, četudi imam še le šestnajst let. Leta ne odločajo. Visok sem in razvit, kakor da mi je osemnajst in še več, a ti še vedno misliš, da nosim kratke hlačice in se učim abecede.«

»Rada bi šla v nedeljo v Koper, da si ogledam saline. Že tako dolgo sem si tega želela. Saj pojdeš z menoj, kaj ne? In tudi Leno vzameva s seboj, naj ima tudi ona malo razvedrila,« ga je prosila nekoč.

Ni bil posebno navdušen, ali končno je vseeno obljubil.

»Zakaj si nisi oblekel boljše obleke,« mu je rekla, ko so se pripravljali na odhod.

»Eh, na parniku je stiska, še zamazal bi se in ves pomečkal.«

»Le obleci se v parado, le,« se je smejala Lena. »Glej, kako sem se jaz nališpala. Kakor na ženitovanje!«

Mati je odšla v spalnico.

»Kje pa imaš ključ? V treh minutah se lahko preoblečeš.«

»Kaj se bom preoblačil, to je res odveč!«

»Ključa ni, niti na omari ga ni,« je govorila mati iz spalnice.

»V vratih je bil. Na, kaj se bomo zadrževali, kasno je že, še zamudili bomo na parnik.«

»Čakaj, morda pa odpre moj ključ,« je menila mati, potegnila ključ iz svoje omare in odklenila sino.

Omara je bila prazna.

Nikjer svetle nove obleke, nikjer fine črne obleke, nikjer površnika.

V tistem hipu jo je izpreletelo:

»Vse je zastavil, kakor njegov oče . . .«

Drugi teden je dobila poročilo, da so ga izključili iz šole. Zvedelo se je, da zahaja v zloglasno krčmo v tržaškem starem mestu in zabava tam goste s šalami in petjem . . .

XX.

Naglo je zdaj drčal nizdol.

Par tednov, komaj mesec dni ga je še zaustavljala materina skrb, njene solze, njene pretnje.

»Naj se privatno uči, pa lahko jeseni, če prej ne, naredi izpit za peti razred; škoda, da izgubi leto tako po nepotrebnem,« je svetoval oni slovenski profesor Tildi.

»Odpustnica četrte ali pete realke, to je pač vseeno,« je menil sin svojeglavo. »Fotografija me vesele, tega se bom izučil.«

Tilda mu je poiskala dober, renomiran ateljé, obvezala se je plačati, kolikor se je zahtevalo, da mu omogoči pot do strokovne naobrazbe.

»Mogoče ga bo praktično delo bolj zanimalo,« si je mislila. »V par letih že lahko nekaj zasluži; samostojnost ga zdrani. Dotika z resničnim življenjem ga morda priveže na izbrani poklic. Šola je bila zanj nekaj preveč teoretičnega.«

Prve tedne je bil zadovoljen, hvalil se je, kako dobra ideja je bila, da si je izbral ravno fotografsko stroko. Češ, tu inteligenten človek z dobrim in sigurnim umetniškim okusom lahko še kaj doseže.

Ali kmalu je začel tožiti, da ga gospodar izrablja za sama mehanična opravila, ki jih lahko izvršuje vsak bedak. Tudi obrt ima še svoje smešne stare okove. Toliko in toliko let, je predpisano, bodi vajenec in če imaš tudi boljše ideje kakor tvoj mojster, ti si in ostaneš vajenec, dokler ne poteče določeni čas.

Niso še minili trije meseci, že je rekel gospodar Tildi, ko ga je prišla vprašat, kako je z Rajkom, da je predrzen in len, da se prepira s tovariši in pomočniki, da se ogiblje vsakega dolgočasnejšega dela, da je domišljav, da kritizira njegove fotografije in se meša v posle retušerjeve; on zahteva rešpekt v delavnici in ateljêju ter ne more dopuščati, da mu tak začetnik in nepraktičen amatêr kvari ugled pred uslužbenci.

Kmalu nato je prišel Rajko nekoč že opoldne domov in kratko in malo izjavil, da ne misli pod nobeno ceno več v ateljê. »Nisem hlapec, ki bi jim samo stregel, in noben paglavec, da bi me pitali s psovkami.«

»In kaj misliš početi?« ga je vprašala mati resignirano.

»Vpiši me v kak trgovski tečaj, v enem letu bom gotov, če se količkaj potrudim.«

Šla je v posojilnico, prosila za kredit do maksimalno dveh tisoč kron, ki so ji jih že dovolili enkrat, dokler je še živel mož, in ki jih je bila vrnila.

»Petrošila bom zanj, kar imam,« si je mislila trdo, »potem pojdem h kakemu župniku za kuharico ali vdovcu za gospodinjo. Prej ne neha, dokler mu ne vržem pred noge vsega, kar imam.«

Pustila ga je, da je delal, kar je hotel. Vse prošnje, vsi prigovori so bili zaman. Spoznala je, da nima moči nad njim, a kreg in prepire je črtila. Ob nedeljah je že zgodaj v jutro odhajal in se vračal

kasno zvečer. Pripovedoval je, da ga vabijo znanci na izlete in posete.

»Niti vinarja me to ne stane, vse mi plačajo,« se je hvalil. »Še za železnico, tramvaj, ladjo. Cigaret dobim in vsega, kar hočem.«

»Mene bi bilo sram, se kratkočasiti na račun tujih žepov. Rajša jem doma polento nego podarjeno pečenko na tujih mizah,« je rekla ona. »Kaj ti ni mučno, če pomisliš, kaj se pač pogovarjajo o tebi za tvojim hrbtom?«

»Zakaj! Vsi vedo, da ničesar nimam, a moja družba jim prija, veseli so me.«

»Jaz ne bi mogla prodajati svojega smeha tujim ljudem v zabavo,« je menila zaničljivo.

»Ti? Ti seveda ne. V tebi je še preveč tradicionalnih predsodkov. Moj Bog, tvoja mati je bila vzgojena kakor kontesa in tvoj oče je bil v svoji mladosti oficir. To ti je ostalo v krvi,« se je smejal sin.

»Ne to! In če bi bili moji roditelji preprosti dni-narji, jaz bi enako čutila, moj ponos ne bi bil manjši. Mene nikoli ni bilo stid dela, take stvari pa, ki jih počenjaš ti, so mi odurne in zoprne.«

»Tudi to so zastarele tradicije tvoje familije,« je pripomnil Rajku ironično.

»Ne govori o moji familiji,« je vzkipela. »Tvoja in moja nesreča je, da nisi ničesar podedoval od te moje familije, ki je bila vedno delavna, poštena, aristokratska, ne po krvi nego po činih!« In pustila je sina in odšla na vrt za hišo.

Zagledala se je v daljavo na morje in njen obraz je bil trd, kakor iz kamna iztesan; trpko so se stisnile ustnice in med obrvmi sta se zarezali dve ostri navpični črti v čelo. Včasih je čutila, da sina mrzi. Vedno bolj je čutila v njem podobo svojega moža.

»Samo meso in kri sem mu dala jaz,« je mislila, »dušo mu je vdahnil on, Roman.« In zasovražila je v takih trenutkih svojega moža iz vsega svojega bitja, kakor nikoli, dokler je bil živ.

»Še se nisem dovolj najedla sramote, še nisem dovolj ponižana,« so jo bičale neusmiljene misli. »Kakšne skrbi je nalagal mož na moje rame, kako sem trpela zaradi njega! In zdaj je oživel njegovo zlo v mojem lastnem sinu! Kako sovražim ta zoprni lažnivi smeh, ki mu ga je zapustil, to puhlo prazno dušo, ki ne pozna resnobe in ne ponosa!«

»Lepa noč je,« je rekel Rajko, ki je prišel za njo.

»Pusti me, glava me boli,« je odgovorila in se mu umaknila. Bil ji je zoprni ta čas in ni mogla strpeti njegove bližine.

Odšel je k Leni.

»Nove pesemce sem se naučil,« ji je pripovedoval. »Čakaj, smejala se boš.« Prinesel je tamburico in ji brenkal in pel s pridušenim glasom.

»Spat sem hotela iti,« je rekla Lena, »pa ti znaš človeka tako razvedriti, da bi še na smrt pozabil. Kje so pa mama?«

»Na vrtu je. Jezi se name. Večno se jezi name!« je rekel Rajko.

»No, vzroka imajo že. Kaj češ, strogi so. Dobro mislijo s teboj, malo bolj bi jih že lahko slušal. Tega niso pričakovali, da jim bo sin izprijen študent.«

»Še ti pridiguj!« se je jezil Rajko in zapel šaljivo hrvatsko pesem o vinjenem študentu in očetu, ki ga zmerja.

»Joj, joj, ti si pa mazan, ti!« se je čudila Lena in se smejala. »Še vraga v peklu ukaniš.«

Res se je zapisal v trgovski kurz.

Da bi ga izpodbudila, se je začela tudi Tilda učiti stenografije ob večerih po končanem domačem delu. To ga je zabavalo in precej dolgo je pazil, da ga mati ne prekosi.

»Čemu ti bo to? Nikdar ne boš potrebovala,« se je čudil. »Trud in delo brez rezultata...«

»Rada bi se prepričala, kako moji možgani funkcionirajo,« se je nasmehnila mati. »Preizkušnja je to moji vztrajnosti.«

Ni mu hotela naravnost povedati, da se uči glavno zaradi njega. »Sram ga bo, da bi zaostajal za

menoj, ki nimam skoraj nobene šolske izobrazbe,« je mislila.

Po zimi si je naročila pletilni stroj. Dogovorila se je z Miličem, da bo plela nogavice za njegovo prodajalno. Zasluzek ni bil velik, no vendar je zaslužila par goldinarjev na teden. Ni se upala odreči Rajku vsakega denarja, da si ga ne bi preskrbel na drug, nepošten način. Dala mu je, kar je zahteval za cigarete in za kavarno, četudi je obsojala kajenje v njegovih letih. Ali spoznala je že zdavnaj, da je njen sin človek, ki ne prizna nobene avtoritete nad seboj, ne zato, ker bi imel v sebi lastno silo ovladanja samega sebe, nego zato, ker je slep suženj vseh svojih instinktov. Mislila si je, da je bolje, popustiti vajeti, da jih komaj čuti, in jih vendar obdržati v rokah. Morda ga ipak očuva največje nevarnosti.

Ob nedeljah ga ni bilo nikoli doma in tudi med tednom se je vračal zelo neredno iz mesta. Ni vedela, kako živi, s kom se družijo, kam zahaja. Če ga je vprašala, ji je povedal le toliko, kolikor mu je šlo v račun. Slutila je v njem laž in pretvaro.

Vedno bolj se ji je tujil. Včasih ji je bil njegov smeh naravnost fizično neprijeten. Njegov način pripovedovanja, ki je v njem čutila laž in bahanje, je mučil njene živce, kakor neskladni glasovi, ki grdo in surovo kvarijo pesem in harmonijo, mučijo uho. Ni ga karala, ker se je sramovala, da so vse njene besede kakor prah, vržen v veter, brez vpliva in brez koristi. Ni se ga upala pogledati ob takih trenutkih, ker se je bala, da ne bi zapazil temne mržnje v njenih očeh.

Potem zopet, kadar se je zgodaj popoldne vrnil iz mesta in zvečer sedel njej nasproti pri mizi, nagnjen nad knjige in zvezke, je vzkripela v njenem srcu vroča materina ljubezen in posebno sočutje z njim in z njegovo usodo. Čutila je, da je zaznamovan od nesreče, ki že preži nanj, ki ga že davno mami v propast. On ne sluti ničesar, kakor slep je, ali naenkrat ga pahne pošastna roka v prepad in pogubo. Gledala ga je z bolečim srcem, kako je zrasel

v visokega, lepega mladeniča. Njegov krasni obraz jo je spominjal njenega očeta, le da so bile poteze vnukove medlejše in okrog ust mu je igral tuj, neprijeten in opasen izraz.

Rada bi bila iztegnila roko čez mizo in ga pogladila po bujnih laseh: »Smiliš se mi, sin!«

Ali vedela je, da je ne bi razumel, da bi se smejal njenim slutnjam; vedela je, da njegove oči drugače gledajo v svet kakor njene, da mu je vseč ono, kar ona črti, in da je marsikaj, kar je njej vzvišeno in lepo, njemu le smešno. Vzdihnila je in molčala.

Takoj po Božiču ga je prehitela z lekcijami.

»Knjigovodstvo mi je važnejše,« je razlagal. »Stenografijo imam v štirinajstih dneh v mezincu.«

»In vaja? Vaja je glavno!« je ugovarjala ona. »Počakam te par dni.«

Ali on je že zopet začel popuščati v svoji vnemi, kakor gubi žoga svojo prožnost, ko ji uhaja zrak. Mati mu je nekaj časa prigovarjala, potem ga je pustila. Nekaj zaničljivega je bilo v njenem pogledu, kadar se je srečala z njegovimi očmi. No njega že zdavnaj ni bilo več sram.

»Zdaj sem gotova,« je rekla nekega večera.

»Z vsemi lekcijami.«

»Z vsemi.«

»In znaš res vse?«

»Narekuj! Za parlamentarnega stenografa bi pač še ne bila, zato treba mnogoletne vaje, ali za navadno trgovsko in pisarniško potrebo bi gotovo že zadoščalo.«

Vzel je neko knjigo in ji narekoval sestavek. Sledila ga je brez težave. Potem je iz stenograma prečitala vse še enkrat in bilo je točno.

»Glej, glej, mama, saj še vedel nisem, da si tako nadarjena. Prav lahko bi tekmovala z mnogimi komptoiristkami v mestu. Čestitam!«

Ponudil ji je roko nedolžno in brez zadrege.

»Še sram ga ni, da sem ga prehitela,« si je mislila v srcu. Čudila se je, da ga še vedno ne pozna.

Bilo ji je, da ga zagrabi za rame in strese: »Reci mi, kako naj zavpijem, da me boš slišal, kaj naj storim, da se zganeš?!«

Trgovska šola, ki jo je obiskoval, je bila privatno podjetje.

»O, bo že izdelal,« so odgovarjali na njena vprašanja, kadar se je prišla informirat o napredku svojega sina. »Pri nas postopamo individualno... V začetku je bil vaš gospod sin pač marljivejši, ali to se že popravi. Nobenega vzroka ni, da bi se vznemirjali. Imamo dijake, ki končajo tečaj v šestih mesecih, drugi potrebujejo eno leto in še dlje, dve leti. Kakor smo rekli, vse je individualno...«

Neko nedeljo v predpustu že kasno zvečer sta dva mlada gospoda potrkala na vežna vrata. Tilda sama je šla odpirat. Držala sta vsak pod eno pazduho Rajka, ki se je komaj držal na nogah.

»Oprostite, malo preveč veseli smo bili,« sta rekla tujca. »Rajka je omamilo. Komaj sva ga spravila čez klanec domov.«

»Hvala,« je siknila Tilda med bledimi ustnicami. Njene oči so bile čudne in ognjene.

Gospoda sta takoj odšla.

Rajko je omahnil na klop pod oknom.

Stopila je predenj in ga sunila.

»Vstani in sleci se! Idi spat!«

»Mama..., jaz..., jaz sem pijan...,« je jec-ljal sin z neumnim smehom na obrazu.

Zavrelo ji je v žilah. Slepo ogorčenje se ji je vzdignilo v srcu in jo pretreslo od glave do nog. Kri ji je butnila v obraz, v oči, v možgane. Vsa ponižanja, vsa sramota, od očeta in sina prizadeta njenemu ponosu, vsa bridka razočaranja, pekoče solze teptane duše, bolečina izdane, od nevrednikov onečlašene ljubezni, brezkončne skrbi, brezuspešni boj dolgih let, vse je planilo pred njo in se ji zarežalo v lice.

Vse zaman, vse zaman!

Stisnila je pesti in udarila sina v bedasto smejoči se, pijani obraz.

Zgrudil se je na tla in začel bljuvati.

Zgnusilo se ji je nad njim.

»O, ti! O, ti!«

Sunila ga je z nogo.

»Pokvarjenec! Gnilo jabolko, črvivi sad! In jaz sem mu mati, o!«

Odšla je iz sobe in gor pod streho klicat Leno.

»Ostanite spodaj; lezite na mojo posteljo! Jaz ga ne morem gledati...«

In v sobici svoje dekle je vso noč jokala, vila roke, butala z glavo ob zid v neopisnem, divjem obupu.

XXI.

Tudi trgovskega kurza ni dovršil. Sprl se je nekoč s profesorjem in ga celo udaril. Razvil se je škandal in direktor je pretil s sodiščem.

»Pustila bom vse. Naj gre stvar svojim tokom. Zastonj je, z golimi rokami zaustavljati lavino,« si je omislila Tilda. »Vseeno mi je, prej ali pozneje.«

Ali vendar je odšla v mesto, ves dan je hodila okrog gospodov, prosila, obetala zadoščenje, obljubila plačati zahtevano svoto v dobrodельne namene v znak dejanjskega kesanja.

Rajko si je našel v neki pisarni službo pisarja.

»Najbolje bo, da se odselim, mama,« je rekel. »Ne razumeva se dobro, ti se razburjaš... Če me ne boš videla, boš imela mirnejše življenje.«

»Nikoli ne dovolim tega!« je planila mati. »Ako odideš, si odšel za vedno, potem nimaš več matere. Vem, da te kljub vsemu še nekoliko držim, da sem neka obramba pred najhujšim. Če pustiš še to, si izgubljen. V par letih se ugonobiš. Desetkrat hitreje nego tvoj oče. Ostani, saj te ljubim kljub vsemu. Tvoja mati sem, ne pozabi tega!«

»Saj nisem zlega srca,« je razjasnjeval sin. »Samo smolo imam. Kamor se obrnem, povsod mi izpodleti. Edina sreča, da imam tako naravo, da padem vedno na noge, kakor mačka, če jo vržeš skozi okno. Vidiš, jaz ne jemljem življenja tragično. Ničesar! Akademska izobrazba, diplomi, izpiti, izkušnje, izpri-

čevala, to so ti same take reči, ki jih človek pravzaprav kar nič ne potrebuje. Preštej tržaške bogataše, koliko jih je začelo z »višjo« omiko in oliko. Štancunski hlapci so bili! A jaz začnem kot pisar. Boš videla, kar čez noč se mi odpre nepričakovana sreča. Kakšen ruski knez me izbere za svojega privatnega tajnika. Če ne bo drugače, pojdem pozneje v orijent ali v Malo Azijo, tam imajo ljudje s tako pustolovno krvjo, kakoršna je moja, precej nade na zlato bodočnost.«

Začel je delati pisane načrte, ki so se zdeli Tildi smešni in otročji.

Njegov živahni, veseli temperament mu je povsod iz početka našel simpatij in prijateljske naklonjenosti. Radi so ga imeli zaradi njegove kratkočasnosti in šaljivosti. Mnogo so mu izpregledali, česar drugemu ne bi. Ali bil je pač tak, da ni mogel izdržati dlje od par mesecev na enem mestu in pri enem opravilu. Tudi vino ga je premotilo vedno češče. Razne lahkomišelnosti ženske v starem mestu so rade gledale krepkega mladeniča. Površni znanci, željni par veselih ur, so ga izvabili v svojo družbo, naužili se njegovih šal in ga prepustili potem natakarnem po nočnih kavarnah.

Nekoč ga ni bilo po noči domov in Tilda ga je vsa bleda in prepadla čakala pred pisarno.

»Nikar mi tega več ne stori!« je prosila in njen glas je bil obenem kakor grozitev, temna pretnja.

Potem je izgubil službo, ostal par tednov doma in iznova našel kakšen opravke. Imel je srečo in par krat je stopil na lestvico, ki bi bila nedvomno držala kvišku v brezskrbnejše življenje, če bi bil vztrajal. Bil je nadarjen in z lahkoto se je v par tednih vživel v vsak novi položaj. Povsod so ga iz početka hvalili, presenečeni so bili nad njegovo vsestransko uporabnostjo. Ali najkasneje čez dva, tri mesece mu je omrzelo novo delo, postal je len in površen, začel je izostajati, dokler mu niso odpovedali.

Stanoval je doma pri materi, čeprav mu je bilo to čisto neprijetno. V dobi delavnosti in treznosti je bilo še nekako. Ali kadar je začel veseljačiti, priha-

jati proti jutru domov, e, to so bili neprijetni časi tudi zanj. Mati je molčala in njene oči so bile kakor dva plamteča meča. Rezalo ga je in peklo v prsih, čeprav se je branil neugodnih očitajočih pogledov, kolikor se je mogel. Izogibal se je in tudi ona se je izogibala njega.

Potem, ko je izgubil službo in živel od matere milosti, je bil pohlevnejši; posebno pred Leno se je hudoval sam nad seboj in obetal, da bo drugič že pametnejši; vidi, da je treba obračunati z lahkomiselnostjo. In večkrat je sam sebi verjel, da se bo ogibal družbe, vina in žensk, samo da se zopet oklene gotove službice, ki jo je bilo vedno težje najti.

Bil je komaj devetnajst let star, a njegov obraz je že kazal prezgodnje nezdrave sledi uvelosti in nerednega življenja, ponočevanja in pijače.

Tilda je v poslednjih letih popolnoma osivela. Njena postava pa je bila videti višja, glavo je nosila visoko vzdignjeno, naslonjeno nekoliko nazaj v tilnik. Obraz je postal duševen in plemenit, oči velike, žareče. Intenzivno duševno življenje se ji je zrcalilo na čelu in v potezah. Mnogo je čitala v nočeh, ko je čakala na sina. Nikoli ni legla, dokler se ni vrnil iz mesta.

»Ali si morda lačen? Hočeš li mleka, kave ali sira?« ga je vprašala mirno, kadarkoli je vstopil v sobo, ob devetih zvečer ali ob dveh po noči.

To mirno vprašanje ga je bolj zapeklo kakor najhujša očitanja. Če še ni bilo pozno, je ostal pri njej in ji pripovedoval razne malenkostne doživljaje, časniške vesti, mestne senzacije. Drugače je smuknil v svojo sobo in komaj na pragu je zatrjeval, da ni lačen.

»Zakaj si me zopet tako dolgo čakala, mama?« je menil prijazno. Tudi, če ni bil popolnoma trezen, ni pozabil izreči teh besed.

»Ne morem spati,« je rekla mati in se zopet sklonila nad knjigo ali nad pletenje. Njen obraz je bil kakor maska.

»V kreaturo me ponižajo te njene oči,« je često klel Rajko na tihem. »Strašno mi je pogledati v njo,

kadar ima tak obraz. Po vsem telesu začutim, da sem nizek in podel, pokvarjen. Vraga, enkrat se izgubim z doma, kakor duh izginem, kakor senca. Na kako ladjo se vdinjam in odpeljem v svet.»

Po noči v razposajeni družbi v zakajeni krčmi starega mesta se mu je med pitjem in petjem prikazal tihi obraz materin in gnalo ga je domov. Nekaj mu je očitalo v srcu, grozilo se je, rotilo ga je. Rad bi bil zadušil glas, a ni mogel. Mati je bila slaba in vendar močna, nepremagljiva.

Po Novem letu je bil zopet mesec dni brez službe. Nerodno je bilo to. Ravno zdaj v veselem predpustnem času je bil brez denarja. Zastaviti ni imel česa, posoditi mu ni hotel nihče nič. Res, kadarkoli je prosil mater za par kron, mu jih je dala. Ali denar iz njenih rok ga je žgal in pekel. Nerad se ga je dotikal v žepu. Kadarkoli je plačeval z njim v gostilni ali v kavarni, vselej je zaslišal ropot stroja, na katerem je plela mati nogavice za prodajo. Potrkal je na čašo, krona je zaplesala po mizi in že se je spomnil: pet ur je sedela mati pri stroju za ta denar in se ni ganila nikamor in ni niti enkrat povzdignila oči. Vino in likerji, kava in pivo, vse kupljeno za ta denar, vse je imelo neprijeten okus. Smešno je bilo to, ali nikakor se ni mogel obraniti te sugestije, tudi v pijači je ni mogel utopiti.

Jeseni je umrl stric Robert in po njegovi smrti je prišla Trata na dražbo. Nihče več se ni zmenil za Rajka in njegovo mater, sami s seboj so imeli dovolj skrbi.

Tudi z bratoma je bila Tilda prekinila dopisovanje. Pomagati ji nista mogla, nihče na svetu ji ni mogel pomagati. Druge pomoči bi ji bilo treba, ne le denarja. Ali vedela je, če je sama preslaba, nego da bi vplivala na sina ter ga iztrgala in rešila iz nevarnega vrtinca, ki ga je vedno bolj vlekel v pogubo, ga ni človeka na zemlji, ki bi mogel pomagati. Stala je na produ, z lastnimi očmi je gledala, kako se potaplja, roko mu je ponujala, ali ni je videl; drvel je v propast kakor slep. V nočeh brez spanca je mislila tisoč misli, kovala tisoč načrtov in ko je posijala zora

skozi okno, je vedela, da je vse zaman, da gre usoda svoj pot z brutalno, neusmiljeno logiko.

Shujšala je. Vedni nemir, prečute noči, skrbi in strah za sina so jo telesno in duševno potrle. Živci so ji začeli popuščati, roke so se ji tresle kakor starki. Oči so se ji svetile velike in žgoče v vednem razburjenju.

Po noči, tistih par ur, ki jih je izsilila od prirode njena telesna oslabeledost in utrujenost, so jo mučili težki nemirni sni. Ob vsakem šumu se je zdrznila, vsak korak na cesti pred hišo ji je pognal kri k srcu. Temne slutnje so jo obhajale, čuden, mučen strah jo je stiskal za grlo. Samo še delo jo je nekoliko umirilo.

Nekega dne je Rajko izginil. Ni ga bilo domov zvečer in niti po noči ne.

Čakala ga je kakor vselej. Ali noč je minila in mati je dočkala dan oblečena.

Vsa barva je izginila iz njenih lic, iz oči ji je gledala presunljiva skrb materinska, ganljiva žalost ji je trepetala na ustih.

»Kakšni pa so?!« se je zavzela Lena. »In niti legli niso, postelja je nedotaknjena! No, jaz že oštejem falota, ko se vrne! Ampak oni si te-le reči jemljejo vse preveč k srcu. Koliko mater je v Trstu, ki jim delajo sinovi prav takšen teater, kakor nama naš Rajko, pa ne obupavajo! Prosim jih, taka-le Sodoma in Gomora, ki je po nekaterih tržaških beznicah! Saj ni čuda, da mladeniče zapeljuje! Že pride domov, potepenec potepeni! Ampak oni so predobri. Kaj z lepo! Sklofutala bi ga in zlasala, da je moj!«

Težki, moreči dan je minil. Nikjer ni bilo Tildi obstanka. Šla je proti mestu, sela na tisto Miničino klop in gledala po cesti nizdol. Ali med onimi, ki so počasi stopali navzgor, ni bilo sina.

Druga noč je minila, dolga in strašna. Oblečena se je vrgla Tilda na posteljo. S trepetajočim srcem, z drhtečimi živci je poslušala v gluho temo, čakala, da se zunaj kaj zgane, da začuje znani sinov korak.

Kasno po polnoči ji je mrtvaška trudnost zatisnila oči za pol ure ali uro. V neizmernem strahu, s

trepetajočimi udi je planila po konci, na pol blazna od mrzle, divje groze.

Kaj je sanjala?!

Ali ni stal ravnokar pri mizi njen mož v sivi jetniški obleki, v obraz ves strašen in mrliški?!... Usta so se mu zganila, nekaj ji je hotel reči . . . Svetovati, prositi, svariti?! . . . Kakor senca je izginil, ko se je vzpela.

Je li bila sanja ta prikazen, istina, halucinacija njenih prenapetih živcev?!

Vstala je, sela k stroju in delala vso noč, da omami, ubije misli.

In zopet je minil dan, minila je noč.

Sin se ni vrnil.

Kakor kuga se ji je zagrizel blazni strah v dušo. Brez spanca so bile noči in če je zaspala, so jo plasišile pošastne sanje. Mrtvi so jo obiskovali. Mati je prišla, oče, mož, otroka . . . Mimica je sedela pri mizi in jokala . . . Natančno jih je videla. V strašni, pošastni telesnosti so jih razločile njene oči. In vsi, vsi so ji hoteli nekaj reči, nekaj povedati . . . Ali izginili so, predno je glas zatrepetal na njihovih bledih, mrtvih ustih.

Kaj pomeni vse to?! Kaj je storil sin?!

Poizkušala je čitati, da se prisili misliti na druge stvari. Ali ko je prečitala deset strani, se je zdramila in spoznala, da ne ve niti enega stavka od vsega, kar je čitala. Sela je k pletilnemu stroju in delala z mrzlično naglico. Na nič drugega ni hotela misliti kakor na delo. Stroj je ropotal in vendar je poslušala ven v noč. Kaj se ni zunaj na poti nekaj oglasilo? . . . Korak? . . . Ustavila je stroj, vzpela se kvišku in z ušesi, z očmi, s celim obrazom, s celim telesom poslušala v groznični napetosti. Ali noč je bila tiha, brezglasna, nema. Strašen, težak molk je pritiskal od vseh strani na njeno ubogo srce. Sela je zopet k stroju, misli so se izgubile kdo ve kam in sama je postala stroj, ki se giblje mehanično in sigurno. Ko se je zopet zavedela in pogledala na delo, se je čudila, da je že toliko naredila. Čudna, tesna omotica ji je prevzela dušo in telo.

Po dnevi jo je Lena motila in dramila iz njene mučne in globoke zatopljenosti. Neprenehoma je vzdihovala in jadikovala.

»Nekaj se mu je zgodilo, verjemite mi, gospa,« je zatrjevala. »Oglasiti moramo policiji, da je izginil.«

»Še par dni počakamo,« je rekla Tilda. »Za gotovo se vrne.«

Policija?! Ni se upala na policijo . . .

Kdo ve, kaj je storil sin, in naj li mati prva naznani sina?!

Ne, ne! Morda je odšel h kakemu prijatelju in ga je sram, se zgledati . . . Morda je zunaj kje v vaseh, v kakšnem manjšem primorskem mestu ali trgu našel službo . . . Jutri morda že pride pismo . . . Tudi njegov oče ni rad pisal, po cele mesece ni vedela, kaj dela . . .

Lena se je jokala.

»Malo neroden je bil res, a tako prijazen in lep mladenič. Bojim se, da se mu ni zgodila kakšna nesreča. Utopil se je morda. Morje nam ga izvrže mrtvega! . . . Tako rad je vesljaril, a te dni je bilo viharo . . . Jutri pojdem k Sv. Antonu in dam za mašo zanj . . . Da zvemo, ali je živ ali mrtev . . .«

»Nič se mu ni zgodilo, zdrav je,« je rekla Tilda odločno.

Popolnoma jasno je vedela in čutila, da je živ in zdrav. Nečesa drugega se je ona bala, še hujšega . . .

Noč je prehajala za nočjo, dan za dnevom, vsi težki, neusmiljeni, straha polni, bolečin, brezuspešnega, nemirnega pričakovanja. Kakor strune so bili napeti njeni živci. Blazno razburjenje ji je trepetalo v sleherni mišici telesa. Strašne slutnje so ji glodale srce, z jekleno pestjo jo je stiskal ledeni strah za grlo. Oči so videle, česar ni bilo, ušesa slišala, česar ni bilo čuti. Iz vseh kotov že je prežala groza na njo.

Kaj je zakrivil sin, kaj je storil?!

Lena je odšla spat, trudna od letanja po mestu. Šla je izpraševati po vseh pisarnah in komptoirjih, v katerih je bil prej Rajko zaposlen, in je izpraševala,

če ve kdo od gospodov za Rajka Sterleta; ima mu sporočiti važnih vesti. Nekateri so rekli, da ne vedo ničesar, drugi so ji napisali na listek papirja njegov naslov.

»Tja gor pojdite, tam stanuje pri svoji materi.«

Ni se upala povedati, da ga ni doma, da ga čakata z materjo že ves teden in dlje. Noge so jo bolele, ko je prišla domov in vse oči je imela zatekle od jokanja.

Deveto noč je čula Tilda in čakala.

Strašni, mučni nemir ji je razjedal dušo. Roke so ji trepetale in v glavi so ji šumele zle misli. Kakor furije so ji kljuvale srce. Brez dela je sedela in zrla pred se, glavo naslonjeno v dlani.

Kaj se bo zgodilo, kaj? Nekaj nečuvnega, pošastnega je težilo njena ramena. Grozna koščena pest ji je stiskala grlo, da je komaj dihala. V prsih ji je butalo srce v prečudni, temni bojazni.

Oh, kakor večnost je bil minoli teden, kakor večnost dnevi, kakor večnost noči, kakor večnost vsaka ura!

Vsaka minuta je bila težka kakor svinec. Z neznanско pezo je padala na prsi, zadnjo moč jemala slabemu, prestrašenemu, občutljivemu in zbeganemu materinemu srcu. Počasi so se vlekle ure, neskončne in dušeče kakor mora.

In zunaj globoka, mrtvaška, grozeča tišina noči!

Zunaj brezglasje, zunaj molk, preteč in skrivajoč nesrečo.

Usoda je stala pred vrati. Tilda jo je čutila v vsem svojem bitju in bala se je je. Zagrinjalo pade in pošast se zareži v njene oči s peklenjskim svojim posmehom.

Česa se bojiš, mati?! Kaj slutiš?! Kje ti je sin in kaj počenja? Je li mrtev?

Morda že tava okrog z žigom sramote in zločina na čelu in se skriva, kakor zver.

Ha, ha! Kje so nade, ki si jih stavila nanj?! Kje so cilji, ki si mu jih namenila?!

Ha, ha! Ha, ha!

Kdo se je zakrohotal, kdo?!

Ne, ne, kočija je zadrdrala zunaj.

Zganila se je. Zmota. Kaj bi kočija tu gori sredi noči?!

Ali ne!

Res se je slišalo peketanje konj. In zdaj se je ustavilo pred hišo.

Planila je kvišku pa v vežo in k durim. Kolena so se ji šibila in komaj je obrnila ključ v vratih.

Njen sin je stal na pragu.

»He, he, mama . . . Kaj me čakaš tudi nocoj?« je jeceljal nerodno.

»Kaj ne, dolgo me ni bilo, dolgo . . . Pa sem se vendarle vrnil,« se je smejal.

Poznala je že na glasu, da je vinjen. Odurno je smrdela pijača iz njega.

Zaklenila je vrata in šla v sobo za njim.

Zvalil se je k mizi na klop. Brez površnika je bil in ves zmečkan in povaljan. Njegov obraz je bil zabuhel od pijače, oči krvave, mlada brada zmršena, lasje so mu neredno viseli v čelo.

»Kje si bil?« je dahnila.

»Nikjer, maman, nikjer . . .«, je govoril zmeden in pretrgano. »To je ta vrag, da nikjer! . . . Daleč sem hotel, veš . . . Daleč, v Ameriko . . . Bolje bi bilo, da me je odneslo čez morje, veš . . ., čez ocean široki . . . Eh, maman, res ti nisem rekel z Bogom . . ., še z Bogom ne . . . Pa bi bilo vseeno bolje . . ., bolje, da . . ., da me nisi več videla, kakor da me vidiš . . .«

»V Ameriko?!« je kriknila mati. »In brez slovesa?«

»Dà, brez slovesa, maman . . . Taki-le se ne objemajo, kadar jih jemlje vrag, kakor sem jaz, he, he . . . Noč jih vzame in prav je to . . . Za njih je prav in za matere je prav in za druge ljudi . . . He, he . . .«

»In kaj si delal ves ta čas? Kje si bil?«

»Kje si hodil, kje si bil, he, he . . .«, se je pačil. »Saj sem ti že rekel, nikjer nisem bil . . . Po starem mestu sem se vlačil, pri babah sem bil . . . He, he . . . Nič se ne odmikaj . . . Fine punce, maman, fine . . .

Frizure imajo, veš, imenitne frizure... In naparfimirane so, maman, fino..., po vseh dišavah dišijo... Bele, mehke roke imajo, he, he... Ne takih, žuljavih kakor ti. Veš tisto, kar taki-le žulji, tvoji žulji in Lenini, zaslužijo in pridelajo v desetih, dvajsetih letih, to vse tiste roke, tiste bele grešne roke vzamejo in razmečejo v par nočeh... Take so tiste damice v starem mestu... V par nočeh... za teden dni... Pa še malo jim je... Veš, drage šale so to, maman... Za grofe in barone, maman, za bogatine... Pa tudi revež rad poizkusi vse to, maman... He, he... Daj mi piti, maman, žejen sem...»

Mati mu je nalila vode iz glinastega vrča, ki je stal na oknu.

»He, he, voda... Ti piješ vedno vodo, vodo pa cikorijo... Veš, to ni prav, proketo, ni prav... Ti bi morala medenico piti in mano jesti, maman...«, je blebetal s pijano zgovornostjo.

»Ti to zaslužiš... Ampak je že tako, tisti ki zaslužijo svilene naslanjače, sedijo po vegastih kmet-skih stolih, drugi pa, ki ne zaslužijo, imajo vsega: žameta pa cekinov, mehkih blazin, pečenke vsak dan in šampanjca... Fej, za nič je tvoja voda, maman... Šampanjca sem se navadil ta teden in sladke rozolje... He, he... In same paštete sem jedel, same delikatese... izbranosti gosposke...«

Sin se je zibal in omahoval pri mizi. Oduren smeh mu je igral okrog ust in odkrival bele mlade in vendar že zanemarjene zobe. Z umazanimi prsti je bobnal po mizi in pritrkaval s peto ob pod.

Mati je stala pred njim visoka in bleda. Kakor iz kamna je bil njen obraz, obdan od bujnih belih las, ki so se našopirili nad čelom v strogo avreolo. Sinov smeh ji je butal v lice, kakor smrdeča, odurna gnoj-nica... Zvijala se je pod njim, kakor zver, ki jo trpinčiš...

»Nobel si videti, maman, nobel...«, je jecljal sin, nehotе prevzet od njene pojave.

»In denar?... Od kod si imel denar?« je vprašala mati trdo in sklenila roke, da so zapokali gležnji.

»Denar?... Hm, od kod? He, he... Vzel sem ga. Jaz ga nimam, saj veš... He, he...«, se je smejal pijano.

Materi se je zdelo, da je sinov obraz živalski in ostuden. Neopisen gnus ji je prevzemal srce.

»In komu si ga vzel? Povej, komu?!« je izpraševala in se nagnila proti njemu.

»Jezila se boš, saj vem... He, he, ti si puritanka!... Ampak, kaj morem za to, da je Lena tako neumna?...«

»Lena?«

»Da, ona... Vraga, še slutil nisem, he, he..., da je tako petična...«

»Njej si vzel?«

»Da, njej, Leni, maman...«

»Koliko si ji vzel?...«

»Vse, maman... Vse! Jaz sem tak: vse!... He, he, vse!...«

»Kako vse?... Ona ima denar v hranilnici...«

»Pa od tam sem ji ga vzel, naravno, he, he... Doma ima trideset srebrnih kron, trideset beraških kron v rožast papir zavitih in v škatlico spravljениh... He, he, kaj bi s tem!... Hranilno knjižico je imela v slamnici zašito pod blazino... Jaz sem ji dal staro računico iz ljudske šole, mesto hranilnih bukvic, he, he... Slaje spi, če čuti kaj pod zglovjem... Vem, da še ni zapazila... Trikrat bi bil lahko popihal čez morje in še ne bi vedela... He, he, nikoli nisem bil neumen...«

»Naši Leni si ukradel denar?!... Naši Leni?!«

»Da, naši... Skoro dve tisoč forintov je bilo, pomisli... Štiri tisoč kron!... In vse je pri nas zaslužila... Domač denar, sem si mislil, he, he... Na, ta bajta je tako moja, ne? Edinec sem... Komu bi dala, če ne meni, kaj, maman, he, he?... In če bi Lena preveč plesala zaradi te lepe knjižice, jo lahko intabuliraš na bajto, ne?... To je vseeno!«

»Leno si okradel?!... Vse, kar si je v tridesetih letih prihranila, si zapravil v enem samem tednu z vlačugami?!...« je zavpila mati.

Nagnila se je nad njega in se zapičila s svojimi plamtečimi očmi v njegov obraz.

Pijan je bil, gnusno pijan...

Bedasto se je smejal nazaj: »No, no, maman, no, no... Le ne tako hudo...«

»In ti si moj sin?!« se je zgrozila mati. »Ti si moj sin?!...«

Vsa se je tresla od neizmerne ogorčenja, od neizmerne gnusa in zaničevanja.

»Saj ni res!« je zakričala. »Saj ni res!... Nečem sina lopova!... Nečem sina tata!...«

Nekaj je omahnilo v njej, nekaj se je zlomilo. Stisnilo jo je v prsih. Ugriznila jo je strupena kača za srce in kri ji je vroča in kipeča butnila v glavo. Skalilo se ji je v duši, vzdignilo. Grenkost prebridka, razočaranje neizmerno, teptana, ogoljufana ljubezen, srd, sramota — ji je kakor val zalilo možgane in skalilo pamet.

Na polici v odprti omari na knjigah je ležal revolver, nabit in pripravljen v bran, zakaj hiša je stala na samotni in mnogokrat je bilo slišati o vlomih po okolici.

Nekaj skrivnostnega, strašnega, neka hudobna, pošastna roka jo je sunila tja.

Pograbila je orožje.

Namerila je na sina in ustrelila.

Zagugal se je. Čudno je zavzdihnil, zakrtilil z rokami in se zvrnil na tla.

Obstala je na mestu, kakor zadržana od nevidne sile. Kri ji je padla nazaj v srce, težka in ledena kakor toča. V strašnem molku je molčala noč okrog nje.

In potem je zarežala od nekod pošast, peklenske groze polna in peklenškega škodoželja.

»Ubijalka!« je zasiknilo iz noči.

»Ubijalka! Ubijalka!« je zavpilo v duši.

Nagnila se je nad sina. Zgrabila ga je za rame in z divjimi očmi, polnimi bele, pošastne groze, mu je pogledala v obraz, blizu, blizu.

Saj ni res! Nič se ni zgodilo, nič!

Ali strašni, smrtni hropot je prihajal iz bolestno spačenih sinovih ust.

Smrtni krč ga je zvil, stresel, raztegnil. Belo so se zavrtele oči, roke so grabile okrog sebe s strašnimi, dolgimi prsti.

»Sin!«

Privzdignila mu je glavo. Krvave pene so mu pritekale iz ust. Še parkrat je truplo zatrepetal, prsi so se dvignile, roke so še enkrat udarile po tleh.

»Sin! Ničesar ti nisem storila! Sin!«

Strašne solze so se ji iztisnile iz srca in so ji kanile iz oči. Kri je jokala, o, srčno, prebridko srčno kri...

»Sin! Rajko! Edini! Dragi!«

Kakor brez uma je jecljala in ga klicala.

Skočila je kvišku in ga polila z vodo. Ali nepremično je ostalo telo, nobena mišica se ni več zganila.

»Sin!«

Obstala je. Obstrmela.

Strašni ledeni mir se ji je vzdignil v duši. Okamenela je kakor uklet kip.

S strahom je zrla v sina. Ni se ga upala več dotakniti. Gledala ga je kakor nekaj tujega, strašnega.

Že mu je smrt s svojo mrzlo, mirno roko pogladila obraz in ugasila oči. Že mu je vtisnila na čelo in lice svoj sveti, večni pečat, že mu je izbrisala odurne sledi lahkomišelnega življenja okrog mladih usten, že ga je izpremenila in polepšala.

S strahom in spoštovanjem je mati, morilka, pokleknila na tla, s strahom je zatisnila oči svojemu otroku, s strahom mu je naravnala roke.

Dolgo ga je potem gledala molče in brez solz.

Iz mrtvega obraza lepega mladeniča so stopale plemenite poteze njenega očeta. Kakor se senca umakne, tako se je umaknila pijanost iz tega lica. Vse, kar je zapisalo ponočevanje v ta obraz, razuzdanost, strasti, vse je brisala smrt s svojimi koščnimi prsti; kakor madežev ga je umila.

»Lep si, sin! Še nikoli te nisem videla tako lepega,« je čutila mati. Kakor kri ji je tekla neizmerna ljubezen iz srca. Čutila je rano v svojih prsih, strašnejšo, nego jo je prizadela sinu...

Ali že so jo dvignile furije.

Morilka! Ubijalka!

Lastno kri si prelila! Lastno, bridko ljubljeno kri.

Planila je kvišku.

Kaj je treba še storiti?...

Vzela je iz omare dva velika bela papirja in ju položila na mizo. In z velikimi razločnimi črkami je napisala na prvi papir priznanje svojega zločina in na drugega testament.

»Vse, kar ostane po naju, je lastnina naše zveste služabnice Lene Prekarjeve iz Hrto v na Kranjskem.«

Podpisala se je s trdno roko.

Še enkrat se je nagnila nad sina.

Miren in lep je ležal na tleh.

Ni se upala s svojimi trepetajočimi ustnicami dotakniti njegovega obraza.

»Odpusti mi! Nisem mogla drugače!«

Tiho je odšla ven v noč.

Ali zunaj so jo sprejele spet pošastne sence.

Morilka!

Po strmi stezi je stekla dol k morju.

V nepretrganih slikah se je vrstilo vse njeno bivše življenje pred njenimi očmi. Tisto popoldne, ko je prvič ugledala Romana Sterleta, svojega moža, — poroka, in vse dalje, dalje, vsa dolga leta, vsi veselji in težki dogodki, vse do nocojšnje noči. Elica, Mirko, Mimica, rojstvo Rajkovo... Smrt otrok in brezuspešne borbe proti dediščini sinovi...

Kje se je začelo, kdaj se je začelo?!

Toliko trpljenja, solz, truda in napora in vse zaigrano!... Toliko muk, veliko poizkusov, poguma, vztrajnosti in vse zaman! Toliko želja, nad, hrepenjenja in tako malo sreče! Sama tema, sama bridkost!... Brez sledu je ostalo njeno življenje..., prazna vsa dolga, naporna leta... Vse ceste so držale v pogubo in pogin in nobena k cilju...

Oh, kaj ni bilo njeno srce pošteno in hrabro, njena duša zaupanja polna?! Vse, kar ji je dalo življenje, vse ji je zopet zdrobilo in otelo... Bičana od prevar, je nosila težko breme svoje usode... Kakor

pomandrano polje, je njeno življenje... Vse strto, pokončano, kar je sejala, kar je cvetelo in obetalo sad in lepoto... Samo trnje povsod, pust kamen... Nič se ni izpolnilo, kar ji je obetala mladost... Strah in praznina bo ostala za njo... Smrt in grozota...

Zasmilila se je sama sebi grenko in bridko.

Zakaj, zakaj vse to?!

Sama je ubila sina z zločinsko roko! O, in koliko je bilo ljubezni zanj v njeni duši! Kako ga je ljubila! Kako je trpela!

Kje, kdaj se je začelo?!

V temi pred njo se je zableščal prelepi, veseli, solnčni dan... To je bil tisti dan, ko je prvič ugledala Romana, svojega moža...

Oh, kaj vse se je rodilo iz tistih jasnih ur, koliko gorja, koliko nesreče!

Zaskelelo jo je v srcu od obupne bolečine. Spotaknila se je in padla.

Oh, sama tema naokrog, sama groza!

»Tudi jaz sem žrtva,« je spoznala, »tudi jaz!«

Jokala se je, kakor otrok, sama nad seboj, nad svojim življenjem, nad otroki, nad sinom, ki ga je ubila sama.

Oh, gorje, gorje!

Še hitreje je drvela nizdol po strmini. Pesek in kamenje se je rušilo za njenimi stopinjami.

Kakor črn žamet se je raztezalo temno morje v daljavo, mirno in tiho. Brez zvezd je bila noč, strašnih skrivnosti polna.

Izpod pečine je rahlo dihala, vzdihovalo v globini.

»Odpusti mi, o Bog Vesoljstva, odpusti mi!«

Vrgla se je dol, ubegana, uboga, željna miru in počitka, pozabljenja.

Zamolklo je zapljusknilo pod nočnim nebom. Valovi so kratko udarili ob skale, zažuboreli in zopet se je zgrnilo črno morje v ravno, mirno, molčečo gladino.

(K o n e c.)

domestico, e che si chiama "domestico".
Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia. Il domestico
è un uomo che si occupa della casa e della
famiglia. Il domestico è un uomo che si occupa
della casa e della famiglia.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

C00155

00000077291

